

Posthumaani toimijuus Kazuo Ishiguron romaanissa
Klara and the Sun

Jutta Pirttijärvi

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, yleinen kirjallisuustiede

Historian, kulttuurin ja taiteen tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Lokakuu 2024

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, yleinen kirjallisuustiede

Jutta Pirttijärvi

Posthumaani toimijuus Kazuo Ishiguron romaanissa *Klara and the Sun*

Sivumäärät: 88

Pro gradu -tutkielmani käsittelee posthumaanin toimijuuden muodostumista Kazuo Ishiguron *Klara and the Sun* -romaanissa. *Klara and the Sun* -romaanissa perinteisten ihmisten rinnalle on syntynyt uusia ihmisenkaltaisia lajeja: geenimuunnellut ihmiset ja heille sosiaalisista tarpeista huolehtimaan luodut keinoystäviksi kutsutut androidit. Romaani kuvaa Klara-nimisen keinoystävän elämää maailmassa, joka käy läpi yhteiskunnallista murrosta erityisesti sen suhteen, miten ihminen määritellään.

Lähestyn toimijuuden tutkimista posthumanistisista ja uusmaterialistisista lähtökohdista. Havainnollistan tutkielmassani, kuinka *Klara and the Sun* -romaanissa posthumaanin toimijuuden muodostumisessa keskeistä ovat tavat, joilla toimija muodostaa affektiivisia vuorovaikutussuhteita yhdessä erilaisten entiteettien, ilmiöiden ja yhteiskunnan rakenteiden kanssa. Merkittävässä roolissa posthumaanin toimijuuden rakentumisessa on yhteys uusien ihmisenkaltaisten lajien synnyn sekä romaanin maailman transhumanistista ihmiskäsitystä ihannoivan yhteiskunnallisen murroksen välillä.

Tutkin tutkielmassani erityisesti Klaran toimijuutta. Klaran toimijuuden keskiössä on tarve ymmärtää ihmisten tunteita, jotta hän voi huolehtia Josiesta, lapsesta, jonka perheeseen hänet ostetaan. Tätä havainnollistaessani käytän Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin käsitystä affekteista. Klaran hahmon kautta korostuu myös yhteiskunnan yritys välineellistää erilaisia toimijoita. Klara voi kuitenkin saavuttaa ihmisenkaltaisen kohtelun ”jatkamalla” eli performoimalla Josieta tämän kuoltua. Tämän takia käytän tutkielmassani myös Judith Butlerin performoinnin teoriaa havainnollistaessani performoinnin roolia toimijuuden muodostumisessa.

Tutkielmassani korostuu, että yhteiskunnallisten valtarakenteiden vaikutus posthumaanin toimijuuden määrittelyyn on suuri. Valtarakenteiden vaikutusta tutkiessani käytän erityisesti Rosi Braidottin kapitalismikriittistä posthumanistista teoriaa. Havainnollistan tutkielmani myötä, että kapitalismiin integroitunut transhumanistinen ihmiskäsitys ottaa osaa kierteeseen, jonka myötä on aina vain vaikeampaa saavuttaa itseisarvoinen toimijuus.

Avainsanat: Kazuo Ishiguro, *Klara and the Sun*, toimijuus, affekti, posthumanismi, uusmaterialismi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
2	Miten ihminen määritellään?	16
2.1	Sosiaaliset robotit tieteisfiktiossa	18
2.2	Välineellinen posthumaani toimijuus	24
3	Transhumanistinen murros	33
4	Klاران toimijuuden rakentuminen	47
4.1	Yksinäisyys ja Josie	48
4.2	Rakkaus ja Aurinko	57
5	Transhumanistisen maailman jäljittelyn kierre	66
6	Lopuksi	79
	Lähteet	83

1 Johdanto

Tutkin pro gradu -tutkielmassani Kazuo Ishiguron romaania *Klara and the Sun* (= KS, 2021; suom. Helene Bützow 2021, *Klara ja aurinko*), joka käsittelee ajankohtaisia kysymyksiä teknologian sulautumisesta yhteiskuntaan ja sen vaikutuksesta ennen kaikkea käsitykseen ihmisyydestä. *Klara and the Sun* -romaanin maailmassa geenimanipulaatio on mahdollistanut ihmisten muokkaamisen akateemisesti ylivertaisiksi, vaikka riskinä on vakava sairastuminen ja jopa kuolema. Lasten sosiaalistumismahdollisuudet ovat rajoitetut, koska koulutus tapahtuu kotoa käsin internetin välityksellä. Niinpä yhteiskunnan parempiosaiset vanhemmat hankkivat lapsilleen androideja keinoystäviksi. Näin *Klara and the Sun* -romaanin transhumanistisen murroksen keskellä olevassa yhteiskunnassa perinteisten ihmisten rinnalle on noussut uusia ihmisenkaltaisia lajeja: geenimuunnellut ihmiset ja keinoystävät.

Romaanin päähenkilönä ja kertojana toimii keinoystävä Klara, joka ostetaan geenimanipulaatiosta sairastuneen neljätoistavuotiaan Josien perheeseen. Klara uskoo aluksi tehtävänsä olevan vain Josiesta huolehtiminen, mutta myöhemmin hän oppii, että Josien vanhemmat toivovat Josien mahdollisen kuoleman koitettua Klaran tietoisuuden siirtyvän Josiesta tehtyyn ”muotokuvaan” eli keinoystäväkopioon. Klara ei vain jäljittelisi Josieta, vaan kopioisi Josien tietoisuuden itseensä niin, että Klara pelkän esittämisen sijasta olisi Josie. Näin *Klara and the Sun* -romaanin keskiössä on kysymys siitä, mitä ihmisyydellä todella tarkoitetaan.

Klara on hahmona hyvin älykäs ja havaintokykyinen, koska keinoystävät on tarkoitettu keräämään mahdollisimman paljon dataa, jotta he pystyvät huolehtimaan perheensä lapsesta mahdollisimman tehokkaasti. Vaikka Klara ilmaisee välittävänsä Josiesta ja halunsa auttaa tätä kaikin mahdollisin keinoin, hän suhtautuu maailmaan ja kokemaansa esineellistävään kohteluun neutraalisti vailla vahvoja tunnereaktioita tai vastaan väittämistä. Hän ei myöskään vastusta ideaa oman identiteettinsä hylkäämisestä ja Josieksi muuttumisesta, vaan on valmis miellyttämään Josien vanhempia. Näin Klara on samaan aikaan sekä tietynlainen huoltaja Josielle että mahdollinen lapsi Josien vanhemmille. Lopulta Josie kuitenkin parantuu, eikä Klaran tarvitse ottaa Josien roolia. Klaran tehtävä päättyy Josien muutettua pois lapsuudenkodistaan, ja Klara päätyy kaatopaikalle odottamaan sammumistaan. Kuuteen osaan jaetun romaanin kerronta tapahtuukin pääasiassa retrospektiivisesti kaatopaikalta käsin. Kaatopaikalla Klara jäsentää itselleen elämänsä tapahtumia ja keskittyy erityisesti muistelemaan Josien sairausaikaa. Niihin mutta empaattisen ja huolehtivaisen Klaran

hahmon kautta Ishiguro onnistuu esittämään *Klara and the Sun* -romaanissa paljon kysymyksiä siitä, minkälaisia piirteitä liitämme käsitykseemme toimijuudesta.

Kazuo Ishiguro on vuonna 1954 Japanin Nagasakissa syntynyt Nobel-palkittu kirjailija. Hänen tuotantonsa alkuperäiskieli on englanti, sillä hän muutti Englantiin jo nuorella iällä perheensä kanssa vuonna 1960 (Tan 2020, 57–61). Ishiguro on saavuttanut runsaasti kansainvälistä mainetta kirjailijana, mutta hänen asettamisensa yhdeksi japanilaisen tai brittiläisen kirjallisuuden suurista nimistä ei ole yksiselitteistä. Kirjallisuudentutkija Wai-chew Simin (2010, 19) mukaan Ishiguro sanoo itse olevansa ”tavallaan koditon kirjailija”, joka ei ole tarpeeksi japanilainen tai englantilainen sopiakseen kumpaakaan kategoriaan.

1980-luvun jälkeiseen brittiläiseen kirjallisuuteen on olennaisesti liittynyt ajatus brittiläisen imperiumin perillisistä, jotka kirjoittavat suhteessa toisen maailmansodan perintöön. Tähän joukkoon kuuluvat myös maahanmuuttajataustaiset kirjailijat. (Kosonen et al. 2009, 10.) Simin mukaan varsinkin Ishiguron varhaista tuotantoa on kuvattu enemmän japanilaisen kirjallisuustyylin mukaiseksi, sijoittuvathan hänen kaksi ensimmäistä romaaniaan¹ myös tapahtumapaikaltaan Japaniin. Ishiguro itse pyrkii kuitenkin tuomaan kaksoiskulttuuriperintöään töihinsä. (Sim 2009, 113, 13.)

Ishiguro on kirjoittanut monenlaisia teoksia, niin romaaneja, käsikirjoituksia, novelleja kuin laululyriikoitakin. Kirjallisuudentutkija Laura Karttusen (2009, 87) mukaan Ishiguro tunnetaan parhaiten romaaneistaan, joissa usein yhteistä on se, miten eri tavalla teosten päähenkilöt ja muut hahmot näkevät itsensä ja elämänsä suhteessa siihen, miten lukija näkee teoksen hahmot. Tämä näkökulma korostuu myös *Klara and the Sun* -romaanissa, jossa päähenkilönä toimivalla ”Artificial Friend” -termillä² määritellyllä androidilla on paljon lukijaa ja romaanin ihmisiä rajoittuneempi näkökulma maailmaan ja omaan elämäänsä. Kirjallisuudentutkija Andrew Bennett huomauttaa, että Ishiguron romaaneille on tyypillistä epäluotettavat kertojat tai sellaiset kertojat, jotka peittelevät tarkoituksensa jopa itseltään. Lukuun ottamatta romaania *The Buried Giant* (2015; suom. Helene Bützow 2016, *Haudattu jättiläinen*) Ishiguron romaanit on kirjoitettu ensimmäisessä persoonassa, jolloin lukija pääsee käsiksi suoraan päähenkilön ajatteluun. Tämä mahdollistaa Ishigurolle tyypillisen tyylin, jossa

---

¹ *A Pale View of Hills* (1982; suom. Marjatta Kapari 1983, *Silmissä siintävät vuoret*) ja *An Artist of the Floating World* (1986; suom. Helene Bützow 1988, *Menneen maailman maalari*).

² Helene Bützowin vuonna 2021 suomentamassa *Klara ja aurinko* -romaanissa ”Artificial Friend” (englanninkielisenä lyhenteenä usein käytetty termiä AF) on suomennettu termillä ”keinoystävä”, jota tulen käyttämään tässä tutkielmassa.

kertojat ”piilottelevat yhtä paljon kuin paljastavat siitä, mitä he itse eivät tiedä tai ymmärrä kertomissaan kertomuksissa”. (Bennett 2023, 3–4.) Karttusen mukaan kerroksellisia ja syvällisiä teemoja sisältävien kertomusten rakentaminen päähenkilön rajoittuneen näkökulman kautta on yksi merkittävä elementti, josta Ishiguro tunnetaan kirjailijana. Ishiguron päähenkilöt voivat olla kertojina kielellisesti kömpelöitä³ tai kliseisiä⁴, mutta nämä elementit ovat tietoisia tyyllisiä valintoja, jotka ovat olennainen osa sitä, miten Ishiguro haluaa, että hänen hahmojaan tulkitaan. (Karttunen 2009, 87). Klara onkin hyvä esimerkki Ishigurolle tyypillisestä päähenkilöstä, jonka lukijalle välittämä kuvaus ja epätäydellinen ymmärrys maailmasta pakottavat lukijan kiinnittämään huomiota erilaisiin rakenteisiin ja yhteyksiin päähenkilön toimijuuden taustalla.

Ishiguro tunnetaan parhaiten realistisesta tyylistään, mutta hänen romaaneissaan yhdistellään muitakin tyylejä. Esimerkiksi romaania *The Unconsoled* (1995; suom. Helene Bützow 2019, *Surullinen pianisti*) on kuvattu kafkamaisen surrealistiseksi⁵, ja *The Buried Giant* on fantasiaromaani, vaikka se sisältääkin fantasiaromaaneille tyypillisen toiminnallisuuden sijasta enemmän tajunnanvirtamaista kuvausta. *Klara and the Sun* -romaanin on verrattu varsinkin Ishiguron *Never Let Me Go* -romaanin (2005; suom. Helene Bützow 2005, *Ole luonani aina*), jossa pohditaan myös ihmisyyden tematiikkaa teknologisten saavutusten muuttamassa maailmassa päähenkilön kautta, jota ei täysin luokitella samanarvoiseksi kuin perinteiset ihmiset.⁶ Kuten *Never Let Me Go*, myös *Klara and the Sun* asettuu fiktiiviseen maailmaan, jonka teknologinen kehitys on huomattavasti omaamme kehittyneempi. Tämän takia tulkitseen *Klara and the Sun* -romaanin tieteisfiksioksi, kuten myös useat muut romaania tutkineet tulkitsevat (ks. esim. Ajeesh & Rukmini 2022).⁷ Ishiguro kuitenkin kuvailee kuvitteellisen maailman tilanteita nykylukijalle realistisella tavalla. Yksi tyypillinen piirre, joka korostuu erityisesti Ishiguron uudemmassa tuotannossa onkin genererajojen ylittäminen.

Ishiguron tunnetuimmissa romaaneissa *The Remains of the Day* (1989; suom. Helene Bützow 1990, *Pitkän päivän ilta*) ja *Never Let Me Go* näkyy tyyli, jota Karttunen (2009, 88) kuvailee ”modernistiseksi estetiikaksi” ja ”psykologiseksi realismiksi”. Tulkitseen, että nämä tyyli ovat läsnä myös *Klara and the Sun* -romaanissa. Koska teoksen näkökulmahenkilönä toimii

³ Tässä kohdassa Karttunen (2009, 87) tuo esiin esimerkkinä Ishiguron *The Remains of the Day* -romaanin.

⁴ Tässä kohdassa Karttunen (2009, 87) tuo esiin esimerkkinä Ishiguron *Never Let Me Go* -romaanin.

⁵ Wormald 2003, 234.

⁶ Ks. esim. Abrams 2021, Ajeesh & Rukmini 2022 ja Xiao 2023.

⁷ Toisaalta huomiota on kiinnitetty myös siihen, että Klaran näkökulman kautta tapahtuvan arkipäiväisen ja samaistuttavan kerronnan takia romaanin kuvaaminen tieteisfiksioksi ei ole aivan yksiselitteistä (ks. esim. Mejia & Nikolaidis 2022 ja Xiao 2023).

androidi, sen kuvaaminen psykologiseksi realismiksi ei kuitenkaan ole yksiselitteistä. Termillä viitataan usein siihen, miten kertomuksen keskiöön nostetaan henkilön tajunnan kuvaus, jonka kautta tutkitaan minuuden kokemuksia (Tieteen termipankki 22.10.2015). Klaran huomion keskipisteenä on usein ympärillä oleva maailma ja ihmisten tarkkailu, ei Klaran oma maailmassa olemisen kokemuksellisuus ja sen vaikutus minuuteen. Klaran tapa kokea maailma ja minuus tuodaan silti paikoittain esiin. Klara esimerkiksi näkee maailman laatikkoina (KS, 30, 176) ja on fyysisiltä kyvyiltään romaanin muita ihmisiä rajoittuneempi (KS, 175–176). Toisaalta se, että Klara keskittyy tarkkailemaan ihmisiä, kuvastaa hyvin yhteyttä Karttusen mainitsemaan modernistiseen estetiikkaan, joka on läsnä Ishiguron teoksissa. Kirjallisuudentutkijoiden Aino Mäkikallin ja Liisa Steinbyn mukaan modernistiselle romaanille on tyypillistä kyseenalaistaa objektiivinen tapa kuvata asioita realistisesti. Sen sijaan modernistinen romaani pyrkii kuvaamaan sitä, että maailmassa olemisen kokemuksellisuus on hajanainen ja moniulotteinen prosessi. (Mäkikalli & Steinby 2013, 147.) Kirjoittamalla romaanin Klara-androidin näkökulmasta, Ishiguro haastaa lukijaa kohtaamaan oman antroposentrisen oletuksensa siitä, minkälaisia asioita tajunnan kuvauksen esitykseen liitetään.

Useissa *Klara and the Sun* -romaania käsittelevissä tutkimuksissa on yhteistä se, miten ne keskittyvät osoittamaan yhteyksiä todellisen maailman tekoälyongelmien ja *Klara and the Sun* -romaanin kuvaaman todellisuuden välille.⁸ *Klara and the Sun* -romaania on tutkittu erityisesti mahdollisena representaationa siitä, minkälaisia yhteiskunnallisia ja eettisiä ongelmia tekoälyn integroituminen yhteiskuntaan luo.⁹ Huomiota on kiinnitetty myös Klaran hoitorobottirooliin ja transhumanistisen yhteiskunnan yhteyteen.¹⁰ Erityisesti analyysiä ihmisyyden määrittämisen monitulkintaisuudesta *Klara and the Sun* -romaanissa on tehty usean tutkijan toimesta, sillä se muodostuu yhdeksi teoksen keskeisimmäksi teemaksi. Nämä analyysit kuitenkin rajoittuvat pääasiassa lyhyempiin artikkeleihin, esseisiin ja arvosteluihin.

Tässä tutkielmassa tulen itsekkin analysoimaan romaanin ihmiskäsitystä ja transhumanistista yhteiskuntaa. Suhteutan havaintojani erityisesti siihen, miten ihmisyyden määrittely ja transhumanistinen yhteiskunta vaikuttavat *Klara and the Sun* -romaanin maailmassa esiintyvän postumaanin toimijuuden rakentumiseen. Tällaista laajempaa analyysiä postumaanista toimijuudesta *Klara and the Sun* -romaanin kontekstissa ei ole vielä tehty.

---

⁸ ks. esim. Sahu & Karmakar 2022 ja Ahmed 2024.

⁹ ks. esim. Abrams 2021, Ajeesh & Rukmini 2022 ja Sahu & Karmakar 2022.

¹⁰ ks. esim. Mejia & Nikolaidis 2022 ja Xiao 2023.

Koska tutkimusalani on kirjallisuudentutkimus, pyrin huomioimaan tarinan esittämät yhteiskunnalliset ongelmat ensisijaisesti fiktiivisen maailman sisällä tapahtuvina kertomusta ja posthumaania toimijuutta rakentavina elementteinä. Tulen kuitenkin myös esittämään muutamia huomioita siitä, miten romaani kuvastaa useita ajankohtaisia ongelmia elämässämme globaalissa teknologiaan integroituneessa yhteiskunnassa.

Ensimmäisenä lähtökohtanani *Klara and the Sun* -romaanissa esiintyvän posthumaanin toimijuuden määrittelyssä on kapitalistisen, transhumanismia ihannoivan yhteiskunnan ja toimijuuden yhteyden havainnointi. Analysoin erityisesti sitä, miten yhteiskunnalliset ongelmat ja romaanin maailman teknologiseen kehitykseen keskeisesti yhteydessä olevat uudet ihmisenkaltaiset lajit vaikuttavat toimijuuden määrittelyyn. Toinen keskeinen tutkimuskohteeni on Klaran toimijuuden analysointi. Klaran posthumaania toimijuutta analysoidessani keskeiseksi asiaksi muodostuu hänen suhteensa tunteisiin, erityisesti yksinäisyyteen ja rakkauteen. Analysoin näitä affekteja suhteessa kahteen Klaran elämään merkittävästi vaikuttavaan hahmoon, Josieen ja jumalahahmon virkaa noudattavaan aurinkoon. Kolmanneksi havainnoin Josiesta rakennettavan androidikehon vaikutusta romaanin ihmiskäsitykseen. Suhteutan lopuksi myös muita analysoimiani vuorovaikutusyhteyksiä laajemmin siihen, minkälainen kuva *Klara and the Sun* -romaanissa rakentuu ihmisyydestä ja ihmisarvoisen toimijuuden muodostumisesta.

Keskeisenä tutkimuskohteenani tässä tutkielmassa on erityisesti se, minkälainen toimija Klara on ja mitkä asiat vaikuttavat hänen toimijuuteensa. Klaran kritiikittömyys ja neutraali tapa, jolla hän suhtautuu maailmaan, tekevät hänestä mielenkiintoisen tutkimuskohteen posthumaanin toimijuuden ja muuttuvan ihmiskäsityksen määrittelyyn. Tulkintani mukaan keskeiseksi muodostuu yhteys Klaran ja romaanin yhteiskunnan välillä: Klaran havainnot ja toiminnot heijastavat sitä, mitkä asiat ihmiskunta on priorisoinut tekoälyllä korvattavaksi. Korostan tutkielmassani sitä, että teknologian integroituminen yhteiskuntaan on sekä syy romaanin maailman ihmiskäsityksen muuttumiseen että tuon muuttumisen seuraus. Tutkin myös tapoja, joilla teknologian integroituminen yhteiskuntaan haastaa antroposentristä käsitystä toimijuudesta.

Ongelma antroposentriseen toimijuuskäsitykseen rajoittumisesta korostuu esimerkiksi siinä, miten tunteet vaikuttavat käsitykseemme toimijuudesta. Tulen tutkimaan sitä, miten Klaran kerronnan kautta ilmenevä tunteiden ilmaisun vähyys jättää lukijan osittain kylmäksi: se luo kuvaa Klarasta tarkkailijana, ei kokijana. Tunteiden kuvauksen vähyys korostaa Klaran

asemaa kapitalistisen yhteiskunnan luomana välineenä, joka tehtävä on auttaa Josieta emotionaalisten tarpeiden kanssa. Näin tunteiden kuvauksen kautta on mahdollista havainnoida Klaran toimijuudelle annettavaa eriarvoista asemaa. Tulen havainnoimaan myös sitä, miten Klara kokee toimijuutensa ja tunteensa: hän mainitsee tuntevansa tunteita, mutta hän tiedostaa myös niiden erilaisuuden ihmisiin verrattuna (KS 23, 111). *Klara and the Sun* -romaani haastaakin lukijaa kysymään, tulkitsemmekö tunteita vain antroposentrisen katseen kautta ja sen myötä epäämme toimijuuden kokemuksen Klaran kaltaisilta posthumaneilta toimijoilta vai lähdemmekö laajentamaan käsitystämme toimijuudesta.

Ishiguro kuvaa teoksessaan dystooppista mutta täysin uskottavaa tulevaisuutta, jossa tavallinen ihminen ei ole riittävä. Romaanin transhumanistinen ihmiskäsitys tuo mukanaan haasteita niin yksittäiselle henkilölle kuin koko yhteiskunnalle. *Klara and the Sun* -romaanin maailma käy läpi teknologista murrosvaihetta, jossa tekoäly on ottamassa jalansijaa yhteiskunnasta yhä vahvemmin. Teknologian älykkyys pakottaa romaanin ihmiset kilpailemaan älykkyyydestä koneiden kanssa. Tämä kilpailuasetelma johtaa koko yhteiskunnan muuttumiseen ja kannustaa tarkastelemaan sitä, minkälainen toimijuus arvotetaan inhimilliseksi.

Ajatus inhimillisyyttä vaativasta toimijuudesta muodostui keskeiseksi länsimaalaisessa kontekstissa humanismin ja valistuksen ajan myötä. Ihmistutkimuksen kenttää dominoi pitkään ajatus ihmisen yliveraisuudesta sekä ihmisen ja ei-ihmisen binäärisestä jaottelusta. Humanistinen ihmiskäsitys on kohdannut kritiikkiä jo Nietzschen filosofiasta asti, mutta erityisesti 1900-luvun puolivälin ja 2000-luvun alun välisenä aikana syntyi teoriaperinteitä, kuten *posthumanismi*, jotka kritisoivat humanistista ihmiskäsitystä.¹¹ (Braidotti 2019, 6–7, 11.) Kirjallisuudentutkijoiden Karoliina Lummaan ja Lea Rojolan mukaan posthumanismi on monialainen tutkimussuuntaus, joka kritisoi humanismille tyypillistä ajatusta ihmisyyden ylempiarvoisuudesta. Posthumanismi purkaa erityisesti ajatusta ihmisestä ei-inhimillisen vastakohtana. Posthumanistinen tutkimus on pitkälti jakautunut kahteen haaraan: luontokeskeiseen suuntaukseen ja teknologiakeskeiseen suuntaukseen. Nämä posthumanismin kaksi haaraa määrittelevät posthumanismia ja sen keskeisiä lähtökohtia osittain eri tavoin.

---

¹¹ Muita merkittäviä humanismia kritisoivia suuntauksia ovat esimerkiksi antihumanismi, poststrukturalismi, materialismi sekä antirasistiset ja postkolonialistiset suuntauksset. Erityisesti 1960- ja 1970-luvun poststrukturalistien, kuten Michel Foucault'n, antihumanistinen ajatus ihmisen autonomian ja erityisyyden kritisoinnista on vaikuttanut posthumanismin syntyyn. Posthumanismin kuitenkin erottaa antihumanismista keskeisesti se, että ihmisen erityisyyden kritiikissä otetaan huomioon ei-inhimilliset toimijat, mitä antihumanismi ei erityisemmin tee. (Lummaa & Rojola 2014, 26–28; Braidotti 2013, 16; Braidotti 2019, 6.)

(Lummaa & Rojola 2017, 14, 16–17.) Tämän tutkielman puitteissa keskityn enemmän posthumanismin teknologiasuuntautuneeseen haaraan.

Lummaa ja Rojola (2014, 17) huomauttavat, että teknologiakeskeisessä posthumanismissa *-ismin* sijasta puhutaan usein *postinhimillisestä* ja *inhimillisestä*. Kirjallisuudentutkija N. Katherine Hayles tuo esiin näiden termien eron posthumanistisen ajattelun syntyyn merkittävästi vaikuttaneessa teoksessaan *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature and Informatics* (1999). Hayles määrittelee inhimillisen (engl. ”human”) valistuksen ja liberaalin humanismin aikaan kytkeytyvänä tapana kuvastaa perinteistä käsitystä vapaasta ja luonnollisesta ihmisestä. Postinhimillisen tai posthumaanin (engl. ”posthuman”) kautta sen sijaan päästään tarkastelemaan teknologisen murroksen vaikutusta käsitykseen inhimillisyydestä. Posthumaanissa subjektissa biologian sijasta keskeiseksi muodostuu tiedon merkitys. Keho nähdään mielen jatkeena, jolloin posthumaani subjekti ottaa huomioon tavat, joilla ihminen sulautuu teknologiaan. (Hayles 1999, 2–3; ks. myös Lummaa & Rojola 2014, 17.)

Tärkeä huomio edellä esitetyssä termissä on post-prefiksi, joka viittaa jonkin jälkeiseen. Viittaamalla posthumanistiseen toimijaan termillä *posthumaani* toisin kuin *epäinhimillinen* (engl. ”inhuman” tai ”non-human”) tehdään eroa siinä, että terminä posthumaani sisältää käsityksen ihmisen jälkeisestä sen sijaan, että painotus olisi kieltoprefiksissä. Termi posthumaani myös ottaa huomioon sen, että ihmisyyden elää muutoksessa (Vermeulen 2014, 121). Näin termi on inklusiivisempi sen suhteen, mitä ihmisyydellä voidaan tarkoittaa. Termi *posthumaani* myös korostaa sitä, että muutoksessa oleva posthumaani subjekti ei niin sanotusti ”tule valmiiksi” (Braidotti 2019, 2).¹² Ajatus ihmisyyden muutoksesta korostuu varsinkin, kun tarkastellaan *Klara and the Sun* -romaanin maailman kaltaista yhteiskuntaa, jossa perinteisten ihmisten rinnalle on noussut muita ihmisenkaltaisia toimijoita. Tällöin on tärkeää tutkia kaikenlaista toimijuutta, ei vain ihmisen toimijuutta. Tutkielmani kontekstissa käyttämässäni termissä *posthumaani* keskeistä on myös huomioida se, ettei posthumaani

---

¹² Toisaalta posthumanismia on Lummaan ja Rojolan mukaan kritisoitu siitä, että prefiksi *post-* viittaa yritykseen irrottautua humanismista. Tällöin on vaarana esimerkiksi se, että eläimille saatetaan antaa ihmisiä ylemmän subjektin arvo, jolloin ei päästäkään eroon posthumanismin pyrkimään *lajismin* kritiikistä eli siitä, että yksilön arvo sidotaan yksilön edustamaan lajiin. (Lummaa & Rojola 2014, 20, 28.) Myös filosofi Kate Soper varoittaa, että jos rajat ihmisen ja ei-ihmisen väliltä tuhoetaan täysin, vaarana on ihmisyyden ja siihen liittyvien moraalisten kysymysten aliarvioiminen. Esimerkiksi ekologisista haasteista kohdatessa on tärkeää tunnistaa humanistisen tutkimuksen korostama ihmisen erityisyyden mukanaan tuoma vastuu. (Soper 2012, 373–377.)

viittaa adjektiiviin *humaani* ja sen ihmisystävällisyyteen liitettäviin konnotaatioihin. Sen sijaan posthumaani on tapa tutkia uudenlaisia toimijuuden muotoja, eräänlaisia *postihmisiä*.

Ajatus postinhimillisestä toimijasta korostuu myös *transhumanismissa*. Lummaan ja Rojolan mukaan transhumanismi suhtautuu ihmisen teknologiseen muokkaamiseen positiivisessa valossa siten, että se esitetään luonnollisena jatkumona ihmisen kehitykselle, ja ihmisen ylivertainen kehittäminen ilmenee suorastaan tavoitteena. Posthumanismin ajatus ihmisestä samanarvoisena muiden luonnon entiteettien kanssa ei siis enää korostu transhumanismissa, joka nostaa jälleen ihmisen muiden yläpuolelle. Tämän takia transhumanismi on usein nähty enemmän humanismin jatkumona kuin posthumanismin alalajina. (Lummaa & Rojola 2014, 18.) Kirjallisuudentutkija Juha Raipolan mukaan transhumanismi korostaa erityisesti sitä, että *järki* on tärkein tekijä, joka erottaa ihmisen luonnosta. Transhumanismi myös painottaa sitä, että ihmisen tehtävänä on saavuttaa jumalankaltainen tila teknologisen parantelun avulla. (Raipola 2014, 41.) Keskeistä on siis jo valistuksen aikaisen humanismin ajatus ihmisyyden erityisasemasta. Teknologisen parantelun huomioonottavaa näkökulmaa ihmisyyden tutkimiseen on mahdollista tehdä myös posthumanismin puitteissa. Raipolan (2014, 41) mukaan keskeisin ero on siinä, että transhumanismissa suhtaudutaan positiivisesti teknologian aikaansaamiin muutoksiin, kun taas posthumanismissa ne nähdään usein uhkana.

Klara and the Sun -romaanin maailma ei ole eksplisiittisesti dystooppinen, vaikka itse tulkitseen sen dystopiaksi lisääntyneen työttömyyden, yhteiskunnan eriarvoistumisen ja transhumanistisen ihmiskäsityksen aiheuttamien ongelmien myötä. On kuitenkin huomioitava, että vaikutelma siitä, ettei romaanin maailma ole eksplisiittisen dystooppinen syntyy sitä kautta, että romaanin näkökulmahenkilö Klara päätyy hyvätuloiseen perheeseen, jossa häntä kohdellaan pääosin hyvin. Klara ei siis itse kiinnitä huomiota yhteiskunnan toimivuuteen tai toimimattomuuteen, vaikka lukija sen huomaa.

Koska koen romaanin yhteiskunnan dystooppiseksi varoitukseksi teknologisen kehityksen aiheuttamasta yhteiskunnan eriarvoistumisesta, tarkastelen transhumanismin ihmiskäsitystä kriittisessä valossa. Tutkimusteoriani nojaa siis vahvemmin posthumanistiseen tutkimukseen, sillä kuten Lummaa ja Rojala (2014, 23) sanovatkin, ”[posthumanismi on] eräänlainen työnimi ihmisen aseman uudelleenajattelulle”. *Klara and the Sun* -romaanissa ihmisen aseman uudelleenajattelussa korostuu erityisesti se, minkälaisia vaatimuksia ihmisenkaltaiselle kohtelulle asetetaan muuttuvassa yhteiskunnassa. Ihmisen erityisyyttä ei silti täysin unohdeta posthumanistisessa tutkimuksessa. Useat posthumanistisen

kirjallisuudentutkimuksen tutkijat tunnustavat sen, että ihmisellä on erityinen asema muihin olioihin verrattuna. Keskeistä on kuitenkin se, että posthumanismissa ihmisen erityisyyttä tutkitaan suhteessa siihen, miten ihminen ”on kehittynyt yhdessä materiaalisten ja teknologisten muotojen kanssa” (Lummaa & Rojola 2014, 14). Tämän myötä korostuu nimenomaan vuorovaikutuksellisuus osana posthumaanin toimijuuden rakentumista.

Uusmaterialismina tunnettu suuntaus tutkii eri ilmiöiden ja entiteettien välisiä vuorovaikutuksia osana toimijuuden rakentumista. Uusmaterialismin keskeisiä tutkimuskohteita ovat erityisesti maailman materiaalisuus ja dynaamisuus. Merkityksiä etsitään erilaisista vuorovaikutuksista sen sijaan, että tarkasteltaisiin esimerkiksi pelkästään yksilöä subjektina. Näin uusmaterialistit käsittävät myös toimijuuden ulottuvan yksilöä pidemmälle ja kietoutuvan siihen, miten teot tuottavat sosiaalista ja materiaalista todellisuutta yhdessä muiden entiteettien ja ilmiöiden kanssa. (Fox & Alldred 2017, 4.) Uusmaterialistisen tutkimuksen keskiössä toimivat objektien tai olioiden sijasta ilmiöt: erityisesti *muutos* ja *tuleminen*.¹³ Tämä uusmaterialismin monistinen¹⁴ lähestymistapa mahdollistaa keskittymisen toimintaan, tekemiseen ja yhteyksiin. Uusmaterialismin teesinä on siis se mitä materia *tekee* ja miten se pystyy vaikuttamaan muihin entiteetteihin sen sijaan että kiinnittyttäisiin siihen, mitä materia on. (Fox & Alldred 2017, 22, 24, 30). Näistä lähtökohdista käsin uusmaterialistinen toimijuusajatus mahdollistaa laajemman materiaalisuuden yhteyden ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksellisuuden liittämisen osaksi posthumaanin toimijuuden muodostumista.

Posthumanististen ja uusmaterialististen toimijuutta määrittävien lähtökohtien lisäksi tutkimuksessani yhdeksi keskeiseksi erityisesti Klaran toimijuutta määrittäväksi ilmiökseksi nousevat *affektit*. Kirjallisuudentutkimuksessa 2000-luvun alussa tapahtuneen ”affektiivisen käänteen” myötä tunteet alettiin ottamaan vahvemmin tutkimuskohteeksi (Helle & Hollsten 2016, 10–11).¹⁵ Tunteita käsittelevässä kirjallisuudentutkimuksessa on kaksi keskeistä

---

¹³ Uusmaterialismin yksi keskeinen teesi onkin materian ”olemassa olevaksi tuleminen” (engl. ”process of becoming”).

¹⁴ *Monismi* viittaa filosofiassa ajatteluun, jonka mukaan todellisuus koostuu yhdestä kokonaisuudesta, vrt. *dualismi*, joka viittaa kahden vastakkaisen asian olemassaoloon. Uusmaterialismin materiaalisuus monismi viittaa siis siihen, että kaikki muodostuu materiasta. (Fox & Alldred 2017, 23, 197, 199.) Myös posthumanismin luontaista purkaa dualistisia rakenteita monistiseen filosofiaan pohjaamalla (Braidotti 2013, 3). Monismi ei kuitenkaan täysin sulje pois *pluralismia* eli sitä, että todellisuus koostuu monista substansseista (Tieteen termipankki 13.7.2016). Esimerkiksi Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin ontologiaa tutkineen filosofi Brent Adkinsin mukaan monismin ja pluralismin integroituminen ilmaisee olemassaolon yhtenäisyyttä, joka samalla sallii moninaisuuden ilmentymisen. Eli monistinen lähtökohta ei sulje pois uuden luomista vaan painottaa hierarkioista vapautumista. (Adkins 2015, 31.)

¹⁵ Tunteita on kuitenkin tutkittu kirjallisuudessa jo Aristoteleen ajoista asti, mutta tunteiden tutkimuksesta tuli huomattavasti suositumpaa kirjallisuustieteissä affektiivisen käänteen myötä 2000-luvulla (Helle & Hollsten 2016, 10–11).

käsitettä: *emootio* ja *affekti*. Affektien ja emootioiden välisestä erosta ei ole kuitenkaan päästy täysin yksimielisyyteen. (Helle & Hollsten 2016, 10.) Joskus affekti luokitellaan kattokäsitteeksi, jonka alla emootio on. Näin erilaiset tunneilmiöt voidaan luokitella alakategorioihin. Affektit voidaan myös käsittää tiedostamattomina tunteina, jotka voivat muuttua tiedostetuiksi emootioiksi. Lisäksi käsitettä *tunne* käytetään usein tunteiden tutkimuksen kentällä, kun ei haluta sitoutua affekteihin tai emootioihin liitettäviin tutkimusperinteisiin. (Helle & Hollsten 2016, 10, 13, 19; Altieri 2003, 2; Thrift 2008, 221.)

Affektien tutkimus on oma laaja tutkimusala, jota pääsen tämän tutkielman puitteissa vain raapaisemaan. Kulttuurintutkijat Melissa Gregg ja Gregory Seighworth erottelevat kahdeksan yleisintä tapaa, joista käsin affekteja tutkitaan. Tunteita voidaan tutkia osana ihmisen ja ei-inhimillisen välistä suhdetta tai osana ihmisen ja teknologian välistä suhdetta. Kolmas tapa on tutkia tunteita painottamalla materiaalisia ja prosessuaalisia tarkastelutapoja. Tunteita voidaan tutkia myös psykologisista ja psykoanalyttisistä lähtökohdista tai osana poliittista kontekstia ja aktivismia. Kuudes tapa on tunteiden tarkastelu ei-kielellisen ja diskursiivisen maailman ulkopuolella olevina ilmiöinä. Tunteita tutkitaan myös kollektiivisesti ja historiallisesti esiintyvänä ilmiöinä, jolloin keskeiseksi tunteiden tutkimisen välineeksi muodostuu esimerkiksi postkolonialistinen teoriaperinne. Kahdeksas tunteiden tutkimisen tapa on pluralistisen materialismin mukaisten tieteellisten käytäntöjen huomiointi tunteita tutkiessa. (Gregg & Seighworth 2016, 6–8.) Tässä tutkielmassa tutkimukseni keskittyy yllä mainitun luettelon toiseen ja kolmanteen kohtaan eli tunteiden tutkimiseen osana ihmisen ja teknologian suhdetta sekä tunteiden tutkimiseen materiaalisten ja prosessuaalisten tapojen kautta. Vaikka tunteita voi tutkia monista lähtökohdista ja eri tieteenalojen konteksteissa, tulen tässä tutkielmassa käsittelemään tunteita ja affekteja osana toimijuuden uusmaterialistista ja posthumanistista rakentumista *Klara and the Sun* -romaanissa, en niinkään omana laajana tutkimussuuntauksenaan. Lähestyn tutkielmassani affekteja yksilön subjektiiviset kokemukset ylittävinä ilmiöinä, jolloin on mahdollista huomioida paremmin niiden vaikutussuhteet posthumaanin toimijuuden rakentumiseen.

Tutkielmassani keskeiseksi muodostuu uusmaterialistisen ajattelun syntyyn merkittävästi vaikuttaneiden filosofien Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin käsitys affektista. Deleuze ja Guattari pohjaavat käsityksensä affektista spinozalaisen käsitykseen siitä, että affekti ei rajoitu

pelkkään subjektiiviseen tunteeseen.¹⁶ Affekti on jatkuvasti muuttuva voima, joka ohjaa niin yksilön kuin yhteiskunnan toiminnan ja todellisuuden muodostumista. Deleuze ja Guattari korostavat, että sekä inhimilliset että ei-inhimilliset entiteetit muodostavat affektiivisia suhteita, mikä onkin uusmaterialismissa keskeinen lähtökohta affektiivisuuden ja toimijuuden määrittämisessä. (Deleuze & Guattari 1987, 256; Deleuze 1988, 101; Fox & Alldred 2017, 17–18, 24; Clough 2004, 15; Massumi, 1987; xvi.) Olen valinnut tarkastella uusmaterialistista käsitystä affekteista erityisesti siksi, että affektien vuorovaikutuksellisuuden tarkastelu mahdollistaa sen kritisoinnin, että toimijuus liitettäisiin vain ihmiselle ominaiseksi attribuutiksi, kuten sosiologit Nick J. Fox ja Pam Alldred (2017, 30) huomauttavat.

Käytän tutkielmassani affektin ja tunteen käsitteitä osittain limittäin. Affektin käsitettä käyttäessäni viittaan laajempaan, vuorovaikutuksellisempaan ja ”epämääräisempään” ilmiöön, jossa keskeistä on affektin materiaalisesti ja kokemuksellisesti vaikuttava puoli, ei niinkään sen tarkkarajainen tunnistaminen. Tunteen käsitettä käytän puolestaan silloin, kun viittaan tiedostetumpaan tunteeseen, jolla on tarkkarajaisempi yhteiskunnallinen ja kulttuurinen merkitys. Myös Deleuzen ja Guattarin ontologiassa affektilla viitataan usein jäsentymättömään tunteen kokemukseen, kun taas tunne on selvärajaisempi ja nimettävissä oleva tuntemus (Massumi 1987, xvi).

Klara and the Sun -romaanissa posthumaanista toimijuudesta rakentuu hyvin vuorovaikutuksellinen prosessi. Klaran toimijuutta ohjaa keskeisesti halu ymmärtää ihmisten, ja varsinkin Josien, tunteita. Hän tulkitsee ihmisiä perustavanlaatuisesti määrittäviksi affekteiksi erityisesti *yksinäisyyden* ja *rakkauten*, joten keskityn näiden tunteiden ja niihin liittyvien kokemusten analysointiin. Kolmanneksi keskeiseksi affektiksi *Klara and the Sun* -romaanissa muodostuu *pelko* erityisesti toiseutta¹⁷ ja ihmisenkaltaista kohtaan. Pelko vaikuttaa keskeisesti yhteiskunnallisella tasolla toimijuuden määrittämiseen ja erityisesti siihen, miten pelolla perustellaan toimijuuden epäämistä.

---

¹⁶ Rationalismin perinnettä edustavan filosofin Benedict de Spinozan mukaan affektit toimivat ”ruumiin tiloina, jotka lisäävät tai vähentävät, auttavat tai estävät ruumiin omaa toimintakykyä” (Spinoza 1994, 138). Affektit viittaavat spinozalaisessa filosofiassa laajemmin erilaisiin sisäisiin ja ulkoisiin tiloihin, jotka vaikuttavat siihen, miten ihminen toimii ja ajattelee (Deleuze 1988, 101). Deleuzen ja Guattarin lisäksi useat muut tutkijat, joiden teoriaa käytän tässä tutkielmassa, kuten Rosi Braidotti ja Antonio Negri, pohjaavat affektikäsitteensä spinozalaiseen affektikäsitteeseen.

¹⁷ Toiseudella ja toiseuttamisella viitataan siihen, miten esimerkiksi valkoinen länsimaalainen subjekti sulkee rodullistetun tai muuten alistetun henkilön tai ihmisryhmän pois tunnustetun toimijuuden piiristä. Toiseuttamisen kohteeseen usein projisoidaan piirteitä, jotka koetaan vähemmän inhimillisinä eurooppakeskeisestä näkökulmasta. (Braidotti 2013, 15.)

Lähden lähilukua tutkimusmenetelmänäni käyttäen liikkeelle tutkimaan luvussa 2.1 Klaran kaltaisia sosiaalisia ja emotionaalisia tarpeita täyttäviä posthumaaneja toimijoita tietesisfiktion kontekstissa. Luvussa 2.2 tuon esiin posthumanismin ja uusmaterialismin teorioita ja käsitteitä, joiden kautta posthumaania toimijuutta voi tutkia. Analysoin myös sitä, millaisena fyysisenä toimijana lukija ja romaanin hahmot havainnoivat Klaraa suhteuttaakseni sitä siihen, miten yhteiskunta antaa keinoystäville vain välineellistä arvoa. Tämän jälkeen siirryn luvussa 3 analysoimaan laajemmin sitä, miten romaanin erilaisten ihmisenkaltaisten lajien synty ja heidän eriarvoinen kohtelunsa on yhteydessä romaanin maailman yhteiskunnan muutokseen ja posthumaanin toimijuuden muodostukseen. Luvussa 4 siirryn analysoimaan Klaran toimijuuden rakentumista ja erityisesti Klaran toimintojen suhdetta hänen kokemuksiinsa ihmisten tunteista ja affektiivisista suhteista. Luvussa 4.1 keskityn yksinäisyyden tunteeseen ja Josieen, ja luvussa 4.2 rakkauden tunteeseen ja aurinkoon. Luvussa 5 siirryn suhteuttamaan transhumanistisen yhteiskunnan aiheuttamia seurauksia romaanin ihmiskäsityksen ja toimijuuden merkitykseen. Lopuksi luvussa 6 tuon yhteen tutkielmassa tehdyt havainnot ja esitän johtopäätökseni.

2 Miten ihminen määritellään?

Ihmisen ja ihmisyyden määrittelyyn liittyy monia ongelmia nopeasti kehittyvän teknologian aikakaudella. Luonnontieteellisesti ihmisen voisi määritellä kädellisten lahkoon kuuluvaksi *homo sapiens* -lajiksi, mutta posthumanistisesta näkökulmasta pelkkään biologiseen ihmiskäsitykseen rajoittuminen on ongelmallista. Kirjallisuudentutkija N. Katherine Hayles huomauttaa, että ihmisen ja teknologian toisiinsa integroituminen on väistämätöntä (ja jo tapahtuvaa), ottaen huomioon millaisen teknologiakeskeisen ympäristön ihminen on luonut. (Hayles 1999, 283–284.) Määritellessä posthumaania toimijaa on siis tärkeä tarkastella myös sitä, miten teknologian kietoutuminen osaksi yhteiskuntaa vaikuttaa ihmisyyden määrittelyyn.

Klara and the Sun -romaanissa teknologian integroituminen osaksi ihmistä näkyy siinä, miten ihmisiksi määritellään perinteiset ihmiset ja teknologialla geenimuunnellut ihmiset. Ihmisen parantelu geenimuuntelun avulla on tavoiteltava ja luonnollistumassa oleva asia, mutta samaan aikaan suhtautuminen romaanin toiseen ihmisenkaltaiseen lajiin, keinoystäviin, on huomattavasti erilainen. Tämän takia keskityn tutkimaan posthumaania toimijuutta erityisesti keinoystävien kontekstissa, vaikka luvussa 3 havainnoin myös posthumaaniutta suhteessa romaanin ihmislajeihin. Vaikka geenimuunnellut ihmiset – ja myös romaanin maailman muuntelemattomat ihmiset¹⁸ – voi käsittää posthumaaneiksi toimijoiksi, koen näiden toimijoiden välillä keskeiseksi eronteoksi valtarakenteiden vaikutuksen. Keinoystävät kohtaavat jatkuvaa toiseuttavaa ja välineellistävää kohtelua, vaikka ovatkin geenimuunneltujen lasten sosiaalisessa piirissä normalisoitu asia. Keinoystävien kohtelun myötä konkretisoituu se, miten *Klara and the Sun* -romaanin herättää syvällisiä eettisiä ja moraalisia kysymyksiä siitä, minkälainen toimijuus arvotetaan ihmisarvon ansaitsevaksi.

Määritellessäni posthumaania toimijuutta erityisesti keinoystävien kontekstissa, koen keskeiseksi sen, minkälaisia toiminnan mahdollisuuksia romaanin ihmishahmot ja yhteiskunnan rakenteet sallivat keinoystäville. Havainnollistaessani valtarakenteista johtuvia

---

¹⁸ Haylesin teoksessa *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature and Informatics* (1999) esittämä ajatus siitä, että ”olemme aina olleet posthumaaneja” käsittäisi myös tutkimani romaanin ne ihmiset, joita ei ole geenimuunneltu. Haylesin mukaan ihmisyyden on aina perustunut ”informaatiota prosessoiviin mekanismeihin”, minkä takia nykyistä teknologian integroitumista yhteiskuntaan ei pitäisi nähdä uhkakuvana. Ihmisestä posthumaania luo se, ettei informaation ja teknologian vaikutusta ihmisen toimijuuteen voi jättää huomiotta. (Hayles 1999, 279.) Haylesin teesi on esimerkki siitä, miten toimijuutta voi käsitellä posthumanistisessa kontekstissa joutumatta rajanvetoon ihmisen ja Klaran kaltaisten toimijoiden välillä. *Klara and the Sun* -romaanin kontekstissa koen silti tärkeänä tarkastella teknologisen integroitumisen aiheuttamia ongelmia.

eroja, joilla keinoystävien ja ihmisten toimijuuteen suhtaudutaan, kuvaan usein vain keinoystävät posthumaaneina toimijoina. En tee tätä vähätelläkseni teknologian integroitumisen vaikutusta romaanin ihmishahmoihin vaan selkeyttääkseni tutkielmani kantaa posthumanistisen toimijuuskäsityksen määrittämisessä.

Yksi elementti, joka havainnollistaa *Klara and the Sun* -romaanin keinoystävien eriarvoista asemaa on se, etteivät romaanin hahmot pohdi sitä, onko keinoystävien tekeminen tai myyminen eettistä. Kerronnan tasolta puuttuva keinoystävien kohtelun eettisten kysymysten pohdinta siirtää vastuun sen pohdinnasta lukijalle. Kysymys keinoystävien kohtelun eettisyydestä korostuu myös siinä, ettei Klara itsekään osaa kyseenalaista olemassaoloaan, tehtäväänsä tai saamaansa kohtelua. Ishiguron *Never Let Me Go* -romaanissa esiintyy samantyyppinen eettinen ongelma elinluovutuksiin tehtyjen kloonien kohdalla, vaikka romaanin päähenkilö Kathy osaakin Klaraa enemmän pohtia omaa itseisarvoaan. Silti Kathykaan ei kasvaessaan kyseenalaista sitä, että hänet on luotu ja kasvatettu elinluovuttajaksi. Ajatus elinluovutuksiin kasvattamisesta normalisoidaan kloonien kasvatuslaitoksessa.

Kirjallisuudentutkija Doug Battersbyn mielestä Ishiguro pyrkii kertomuksillaan kiinnittämään lukijan huomion siihen, ettei lukija voi luetella suoraan eroja ihmisen ja ihmisenkaltaisen välillä. Eronteon hankaluus kehottaa lukijaa torjumaan essentiaalisen käsityksen siitä, että ihmisyyttä riippuisi tietyistä ominaisuuksista. Kun ihmisen ja ihmisenkaltaisen eronteko ei ole selvä, lukija alkaa kysymään, mitä ihmisyyttä todella tarkoittaa. Mikä on ihmisen sielu, kuten *Never Let Me Go* -romaanissa kysytään, tai sydän, kuten *Klara and the Sun* -romaanissa pohditaan. Battersby korostaa myös mainittujen romaanien yhtäläisyyttä siinä, miten lukijan on mahdollista samaistua päähenkilön Kathy tai Klaran kokemuksiin ja ajatuksiin. (Battersby 2023, 147–148.) Kirjallisuudentutkija Robert Eaglestone (2023, 189–199) huomauttaa, että Ishiguro käsittelee usein romaaneissaan eettisiä kysymyksiä erityisesti toimijuuden ja toimintojen kautta. *Never Let Me Go* ja *Klara and the Sun* kehottavat lukijaa kohtaamaan omat ennakkoluulonsa, joita liitetään käsitykseen inhimillisestä toimijuudesta.

Lummaan ja Rojolan mukaan on tärkeä huomioida se, että posthumanismin *post*-prefiksi implikoi humanismista irrottautumista ja aikaa humanismin jälkeen. Tämä on osittain ongelmallista, sillä jo itse pyrkimys irrottautua ihmiskeskeisestä katseesta perustuu ajatukseen siitä, että se on ihmisen vallassa oleva asia. (Lummaa & Rojola 2014, 28.) Posthumanistisista ja uusmaterialistisista lähtökodista huolimatta pyrin siis tiedostamaan humanismin perinnön.

Ihminen ja ihmisen toimijuus *on* erityisasemassa verrattuna keinoystävien kaltaisiin posthumaaneihin toimijoihin. Yksi tutkielmani keskeinen lähtökohta onkin se, miten posthumaanin toimijuuden määrittämisessä on keskeistä ottaa huomioon se, miten ihmisen erityisaseman luomat valta-asetelmat ja niiden hyväksikäyttö vaikuttavat toimijuuden määrittämiseen.

Seuraavaksi käsittelen tapoja, joilla ihmisyyttä ja toimijuutta voi määrittää *Klara and the Sun* -romaanin kaltaisessa tutkimuskohteessa. Luvussa 2.1 keskityn sen tutkimiseen, miten androidit ja robotit esiintyvät tieteisfiktiossa ja minkälainen asema annetaan androideille, joiden tehtävä on sosiaalisista tarpeista huolehtiminen. Luvussa 2.2 käsittelen posthumanismin ja uusmaterialismin lähtökohtia toimijuuden määrittämiseen. Tuon myös esiin performatiivisuuden vaikutusta toimijuuden muodostumiseen ja sitä, minkälaisena fyysisenä toimijana Klaraa kuvataan.

2.1 Sosiaaliset robotit tieteisfiktiossa

Romaanissa *Klara and the Sun* ei eksplisiittisesti sanota, onko Klara robotti, androidi, kyborgi vai jokin muu, sillä Klaraa kuvataan vain keinoystävänä. Joskus sanaa ”robotti” käytetään romaanissa haukkumamielessä, kuten Josien perheen taloudenhoitaja Melania tekee. Mediatutkija Aino-Kaisa Koistinen kertoo, että termi *robot* juurtaa tšekkiläiseen sanaan *robota*, joka tarkoittaa ”orjien tuottamaa työtä”. Termiä ensimmäisen kerran on käyttänyt tšekkiläinen kirjailija Karel Čapek näytelmässään *R.U.R. (Rossumovi univerzální roboti, 1921)*. (Koistinen 2016, 98–99.) Sana *androidi* tarkoittaa kirjaimellisesti ”ihmisen kaltainen”. Se juontaa juurensa kreikan kielen sanoihin *andro-* eli *ihminen* ja *-eides* eli *muoto*. Sana kyborgi puolestaan viittaa hybridiolentoon, jossa on sekä ihmisen että koneen osia. Sana juontaa kreikankielisiin sanoihin *kybernetes*, joka tarkoittaa pilottia tai ohjaajaa sekä *organon*, joka tarkoittaa suunnilleen ”se millä jokin toimii”. (Online Etymology Dictionary 2023.) *Klara and the Sun* -romaanissa ei tuoda ilmi se, onko Klarassa tai muissa keinoystävissä mitään orgaanista materiaalia, vai ovatko he kokonaan mekaanisia olentoja. Keinoystävät koostuvat kuitenkin tekoälyn kaltaisesta mielestä ja keinotekoisesta kehosta, joten käytän tässä tutkielmassa termiä *androidi* kuvatessani keinoystäviä.

Koska *Klara and the Sun* on teos, jonka keskiössä on teknologinen toimija, koen tarpeelliseksi taustoittaa sitä, miten androidit yleensä esitetään tieteisfiktiossa. Karoliina

Lummaa (2020, 44) huomauttaa, että posthumanistiselle tutkimukselle yleinen tutkimuskohde on tieteisfiktio, koska se tarjoaa paljon tapoja uudelleenmäärittää ihmisyyttä. Usein tieteisfiktiossa on vastakkainasettelussa ihminen ja toiseutettu ihmisenkaltainen olio. Tyypillisesti tieteisfiktiossa tähän asetelmaan tuodaan mukaan kauhuelementti, jossa ihmismäinen olio kääntyy ihmistä vastaan. Näin käy myös aiemmin mainitussa Čapekin näytelmässä. Kenties kuuluisin esimerkki kauhukertomuksesta, jossa esiintyy ihminen ja toiseutettu ihmisenkaltaisen olio, on Mary Shelleyn *Frankenstein; or, The Modern Prometheus* -romaanin (1818). Shelley'n romaanissa tiedemies Victor Frankenstein luo hirviön, joka kääntyy lopulta isäntäänsä vastaan.

Kirjallisuudentutkija Juha Raipola huomauttaa, että tieteiskirjailija Isaac Asimov on luonut käsitteen *Frankenstein-kompleksi*. Se tarkoittaa ”ihmistä muistuttavien keinokeinoisten olioiden pelkoa”, joka liittyy keskeisesti ihmisen kyvyttömyyteen hallita luomaansa oliota. (Raipola 2015, 162.) Ihmisenkaltaisen pelko korostuu myös kaksoisolento-topoksessa.¹⁹ Kirjallisuudentutkija Eran Dorfman käyttää termiä ”vastakkainen kaksoisolento” (engl. ”opposite double”), joka tarkoittaa sitä, että kaksoisolennoista toinen käsitetään alkuperäisenä ja toinen kopiona. Kopiolla voi kyllä olla omia piirteitä, mutta kopio on jatkuvasti verrattavissa toiseen. Näin alkuperäinen projisoi ennakkoluulojaan ja pelkojaan kopioon. Dorfmanille kaksoisolento ei tarkoita pelkkää fyysisesti samanlaista kaksoisolentoa. Dorfman laajentaa käsitteen kuvastamaan erilaisten ihmisryhmien välisiä jännitteitä ja toiseuttamisen tapoja. (Dorfman 2020, 173.) *Klara and the Sun* -romaanissa toiseutettujen ”kaksoisolentojen” roolin ottavat sekä keinoystävät että Josiesta rakennettava androidikeho. Analysoin lisää luvuissa 3 ja 5 sitä, miten pelkoa projisoidaan näihin ”kaksoisolentoihin”.

Ihmisenkaltaiseen olentoon projisoidaan usein pelkoa siitä, että ihminen menettää hallinnan luomastaan olenosta, jos olento alkaa vaatia autonomista toimijuutta. N. Katherine Hayles huomauttaa, että ihminen pelkää posthumaania toimijaa, koska sen hyväksyminen tarkoittaa, että ihmisyyys sellaisena kuin se on perinteisesti ymmärretty, on tullut tiensä päähän. Pelko liittyy myös siihen, että perinteisen ihmisyyden on korvaamassa jokin uusi. (Hayles 1999, 283–284.) Ishiguron romaanissa on käsillä tällainen tilanne. Vaikka perinteistä ihmisyyttä ei suoraan korvata uusilla ihmisenkaltaisilla lajeilla, yhteiskunnallista ilmapiiriä varjostaa vahva pelko siitä, että näin tulee tapahtumaan tulevaisuudessa.

---

¹⁹ *Topoksella* tarkoitetaan kirjallisuudentutkimuksessa toistuvaa elementtiä, jolla on tietyt kirjalliset konventiot (Steinby 2013, 67).

Raipola (2015, 165; ks. myös Koistinen 2016, 99) korostaa, että usein tieteisfiktiossa on asetelma, jossa ihminen ei lopulta voikaan hallita luomaansa tiedettä tai teknologiaa. Näin tieteisfiktiossa on usein läsnä varoitus ihmisen ahneuden aiheuttamasta tieteen ja teknologian vaarallisesta puolesta. *Klara and the Sun* -romaanissa keinoystävät eivät kuitenkaan ole kauhuelementti, eikä Klara käänny hänet ostanutta perhettä vastaan. Sen sijaan Klara on tunnollinen ja ahkera työssään. Kirjallisuudentutkija Andrew Bennett kertoo, että melkein kaikissa Ishiguron romaaneissa päähenkilö on ylpeä työstään. Esimerkiksi *An Artist Of The Floating World* -romaanin vesivärimaalari, *The Remains Of The Day* -romaanin englantilainen hovimestari, *The Unconsoled* -romaanin konserttipianisti, *When We Were Orphans* -romaanin (2000; suom. Helene Bützow 2002, *Me orvot*) etsivä ja *Never Let Me Go* -romaanin elinluovutuksia valvova klooni suhtautuvat työhönsä intohimoisesti. Uskollisuus työlle usein johtaa moraalisiin ja yhteiskunnallisiin ongelmiin, jolloin niiden ratkaisemisen sijasta keskiössä on osallisuus sosiaalisen ja eettisen vääryyden ylläpitoon. Näin Ishiguro tulee esittäneeksi kysymyksen siitä, missä määrin yksilö on vastuussa yhteiskunnan epäoikeudenmukaisista valtarakenteista. (Bennett 2023, 7.)

Ishiguron romaaneissa on usein kohtauksia, jotka herättävät lukijaan toiveen siitä, että yhteiskunnan rakenteiden puristuksessa oleva päähenkilö alkaisi kapinoida järjestelmää vastaan, mutta näin ei tapahdu. Esimerkiksi *Klara and the Sun* -romaanissa on kohtausta, jossa Klara saa tietää, että hänen odotetaan siirtyvän Josien androidikopioon. Klara ei lukijan tavoin hämmästy epäoikeudenmukaista pyyntöä vaan jää kerronnassa sivuun Josien äidin Chrissien ja Josien androidikehoa rakentavan Capaldin keskustellessa Klaran kyvystä onnistua tehtävässä. (KS, 232.) Tulen tutkimaan tätä kohtausta ja sen merkitystä syvemmin luvussa 5, mutta kohtausta todistaa sen, että Klara on yksi Ishiguron niistä hahmoista, joka ei kritisoi yhteiskuntaa. Jopa odottaessaan sammumistaan kaatopaikalla Klara tarkastelee elämäänsä tyytyväisenä, eikä ilmaise lukijalle tuntevansa surua tai muuta negatiivista siitä, että hänen elämänsä on tulossa päätökseen. Klaran sivuun jääminen ja hänet toiseuttaneiden yhteiskunnan rakenteiden hyväksyminen ovat tapoja, joilla Ishiguro tuo lukijalle esiin Klaran toiseutuksen kokemukset kerronnan rakenteiden kautta. Klaran toiseutuksen kokemukset mahdollistavat huomion kiinnittämisen siihen, minkälaisia mahdollisuuksia omassa kertomuksessaan sivuun jäävällä Klaralla todella on toimia. Nämä ovat myös elementtejä, jotka luovat kuvaa teoksesta dystooppisena varoituksena ihmisen ahneudesta. Varoitus ei kuitenkaan koske sitä, että keinoystävät olisivat vaarallisia, vaan liittyy yhteiskunnalliseen

eriarvoistumiseen, johon keinoystävien luominen ottaa osaa. Tarkastelen tätä teemaa syvemmin luvussa 3.

Perinteisin lähtökohta varsinkin vanhemmassa tieteisfiktiossa on se, että robotit korvaavat mekaaniset ja fyysiset työt.²⁰ Nykykirjallisuudessa on yleistynyt myös *Klara and the Sun* -romaanin kaltainen teema, jossa androidit tuottavat emotionaalista ja sosiaalista työtä.²¹ Emotionaalisen ja sosiaalisen työn tekeminen havainnollistuu tieteisfiktiossa siten, että androidit on ohjelmoitu luomaan ihmisiin ihmisyhteyden kaltaisia kumppanuussuhteita, jolloin niiden toimintojen keskiössä on vuorovaikutus ihmisen tai ihmisten kanssa. Koistinen (2016, 102) huomauttaa, että hoitorobotit voidaan jakaa kahteen ryhmään: robotit, jotka näyttävät ihmisiltä tai ovat ihmisille samaistuttavia sekä robotit, jotka näyttävät enemmän koneilta. Keinoystävien ulkonäöllisiä seikkoja ei tuoda erityisemmin esiin romaanin kerronnassa, mutta lukijalle selviää nopeasti, että Klara on ihmisenkaltainen androidi, vaikka on ulkonäöltään selvästi ihmisestä eroava. Keinoystävien ihmisenkaltainen ulkonäkö ilmenee ensimmäisen kerran kohdassa, jossa Klara istuu keinoystäväliikkeen ikkunassa toisen keinoystävän, Rosan, kanssa. Kaksikko näkee ikkunasta henkilön, jota he epäilevät ensin keinoystäväksi:

‘[...] Just now, among all these passers-by, there isn’t a single AF.’

‘Isn’t that one over there? Going past the Fire Escapes Building?’

We both looked carefully, then shook our heads at the same time. (KS, 17.)

Keinoystävät on mahdollista hetkellisesti sekoittaa ihmiseen kaukaa katsottuna. Klara ja Rosa kuitenkin todistavat kykynsä huomata jo kaukaa, ettei henkilö olekaan keinoystävä.

Keinoystävissä on siis jotain hyvin erilaista kuin ihmisessä. Klaraa ei myöskään koskaan sekoiteta ihmiseen.

Keinoystävät on tarkoitettu lasten ystäviksi ja huolehtijoiksi. Tämän takia tulkitsen, että heidät on tehty ihmisenkaltaisiksi osittain sen takia, että lapset voivat nähdä heidät inhimillisinä olentoina, joihin luottaa ja joita pitää ystävänä. Toisaalta androidit herättävät myös epäilyä juuri ihmisenkaltaisten elementtiensä takia, kuten robotisti Masahiro Mori kirjoittaa esseessään ”Bukimi No Tani” (1970, ”Uncanny Valley” 2012). Mori (2012, 98) kuvaa *outona laaksona*²² sitä, miten ihminen tuntee ihmisenkaltaisia robotteja kohtaan

²⁰ Ks. esimerkiksi Karel Čapekin *R.U.R.* (1920) ja Isaac Asimovin *I, Robot* (1950).

²¹ Ks. esimerkiksi Iain Reidin *Foe* (2018) ja Ian McEwanin *Machines Like Me* (2019).

²² Mori kuvaa ilmiötä *laaksoksi* sillä hän käyttää ilmiötä esitellessään graafeja.

sympatiaa ja samaistumisen kokemuksia, mutta kun roboteista tulee liian ihmisenkaltaisia, ihmiset alkavatkin tuntea vastenmielisyyttä tai pelkoa niitä kohtaan. *Klara and the Sun* -romaanissa liikutaan outo laakso -ilmiön rajalla, sillä keinoystävien ihmisenkaltaisuus tuottaa sekä samaistumisen että epäluulon kokemuksia. Ristiriitainen suhtautuminen keinoystäviä kohtaan näkyy *Klara and the Sun* -romaanissa esimerkiksi seuraavassa esimerkissä, jossa Josiesta androidikopiota tekevä tiedemies Henry Capaldi toteaa:

‘Klara, the fact is, there’s growing and widespread concern about AFs right now. People are saying how you’ve become too clever. They’re afraid because they can’t follow what’s going on inside any more. They can see what you do. They accept that your decisions, your recommendations, are sound and dependable, almost always correct. But they don’t like not knowing how you arrive at them. That’s where it comes from, this backlash, this prejudice [...]’ (KS, 328.)

Keinoystävät on tarkoituksella tehty ihmistä älykkäämmiksi, mutta silti ihmisiä pelottaa se, että keinoystävät pystyvät älyllisillä kyvyillään yllättämään. Tutkin syvemmin luvussa 3 sitä, miten *Klara and the Sun* -romaanissa Klaran toimijuutta rajoittaa ihmisten keinoystäviin projisoima toiseuden pelko.

Mediatutkijat Cléo Collomb ja Samuel Goyet huomauttavat, että ihmisten ja teknisten esineiden suhdetta voi tarkastella kahdella tapaa: joko niin, että tekninen esine on väline, josta ihminen voi hyötyä, tai se on lähes pyhyiden tasolle nostettu asia, jota ihmiset tavoittelevat sen tarjoaman vallan takia. Ihmiset kohtelevat esineiksi luokittelemiaan asioita samaan aikaan osista koostuvana merkityksettömänä massana, mutta myös pelkäävät niissä esiintyviä ihmisyyttä muistuttavia piirteitä, koska he kokevat niissä olevan vihamielisyyttä ja kapinointihalua ihmisiä vastaan.²³ (Collomb & Goyet 2020, 204–205; Simondon 1958, 11.) Koska ihmisenkaltaiseen olentoon usein projisoidaan ihmisyyteen liitettäviä piirteitä, syntyy pelko siitä, että ihmisenkaltaisen olento alkaisi jäljitellä ihmistä liian hyvin ja vaatia ihmisenvertaista autonomiaa – mahdollisesti väkivallan avulla.

Klara ei kuitenkaan vaadi ihmisenkaltaista kohtelua hänet ostaneelta perheeltä, ja häntä myös kohdellaan pääasiassa hyvin. Josie kysyy Klaralta jo keinoystäväliikkeessä, haluaako tämä tulla asumaan hänen luoksensa, koska ei halua, että tämä tulee vasten tahtoaan. Klaran vastattua myöntävästi, Josie mainitsee, että Klara saa asua hänen huoneessaan eikä joudu

---

²³ Kyseistä ajatusta voi tarkastella myös luokkakysymyksen kautta: Ylempiä yhteiskuntaluokkia edustavat ihmiset hyötyvät alempien yhteiskuntaluokkien tekemästä työstä. Samalla ylempi luokka pelkää, että alemmat yhteiskuntaluokat alkavat vaatia enemmän oikeuksia, jolloin ylempien yhteiskuntaluokkien saama etu vähenee. Tätä teemaa on tutkittu paljon esimerkiksi Karl Marxin, Pierre Bourdieun ja Antonio Gramscin toimesta.

asumaan ”jossakin kaapissa”. (KS, 28–29.) Mutta vaikka varsinkin romaanin alussa Josie on huomaavaisempi Klaraa kohtaan, käy Klaralle lopulta samoin kuin leluille: leikki-ikästä kasvetaan ulos, ja lelut viedään varastoon. Huolimatta Josien lapsena antamasta lupauksesta Klara päätyy asumaan siivouskomeroon Josien kasvettua isommaksi (KS, 324). Tämä on yksi esimerkki siitä, miten Klaran mahdollisuus toimia on hyvin riippuvainen hänen ympärillään olevista ihmisistä ja siitä, minkälaista toimijuutta häneltä odotetaan.

Klara and the Sun -romaanissa toimijuuden ja ihmisyyden käsitteiden määrittelyssä muodostuu välttämättömäksi sen tarkastelu, koetaanko keinoystävät tunteita omaavina empatiaa herättävinä olioina, vai näkevätkö ihmiset heidät pelkkinä välinearvoisina robotteina. Josie ja Chrissie kohtelevat Klaraa pääasiassa samanlaisella kohteliaisuudella kuin Melaniaa, perheen taloudenhoitajaa. Josie pitää Klarasta kuitenkin enemmän kuin Melaniasta, ja Melania tuntee olonsa uhatuksi sen takia. Melania projisoi tästä johtuvaa epävarmuuttaan kohtelemalla Klaraa pelkkänä koneena, eikä suostu antamaan Klaralle ihmisarvoista kohtelua. Melania myös viittaa Klaraan se-pronominilla ja kutsuu tätä usein *koneeksi*, *robotiksi* tai lyhenteellä *AF*. Klara kuitenkin kohtelee Melaniaa hyvin ja yrittää myös ymmärtää Melanian käytöstä häntä kohtaan:

[I]t remains hard not to believe Melania Housekeeper was opposed from the start to my presence. Although I behaved towards her with consistent politeness, and especially in the first days, tried to do small things to please her, she never returned my smiles, or spoke to me other than to issue an instruction or reprimand. Today, as I gather together these memories, it seems obvious that her hostility had to do with her larger fears concerning what was happening around Josie. (KS, 57.)

Klara arvelee Melanian kylmäkiskoisuuden johtuvan tämän pelosta Josien heikentyvää kuntoa kohtaan, mutta hänelle ei tule mieleen, että kyse voisi olla Melanian ennakkoluuloista keinoystäviä kohtaan tai pelosta sitä kohtaan, että Klara veisi häneltä työt. Klara ei kuitenkaan missään vaiheessa tee fyysistä työtä, vaikka luultavasti kykenisikin ainakin jonkinlaiseen perustason fyysiseen työhön, kuten siivoamiseen. Klaralle määrätty tehtävä on hyvin tietynlainen: huolehtia Josien sosiaalisista tarpeista. Klaran tarkkarajainen tehtävä on yksi elementti, jonka kautta Klaran toimijuuden taustalla näkyy laajempi kapitalismikeskeinen yhteiskunnallinen taso. Tulen tarkastelemaan lisää luvuissa 3 ja 4 sitä, miten Klara on kapitalistisen yhteiskunnan koodaama emotionaalinen hyödyke, joka on tehty olemaan vastaus tiettyyn yhteiskunnalliseen ongelmaan.

Sosiaalisten tarpeiden ja tunnetason tuen ulkoistaminen Klaran tapaisten keinoitekoisten toimijoiden harteille on yksi elementti, jolla Ishiguro luo romaaninsa maailmasta dystopian.

Ympäristötieteen ja -tekniikan tutkijat Om Prakash Sahu ja Manali Karmakar (2022, 1349) kuvaavat Klaraa sosiaalisena robottina, joka on ohjelmoitu tarjoamaan empatiaa. Kun hoitorobotit kuvataan ”kertakäyttöisinä affektiivisinä olioina”, huomio kiinnittyy siihen, miten yhteiskunta väheksyy emotionaalisen työn arvoa (Sahu & Karmakar 2022, 1351; DeFalco 2020, 36). Kun emotionaalinen työ ulkoistetaan koneille, tunteista ja niiden prosessoimisesta tulee luksustuote, joka kaupallistetaan tarjottavaksi vain rikkaimmille yhteiskuntaluokille. Tarkastelenkin syvemmin luvussa 4, miten posthumaanin toimijuuden käsitykseen vaikuttaa kapitalistisen yhteiskunnan pyrkimys muuttaa valuutaksi tunteiden tapaisia immateriaalisia ilmiöitä.

2.2 Välineellinen posthumaani toimijuus

Seuraavaksi tutkin sitä, miten uusmaterialistiset ja posthumanistiset lähtökohdat mahdollistavat posthumaanin toimijuuden määrittämisen. Yksi hyödyllinen käsite, jonka kautta posthumaania toimijuutta voi tutkia on Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin teoksessa *Capitalisme et schizophrénie 2: Mille plateaux* (1980, *A Thousand Plateaus: Capitalism And Schizophrenia*, 1987) esitelty ”elimettömän ruumiin” käsite (ransk. ”corps-sans-organes”). Elimettömän ruumiin käsite haastaa ajatusta siitä, että perinteisesti ruumiin toimintaan kuuluvat elimet on alistettu tietyille hierarkioille ja toimintaperiaatteille. Tiettyihin toimintoihin limittyneiden elinten arvo muodostuu siis suhteessa siihen tarkoitukseen, jonka ruumis niille antaa. Elimetön ruumis on tila tai prosessi, joka irrottautuu näistä hierarkioista ja alistussuhteesta.²⁴ (Deleuze & Guattari 1987, 4, 158.) Vaikka termissä esiintyy sana ”ruumis”, Deleuze ja Guattari viittaavat ajatuksella elimettömästä ruumiista yksilön ruumiillisuutta tai kehollisuutta laajempiin vuorovaikutuksellisiin kokonaisuuksiin. Toimijuuden kontekstissa ajatusta voi soveltaa siten, että elimetön ruumis purkaa ja tuo esiin luonnollistettuja rakenteita, jotka altistavat yksilön toimijuuden ja arvon yhteiskunnan määräämille rakenteille. Luonnollistettujen rakenteiden purkaminen ja esiin tuominen on relevanttia tutkimuskohteessani erityisesti siksi, että Klaran toimijuuteen keskeisesti vaikuttaa hänen

---

²⁴ Posthumanistisen feministiteorian pioneeri Rosi Braidotti yhdistää elimettömän ruumiin ajatuksen myös transhumanistisen ihmiskäsityksen kritisointiin. Braidotti huomauttaa, että elimettömän ruumiin ajatuksella voidaan tarkastella sitä, miten ihmisen ruumis voidaan vapauttaa tuottavuuden ja sosiaalisten rakenteiden paineesta. Näin ei täydy sortua transhumanistisen ihmiskäsityksen pyrkimykseen vapautua ihmiskehon fyysisestä rajallisuudesta teknologisin keinoin. (Braidotti 2013, 91–92.)

kyvyttömyytensä kyseenalaistaa rakenteita, jotka määräävät hänen toimijuudelleen tiukkarajaisen paikan.

Mediatutkija Patricia Pisters (2018) yhdistää elimettömän ruumiin ajatuksen N. Katherine Haylesin *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature and Informatics* -teoksessa (1999, 279) esittämään keskeiseen väitteeseen siitä, että ”olemme aina olleet posthumaaneja”. Pistersin mukaan Deleuzen ja Guattarin elimetön ruumis viittaa abstraktiin tilaan, jossa ruumis muodostuu perinteisten ruumiillisten ominaisuuksien sijasta yhteyksistä, joita ruumiilla on niin sosiaaliin ja kulttuurisiin järjestelmiin kuin konkreettisiin materiaaleihin.²⁵ Pisters huomauttaa, että tällä tavoin ihminen on aina kietoutunut osaksi ei-inhimillistä – ollut siis posthumaani. Näin termiä voi käyttää posthumanistisen tutkimuksen yhteydessä häivyttämään rajoja inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä. (Pisters 2018, 74–76.) Rajojen häivyttäminen erilaisten toimijuuksien välillä mahdollistaa huomion siirtämisen erilaisuuden sijasta yhteyksien tarkastelemiseen.

Ihmisen ja ei-ihmisen rajan häivyttämistä voi havainnollistaa myös filosofi Giorgio Agambenin *antropologisen koneen* käsitteen kautta. Antropologinen kone viittaa siihen, miten ihmisyyys määritellään suhteessa eläimellisyyteen tiettyjen poissulkemisten ja sisällyttämisten kautta. Tätä kautta esimerkiksi jotkut ihmisryhmät on nähty eläimellisinä ja siten vähemmän ihmisinä. Termissä keskeistä on huomioida se, että ihmisen ja eläimen rajanveto tapahtuu aina ihmisyyden sisällä, vaikka eläimellisyyttä projisoidaan ihmisen ulkopuolelle. Tämä ajatus havainnollistuu Agambenin teoriassa siten, että ihmisen luokittelun suhteessa eläimellisyyteen voi tehdä kahdella tapaa. Ensimmäinen tapa on se, että antropologinen kone määrittelee jotkut ihmiset eläimiksi, kuten historiallisesti orjat on määritetty. Modernimpi tapa on se, että ihmiset eläimellistetään ja luokitellaan siten alempiarvoisiksi, kuten holokaustin aikana tehtiin juutalaisille. Agamben käyttää sanaa *kone* viitataksaan siihen, että kyseisen luokittelun tekeminen on keinotekoinen prosessi, joka syntyy kulttuuristen, filosofisten ja tieteellisten käsitteiden avulla. (Agamben 2004, 36–37; ks. myös Oliver 2007, 1–2.) Antropologisen koneen käsite korostaa sitä, että ihmisyyys on jatkuvasti muuttuva ja politiikkaan kietoutunut kategoria. Toisaalta Filosofi Kelly Oliver (2007, 21) muistuttaa, että Agambenin teoriassa korostuva eläimen ja ihmisen vastakohtaisuus luo problemaattisia kategorisointeja sen suhteen, että eläimelliset ominaisuudet käsitetään negatiivisina.

---

²⁵ Deleuze ja Guattari käyttävät tästä ajatuksesta esimerkkinä sitä, miten esimerkiksi metallia päätyy ihmiskehoon ja näin ei-inhimillisestä tulee osa ihmistä (Deleuze & Guattari 1987, 441; Pisters 2018, 75).

Agambenin ajatusta voi soveltaa myös ihmisen ja posthumaanin toimijan suhteen tarkasteluun. Posthumaaneja toimijoita ei kuitenkaan voi eikä kannata suoraan verrata ihmisiin. Sen sijaan keskeistä on huomioida erilaiset vuorovaikutus- ja valtasuhteet, jotka vaikuttavat ihmiskäsityksen taustalla. Vuorovaikutussuhteiden vaikutus näkyy esimerkiksi siinä, että Oliverin (2007, 12) mukaan ihmiskäsitys on integroitumassa koneellisiin metaforiin ja sen myötä elämän arvo perustuu osien vaihdettavuuteen eikä elämän itseisarvoon. Koneellisten metaforien yleistymisen ja luonnollistumisen vaikutus näkyy *Klara and the Sun* -romaanissa esimerkiksi siten, että romaanin hahmot uskovat pystyvänsä korvaamaan Josien tietoisuuden Klaralla Josien kuoltua. Tutkin lisää luvussa 5 sen ongelmallisuutta, että elämästä on romaanin yhteiskunnassa tullut asia, jonka ei tarvitse loppua kuolemaan ja sitä, miten Klaran toimijuuden välineellistyminen ilmenee sen kautta, että Klaran odotetaan ”jatkavan” Josieta. Ishiguro luo *Klara and the Sun* -romaanissa kiinnostavan kerronnallisen ratkaisun paljastamalla lukijalle ja Klaralle vasta kertomuksen puolen välin jälkeen Klaran todellisen tarkoituksen. Klaran Josieksi muuttumisen prosessin tutkiminen mahdollistaa siis erityisesti sen tarkastelun, miten eriarvoista toimijuutta myönnetään Klaralle ja Josien materiaaliselle androidikeholle, jonka kautta Klaran on tarkoitus jäljitellä Josieta.

Olen esitellyt elimettömän ruumiin ja antropologisen koneen käsitteet havainnollistaakseni, että on tärkeä ymmärtää se, että posthumaania toimijuutta määriteltessä on keskeistä purkaa binäärisiä kategorioita. Määrittäessä posthumaania toimijaa on esimerkiksi irrelevanttia käsittää subjektia tiukasti ruumiillisena ja mielellisenä entiteettinä, koska ne ovat ihmiskokemukseen liitettyjä kategorioita, joita ei voi sellaisinaan välittää posthumaaniin toimijaan. Myös kirjallisuudentutkija Juha Raipola (2015, 69) korostaa, että teknologisen kehityksen myötä luonnon muokkaaminen lisääntyy ja myös ”ihmlaji näyttäytyy siis yhtäältä yhä vahvemmin osana ei-inhimillistä materiaalista todellisuutta”. Tutkielmani kontekstissa koen keskeiseksi tutkia sitä, minkälaisia positioita posthumaani toimija muodostaa yhdessä muun maailman kanssa. Tämä on tutkimuskohteessani erityisen relevanttia varsinkin siksi, että ihmisen luomana toimijana Klaraa ei voi analysoida ilman, että huomioi sen, miten hän heijastaa romaanin maailman yhteiskuntaa ja sen arvoja representoidessaan ihmisen häneen koodaamaa ajatusta toimijuudesta. Klara on siis hedelmällinen tutkimuskohde, kun yritetään määrittää muuttuvaa käsitystä ihmisestä ja ihmisyydestä.

Keinoystävien fyysisen olomuodon havainnointi on kuitenkin tarpeellista, koska se vaikuttaa siihen, miten sekä lukija että romaanin ihmishahmot kohtaavat heidät. *Klara and the*

Sun -romaanissa ei käy ilmi, ovatko keinoystävät aikuisen ihmisen näköisiä vai kenties lapsen tai teinin näköisiä. Klara on luultavasti suhteellisen pienikokoinen, koska Josien ystävät uskovat pystyvänsä heittelemään häntä (KS, 87), Josien hyvä ystävä Rick pystyy kuljettamaan häntä reppuselässä (KS, 178) ja Josien muuttaessa kotoa yliopistoon, Klara huomaa Josien kasvaneen häntä pidemmäksi (KS, 332). Kirjallisuudentutkijat A. K. Ajeesh ja S. Rukmini (2022, 856–857) väittävät, että Klara on tietyllä tapaa lapsenkaltainen, koska hänellä on naiivi usko ihmisyyteen ja ihmisiin. Sen takia olisi uskottavaa, että Klara olisi ulkonäöltäänkin teini-ikäinen. On otettava huomioon myös se, mitä mediatutkija Aino-Kaisa Koistinen (2016, 102) huomauttaa hoitoroboteista: ihmisenkaltaisuudella tavoitellaan usein sitä, että ihminen pystyy samaistumaan robottiin. Koska keinoystävien tavoite on saada lapsi luottamaan itseensä, samantapainen ikäluokka ulkonäöllisesti auttaisi siinä.

Klاران ulkonäköä tai sukupuolta ei tuoda romaanin kerronnassa vahvasti esiin. Ainoat feminiinit selkeät piirteet ovatkin nimi *Klara*, se, että häneen viitataan feminiinisellä pronomiinilla ja se, että Josien ystävät kuvaavat Klaraa ”söpönä”, joka tyypillisesti on adjektiivi, jolla kuvataan feminiinisiä olioita. Tieteisfiktiossa feminiiniset robotit tai androidit usein seksualisoidaan vahvasti, kuten teknologiatutkijat Simone Alesich ja Michael Rigby (2017, 55) huomauttavat. Sukupuolen ja ulkonäön kuvauksen puute tekee Klarasta androgynisen siihen verrattuna, miten feminiinisiä robotteja yleensä kuvataan tieteisfiktiossa. Toisaalta on huomioitava, että Klara toimii teoksen kertojana, joten sukupuoleton kuvaus liittyy vahvasti siihen, miten hän itse kokee sukupuolellisuutensa. Huomioitava on myös se, että vaikka lapsista huolehtiminen on perinteisesti feminiiniseksi mielletty tehtävä, romaanissa esiintyy myös miespuolisia keinoystäviä.

Klara on ihmisen rakentama toimija, joten hänen ei pitäisi kohdata biologisen sukupuolen ajatukseen liitettäviä stereotyyppioita. Tämä ajattelu on kuitenkin hyvin utopistinen, eikä toteudu yhteiskunnassa, jossa sukupuolen performatiivisuuteen liitettyjä käsityksiä projisoidaan myös keinoystäviin. Keinoystävillä on ainakin jonkinlainen ajatus sukupuolesta, mikä todistuu jo Klaran ollessa keinoystäviliikkeessä. Rex niminen poikakeinoystävä ärsyyntyy siitä, että Klara liikahtaa auringonvaloon ja siten ”omii” auringonvalon itselleen. Rex kutsuu tyttökeinoystäviä ahneiksi: ”Klara, that was greedy. You girl AFs are always so greedy” (KS, 4). Klara ei kuitenkaan tee Rexin tavoin huomioita siitä, minkälaisia piirteitä häneen liitetään sen sukupuolen perusteella, jonka performointia häneltä odotetaan. En tule tämän tutkielman puitteissa keskittymään laajemmin sukupuolen performatiivisuuden tutkimiseen *Klara and the Sun* -romaanin kontekstissa. Tuon kuitenkin performatiivisuuden

ajatuksen esiin, koska keskeistä analysoimassani romaanissa on se, miten yhteiskunnan valtarakenteisiin sitoutuva käsitys toimijuuden performoinnista näkyy Klaran toimijuudessa.

Sukupuolen performatiivisuuden teorian pioneeri Judith Butler käsittelee teoksessaan *Gender Trouble* (1990, *Hankala sukupuoli* 2021) sitä, miten sukupuolta tuotetaan ja ylläpidetään aktiivisesti toistoilla, rituaaleilla ja yhteiskunnan valtarakenteilla. Tätä käsitystä voi käyttää myös toimijuuden synnyn havainnoimisessa. Butler määrittelee toimijuuden siten, että toimijuus syntyy yhteiskunnan normalisoimien diskurssien luomien toistoprosessien kautta, jolloin tekijän ja tekojen suhde on diskursiivisesti tuotettu. Butler ei siis usko ”esidiskursiiviseen” minuuteen tai siihen, että minuus tai toimijuus on *pelkästään* kulttuurisesti tuotettu, vaan toimijuus syntyy merkitysten muotoutumisesta sääntömääräytyneissä diskursseissa. (Butler 2021, 237–242.) Butlerin teoria perustuu vaihtoehtoisen tulkintatavan löytämiselle sosiaalisen konstruktionismin lingvistiseen representaatioon keskittyvän lukutavan sijasta. Hänen teoriaansa on kuitenkin kutsuttu myös ”radikaaliksi konstruktionismiksi”²⁶, sillä Butler siirtää performatiivisuuden, sukupuolen ja toimijuuden määrittämisen keskiöön erityisesti diskursiiviset representaatiot. (Butler 1993, 6–10; Barad 2008, 126; Vasterling 1999, 17–18.) Vaikka Butler ei ole varsinaisesti posthumanistinen tutkija, koen Butlerin performatiivisuuden teorian hyödylliseksi tutkiessani sitä, miten diskursiivisesti muodostuneet performanssit vaikuttavat posthumaanin toimijuuden rakentumiseen.

Butlerin teoria ei kuitenkaan ole täysin ongelmaton. Nostamalla diskurssit tulkintansa keskiöön, joidenkin tutkijoiden mielestä Butler tulee redusoinneeksi materiaalisuuden passiiviseksi, mistä häntä on myös kritisoitu.²⁷ (Parikka & Tiainen 2013, 329, 335.) Vaikka *Gender Trouble* -teoksessaan Butler jättää huomiotta materiaalisuuden tärkeyden, Butler on myöhemmässä tuotannossaan tunnustanut materiaalisuuden merkityksen ja pyrkinyt vastaamaan saamaansa kritiikkiin.²⁸ On hyvä huomioida, että myös aiemmin esittelemäni Deleuzen ja Guattarin ontologia on osittain ristiriidassa Butlerin diskurssipainotteisen toimijuuskäsityksen kanssa, sillä Deleuzelle ja Guattarille toimijuus ei ole niinkään

---

²⁶ Vasterling kutsuu Butlerin teoriaa ”sophisticated version of radical constructionism”, koska Butler onnistuu ”ylittämään syytökset lingvistisestä monismista ja determinismistä” (Vasterling 1999, 18; kursiivi lisätty).

²⁷ Ks. myös esimerkiksi Nancy Fracer ”Heterosexism, Misrecognition and Capitalism: A Response To Judith Butler” (1997). Fracer on kritisoinut Butleria monissa teksteissään. Fracerin kritiikki keskittyy erityisesti Butlerin tapaan rakentaa toimijuus diskursiivisuuden ja performatiivisuuden varaan rakenteellisten ja institutionaalisten konstruktioiden vaikutuksen huomioimisen kustannuksella.

²⁸ Ks. esimerkiksi *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex* (1993) ja *Undoing Gender* (2004).

kytköksissä sosiaalisiin normeihin vaan materiaalisesti ja prosessuaalisesti syntyviin yhteyksiin. Tuon nämä molemmat käsitykset kuitenkin esiin, koska koen näiden molempien lähtökohtien havainnollistavan posthumaanin toimijuuden rakentumisen moniulotteisuutta.

Performatiivien ja toimijuuden suhteeseen vaikuttaa keskeisesti se, minkälaisena fyysisenä toimijana Klaraa kuvataan. Myös Butler (2021, 235) huomauttaa, että keho on yksi väline, jonka kautta performatiivisuutta tuotetaan. *Klara and the Sun* -romaanissa Klaran ulkonäön kuvaus jää kuitenkin vähäiseksi. Romanin ainoa kohta, jossa Klaraa kuvaillaan tarkemmin Klaran kertojajäänen ulkopuolelta on kohta, jossa Josie tulee keinoystäviä myyvään kauppaan. Josie on nähnyt Klaran viikkoja aikaisemmin kaupan ikkunassa ja tulee viimein lupauksensa mukaisesti etsimään häntä. Josie kuvailee Klaraa seuraavasti keinoystäviliikkeen johtajattarelle: ”She was really cute, and really smart. Looked almost French? Short hair, quite dark, and all her clothes were like dark too and she had the kindest eyes and she was so smart.” (KS, 47.) Kyseisestä kohdasta on mahdollista tulkita, että Klara on tummaihoisen, mutta ”quite dark”, voi viitata myös edellä mainittuihin hiuksiin. Tätä enempää Klaran ulkonäköön ei keskitytä, eikä Klara itsekään tuo kerronnan myötä esiin kehoaan ja ulkonäköään tavoilla, jotka ovat yleisiä tapoja kerronnassa tuoda esiin tuntemuksia tai mielentiloja.

Motorisesti Klara ei ole kovin lahjakas, sillä ulkona liikkuminen tuottaa hänelle vaikeuksia. Tämä on huomattavissa esimerkiksi kohdasta, jossa Klara lähtee kohti Josien ikkunasta näkyvää latoa nähdäkseen siellä auringon sen laskiessa: ”But I’d accepted now that I would soon fall into the ground, that the Sun was angry with me, and perhaps unkind, and that Josie was disappointed with me” (KS, 176). Kyseisessä kohtauksessa keskeistä on se, miten Klara kiinnittää huomiota kehoonsa asiana, joka estää häntä suorittamasta tehtävää, jonka hän kokee välttämättömänä Josien pelastamiseksi.²⁹

Tutkielmani kontekstissa posthumaanin toimijuuden määrittämisessä yhdeksi keskeiseksi asiaksi muodostuu se, miten keinoystävälle myönnetään välineellinen arvo. Kehon ja ulkonäön kuvauksen puuttuminen on yksi esimerkki siitä, miten sekä muut että Klara itse suhtautuvat Klaran kehoon ensisijaisesti välineenä. Klaran keho mahdollistaa niiden toimintojen suorittamisen, jotka häneltä vaaditaan, jotta hän voi suorittaa sen tarkoituksen,

---

²⁹ Kiinnostavaa kohtauksessa on myös se, että Klaran vankkumaton usko Auringon hyvyyteen viimein horjuu, kun Klara luulee, että Aurinko ei tahallaan halua auttaa Josieta. Analysoin auringon ja Klaran suhdetta enemmän luvussa 4.2.

johon hänet on tehty. Selkein kohta, jossa Klara itse kiinnittää huomiota omaan kehollisuuteensa on kohta, jossa hän saa tietää, että hänen odotetaan siirtyvän Josiesta tehtyyn androidikehoon ”jatkaakseen” Josieta. Klara kysyy Chrissieltä, mitä hänen keholliseen tapahtuu:

‘I did wonder. If I were to continue Josie, if I were to inhabit the new Josie, then what would happen to... all this?’ I raised my arms in the air, and for the first time the Mother looked at me. She glanced at my face, then down at my legs. Then she looked away and said:

‘What does it matter? That’s just fabric.’ (KS, 237.)

Chrissien vähättelevä kommentti ja se, että hän suhtautuu Klaran fyysiseen olomuotoon ”rakennelmana”³⁰ korostaa välineellistä ja materiaalista arvoa, joka Klaralle annetaan. Kyseinen kohta kuvaa myös hyvin kerronnan rakenteiden kautta ilmenevää Klaran toiseuttamista. Kerrankin, kun Klara uskaltaa kysyä jotakin omiin oikeuksiinsa liittyvästä, hänen hyvin perusteltuun kysymykseensä vastataan vähättelemällä. Vaikka keinoystäviä ei koeta kehollisiksi olennoiksi, sama vähättely ei toistu kaikessa teknologian keinoin muodostetussa kehoissa. Josien androidiversio sen sijaan ollaan vastaanottamassa oikeana kehollisena ihmisenä, kuten tutkin lisää luvussa 5. Keskeistä Klaran ja Josien androidikehon erossa on kuitenkin se, miten Josieta mallintavalle materiaaliselle androidikeholle myönnetään hierarkkisesti korkea-arvoisempaa toimijuutta kuin Klaralle.

Toimijuuden ja materiaalsen todellisuuden yhteyden tutkiminen korostuu erityisesti uusmaterialistisessa tutkimuksessa. Uusmaterialistitutkija Karen Barad tutkii artikkelissaan ”Posthumanist Performativity: Toward An Understanding Of How Matter Comes To Matter” (2008) performatiivisuuden teoriaa uusmaterialistisista, kvanttifysikaalisista ja posthumanistisista lähtökohdista.³¹ Kuten Butler, myös Barad hyväksyy sen, että subjekti on jatkuvassa muutoksessa oleva entiteetti, joka muodostuu osittain performatiivisten toistojen myötä, mutta Barad korostaa erityisesti aineellisten ja diskursiivisten ulottuvuuksien yhteyttä. Erityisesti keskeistä ihmisyyden (yhtä lailla kuin ei-inhimillisen) muodostamisessa on Baradin mukaan se, *miten* materia ja diskursiivisuus ovat yhteyksissä toisiinsa. Hän perustaa ilmiön toimijuusrealismina (engl. ”agential realism”) tunnettuun teoriaansa, jonka mukaan toimijuus on jakamaton ominaisuus, joka koostuu inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden

³⁰ Helene Bützowin suomennos.

³¹ Barad keskittyy uusmaterialistisissa tutkimuksissaan erityisesti luonnontieteellistämään humanistisia tieteitä.

välisistä intra-aktioista.³² Baradin mukaan materia itsessään on aktiivinen toimija, ei staattinen substanssi vaan pikemminkin prosessia ja toimintaa. (Barad 2008, 128–141.) Materian aktiivinen toimijuus ja prosessuaalisuus korostuu Josien androidikehon tapauksessa, jota analysoin luvussa 5.

Jos toimijuutta tarkastellaan Baradin teorian kautta, se että keinoystävät ovat mekaanisesta materiaalista tai laboratorioissa kasvatetusta biomateriasta tehtyjä toimijoita ei eroa paljon siitä, miten ihmiset ovat materiaalisia, biologisia toimijoita, ja miten näitä toimijoita voidaan tutkia. Kaikki oliot ovat vaikutussuhteissa toisiin olioihin, niin ihmiset kuin ei-ihmisetkin, joten kaikella voi olla toimijuutta. On kuitenkin huomattava, ettei Barad pyri vertaamaan ihmisiä ja posthumaaneja toimijoita samanarvoisina, mikä ei myöskään ole tämän tutkielman teesi. Sen sijaan Barad (2008, 139) korostaa sitä, että subjektin toimijuus ei rajoitu vain tietoisuuteen, vaan erilaiset diskursiiviset intra-aktiot vaikuttavat subjektin toimijuuden muodostumiseen. Barad siis haastaa käsitystä siitä, että ihmisyyden ja toimijuuden (ja ylipäätään kaiken) määrittäminen tapahtuisi väistämättä antroposentrisestä näkökulmasta ja pyrkii purkamaan hierarkioita ihmisen ja ei-inhimillisen välillä. Tämän lähtökohdan myötä on mahdollista ymmärtää syvällisemmin erilaisten posthumaanien toimijoiden merkitystä yhteiskunnassa.

On hyvä huomioida, että Baradin teoria sivuuttaa pitkälti sen, että vaikka toimijuuden rakentumiseen vaikuttavat monet ilmiöt ja intra-aktiot, ymmärrys maailmasta jäsentyy ensisijaisesti subjektin oman tietoisuuden kautta. Koska tutkimuskohteeni on kaunokirjallinen, minäkertojaa käyttävä kertomus, on ensisijaisen tärkeä huomioida se, että lukija pääsee käsiksi kertomukseen Klaran havaintojen kautta. Tämän takia Baradin teoriaa on ajoittain vaikea soveltaa kaunokirjalliseen tutkimukseen.³³ Baradin teoriaa on kritisoitu vaikeaselkoisuuden lisäksi myös esimerkiksi juuri subjektiivisuuden yleistämisestä liian

---

³² Intra-aktio (engl. "intra-action") on Baradin keksimä sana, joka tarkoittaa käytännössä eri ilmiöiden ja asioiden sisäisiä toimia, jotka toimivat suhteessa muuhun maailmaan ja toimijoihin. Termissä keskeistä on se, että entiteetit ovat olemassa vasta, kun ne ovat vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Vrt. sana "interaktio", joka vaatii Baradin mukaan prioria entiteettiä. (Barad 2008, 133.)

³³ Baradin teoriaa on toki käytetty niin kansainvälisessä kuin suomenkielisessäkin kirjallisuudentutkimuksessa, ks. esim. Katri Aholaisen "Diffraktiivinen luenta Yrjö Kokon *Laulujoutsenesta* ja valokuvan ei-inhimillisyydestä" (2020).

passiiviseksi³⁴ tai syyllistymisestä liialliseen eettiseen eksklusionismiin³⁵. Tutkielmani kontekstissa käytän Baradin moniulotteisesta teoriasta hyväkseni erityisesti käsitettä intra-aktioista ja niiden roolia vuorovaikutuksellisen toimijuuden rakentumisessa. Luvussa 4 tuon tämän esiin yksinäisyyden ja rakkauden tunteiden kontekstissa.

---

³⁴ Vaikka Barad korostaa subjektin aktiivista roolia maailman luojana, hän tekee sen nimenomaan korostamalla eri ilmiöiden välisiä vuorovaikutuksia, jolloin Barad tulee passivoineeksi itseisarvoisen subjektin ja identiteetin. Useat feministiset tutkijat ovat kritisoineet Baradia tästä. Ks. esim. Caroline Braunnühl ”Beyond hierarchical oppositions: A feminist critique of Karen Barad’s agential realism” (2018).

³⁵ Ks. Gregory Hollin et al. ”(Dis)entangling Barad: Materialisms and ethics” (2017). Kritiikki eettisestä eksklusionismista vittaa siihen, että Barad keskittyy liiallisesti eri ilmiöiden yhteenkietoutumisiin ja jättää huomiotta sen, että yhteenkietoutuminen poissulkee aina muita ilmiöitä (Hollin et al. 2017, 932).

3 Transhumanistinen murros

Klara and the Sun -romaani sijoittuu maailmaan, jonka yhteiskunnassa ollaan siirtymässä koko ajan vahvemmin kohti transhumanistista yli-ihmistä ihannoivaa ihmiskäsitystä. Geenimuuntelu on romaanin yhteiskunnassa normalisoitumassa oleva prosessi, jolla lapsista tehdään akateemisesti lahjakkaita. Geenimuuntelu ei ole vain fiktiivisen maailman uhkakuva, sillä sitä tapahtuu myös fiktion ulkopuolella. Vaikka geenimuuntelu on lähtenyt liikkeelle tarpeesta parantaa sairauksia, transhumanistisen ihmiskäsityksen mukaan ihmisen tulisi ottaa haltuun oman lajinsa evoluutio muokkaamalla ja parantamalla itseään myös ilman lääketieteellistä tarvetta (Diederich 2021, 56). Ajankohtaista keskustelua käydäänkin siitä, että geenimuuntelun yleistyessä on riski päätyä eugenistiseen geneettisen perimän yksipuolistamiseen arvottamalla joitakin piirteitä toisten kustannuksella.³⁶ Transhumanistinen ihmiskäsitys usein noudattaa tällaista positiivisen eugeniikan ajatusta siitä, että yhteiskunnan laadukkaiksi luokittelemien ihmisten lisääntymiseen kannustetaan (Newman 2010, 31).

Klara and the Sun -romaanissa transhumanistinen murros luo paljon yhteiskunnallisia jännitteitä ja pelon ilmapiiriä. Pelko ihmisenkaltaista kohtaan, ihmisenkaltaisen toimijan itseisarvon käsite ja yhteiskunnan hierarkkiset suhteet korostuvat lukijalle hyvin ajankohtaisina ongelmina. Myös tämänhetkisessä yhteiskunnassa teknologinen kehitys herättää kysymyksiä inhimillisen toimijuuden määrittelystä. Esimerkiksi Hanson Robotics -yhtiön vuonna 2016 lanseeraaman Sophia-robotin ihmisenkaltaisuus on saanut Saudi Arabian myöntämään Sophialle kansalaisuuden (Mallonee 2018), ja sikiön aivoista on pystytty kasvattamaan ihmisen aivojen toimintaa mallintavia aivo-organoideja (ks. Hendriks et al. 2024). Tieteisfiktion yksi anti onkin se, että sen kautta mahdollistuu olemassa olevien tai tulevien eettisten ongelmien pohtiminen fiktiivisten kertomusten kautta.

Fiktiossa transhumanistinen ihmiskäsitys esitetään usein dystopioina, kuten Aldous Huxleyn klassisessa dystopiaromaanissa *Brave New World* (1932), jossa ihmisen jalostaminen on viety äärimilleen. Huxleyn romaanissa ihmisiä tuotetaan laitoksissa, joissa heidät jaotellaan tuotantoryhmän mukaan yhteiskuntaluokkiin. Totalitaarisessa yhteiskunnassa kasvaneiden ihmisten elämä on hyvin rajoitettua. Se mitä saa ja ei saa tehdä pitkälti suunnitellaan heidän puolestaan. Myös *Klara and the Sun* -romaanissa korostuu kysymys siitä, minkälaisia

---

³⁶ Ks. esim. Robert Ranisch ”‘Eugenics is Back’? Historic References in Current Discussions of Germline Gene Editing” (2019).

mahdollisuuksia toimia dystooppiseksi tulkitsemani transhumanistinen yhteiskunta antaa erilaisille toimijoille.

Tässä luvussa analysoin sitä, miten transhumanistinen ihmiskäsitys ja romaanin erilaisten toimijoiden välillä vallitseva epätasa-arvoisuus havainnollistuvat *Klara and the Sun* -romaanissa. Näiden teemojen tutkimisen kautta tuon esiin sitä, minkälaiseen asemaan romaanin erilaiset toimijat asetetaan. Älykkäistä keinoystävistä tulee koko ajan uusia malleja, joissa on uusia parannuksia. Samalla ihmisistä yritetään geenimuuntelun avulla tehdä älykkäämpiä, jotta nämä pärjäävät yhteiskunnassa, jossa teknologia on korvannut useat työpaikat kokonaan. Eriarvoisuutta luo myös se, että romaanin maailmassa vain harvoilla on varaa geneettisesti parannella lapsiaan ja ostaa näille keinoystäviä kumppaneiksi. Taloudellisesti saavutettavaa ei ole myöskään lapsen mahdollisen kuoleman koittaessa lapsesta kopion hankkiminen.

Pyrin huomioimaan, että transhumanistisen murroksen vaikutus Klaran kaltaisten posthumanien toimijoiden syntyyn ja ihmiskäsityksen muuttumiseen ei ole yksiselitteinen syy-seuraussuhde. Sen sijaan havainnoin yhteiskuntarakenteiden vaikutusta toimijuuden määritykseen kehänä, jolla ei ole selvärajaista alkupistettä. Yhteiskunnan ja transhumanistisen ihmiskäsityksen vuorovaikutussuhteiden yhteyksiä tutkiessa on hyvä huomioida posthumanistisen feministitutkijan Rosi Braidottin muistutus siitä, miten transhumanistinen ihmiskäsitys on vahvasti sidoksissa kapitalismiin. Transhumanistinen ihanne ihmisen parantelusta tuottaa jatkuvasti uusia paranteluun tarkoitettuja hyödykkeitä, joiden tarpeellisuuden kapitalistinen yhteiskunta normalisoi. Kun materia kapitalisoidaan, kaikenlaisia asioita aletaan arvottamaan suhteessa siihen, kuinka hyvin nämä asiat edistävät pääoman kasvua.³⁷ Paradoksaalisesti kapitalismi sekä tuo yhteen eri lajeja että osallistuu aktiivisesti niiden tuhoamiseen. Kun ihmistä yritetään biogeneettisellä tai teknologisella materiaalilla parannella, raja inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä murenee; toisaalta ihminen tekee tämän usein samalla tuhoamalla maapallon ekosysteemiä ja edistämällä ilmastonmuutosta.³⁸ (Braidotti 2013, 57–67; ks. myös Lummaa & Rojola 2014, 18–19). Arvottamalla transhumanistisen ihmiskäsityksen ihannoiman parannellun ihmisen muita maapallon olentoja korkeammalle, kapitalismi aktiivisesti luo epätasa-arvoisia valtasuhteita.

---

³⁷ Tutkin tätä lisää erityisesti luvussa 4.2 suhteessa tunteiden kapitalisoimiseen.

³⁸ Lisäksi usein tämä rajan murentaminen tehdään vain kapitalistisen hyödyn tavoittelemisen takia (Braidotti 2013, 63).

Braidottin teorian mukaisesti pyrin tutkimuksessani huomioimaan, että kapitalismin osa yhteiskunnan epätasa-arvoisten valtarakenteiden muodostukseen on hyvin suuri. Tämä havainto on itsessään jo laaja ja syvälinen sosiologinen tutkimuskohde, jota tämän tutkielman puitteissa rajoitan posthumanin toimijuuden suhteuttamisen kontekstiin. Pyrin siis tuomaan kapitalismin vaikutusta esiin suhteessa siihen, miten romaanin dystooppisen maailman transhumanistinen ihanne luo yhteiskunnallisia ongelmia ja eriarvoisuutta sekä ei-geenimuunneltujen ja geenimuunneltujen välille että keinoystäviin verrattuna.

Klara and the Sun -romaanin maailmassa lasten geenimuuntelu on suhteellisen uusi asia, sillä sitä on ollut tarjolla vain Josien sukupolven aikana. Tämä ilmenee implisiittisesti esimerkiksi siitä, ettei Josien vanhempia ole geenimuunneltu, mutta silti heillä on korkea koulutustaso, joka Josien sukupolvelle on tarjolla lähes pelkästään geenimuunnelluille (KS, 112). Lisäksi geenimuuntelu on vasta normalisoitumassa oleva asia. Tämä korostuu erityisesti sekä Josien että Rickin vanhempien ristiriitaisessa suhtautumisessa geenimuunteluun. Suurin osa pelosta liittyy kuitenkin siihen, että geenimuuntelusta on mahdollista seurata lapsen kuolema, kuten Josien siskon Salin tapauksessa on käynyt. Ne vanhemmat, jotka eivät altista lapsiaan geenimanipulaatiolle saattavat säästää lapsensa mahdolliselta kuolemalta, mutta tuhota samalla näiden yhteiskunnassa menestymisen mahdollisuuden, kuten Josien ystävän ja naapurin Rickin tapauksessa.

Geenimuuntelun ongelmallisuus ei limity pelkästään kuolemanpelkoon. Geenimuuntelua on tarjolla vain hyvätuloisille perheille, joten tämä vaikuttaa vahvasti yhteiskunnan eriarvoistumiseen. Geenimuuntelun saavutettavuus vain rikkaimmille tulee implisiittisesti esiin esimerkiksi Rickin perheen huonosta taloudellisesta tilanteesta (KS, 165) ja siitä, että heillä ei ole taloudenhoitajaa tai keinoystävää toisin kuin Josiella. Klara myös huomaa, että Rickin talo ei ole yhtä hyvin kunnossa pidetty kuin Josien talo (KS, 154). Se, että geenimuuntelun uutuus ja taloudellinen epätasa-arvoisuus eivät tule eksplisiittisesti romaanissa kerronnan tasolla esiin, kuvastaa sitä, miten rajoittunut kuva tarinaa kertovalla Klaralla on maailmasta. Klara ei kritisoi tai edes huomaa useita romaanin hahmojen sosiaalista todellisuutta merkittävästi määrittäviä valtarakenteita tai ilmiöitä, jotka romaanin hahmoille ovat arkipäivää. Lukijan tehtäväksi jää yhdistellä näitä pitkin kertomusta hajautettuja mainintoja yhteiskunnan rakenteista ja niiden vaikutuksista.

Muuntelemattomuuden aiheuttama yhteiskunnallinen eriarvoisuus korostuu romaanissa erityisesti Rickin hahmon kautta. Hän kohtaa usein säälimistä romaanin muilta hahmoilta

muuntelemattomuutensa takia. Säälminen ilmenee esimerkiksi kohdasta, jossa geenimuunneltujen lasten äidit puhuvat Rickistä:

‘Seems so bright too. Such a shame a boy like that should have missed out.’

‘I wouldn’t even have known’, another voice said. ‘He presents himself so well.’

[...] ‘Did his folks just... decide not to go ahead? Lose their nerve?’ (KS, 77–78.)

Kuten kohtauksesta huomaa, geenimuunneltujen lasten äidit eivät edes olisi tiedneet siitä, ettei Rickiä ole muunneltu. Silti Rickin vanhempia tuomitaan ratkaisusta, jonka he tekivät poikansa suhteen. ”Normaalin” Rickin hahmon kautta Ishiguro havainnollistaa ongelmia, joita nykylukija joutuisi kohtaamaan, jos päätyisi romaanin maailmaan.

Klara and the Sun -romaanin kerronnassa korostuu erityisesti se, että Rick joutuu taistelemaan muuntelemattomuutensa takia yliopistokoulutukseen pääsystä. Useat yliopistot eivät hyväksy sisään nuoria, joita ei ole muunneltu. Atlas Brookings on yksi harvoista yliopistoista, joka ottaa sisään muuntelemattomia ihmisiä. Määrä jää kuitenkin vain kahteen prosenttiin (KS, 145). Muuntelemattomille ihmisille ei jää paljon vaihtoehtoja yhteiskunnassa, jossa teknologia vie työpaikat ja jatko-opiskelua on tarjolla vain niille elitistisille ryhmille, joiden vanhemmilla on varaa geenimuunteluun.

Myös peruskoulutus on muuttunut saavuttamattommaksi. Josie opiskelee kotoa käsin etätuutoreiden avulla, niin kuin kaikki geenimuunnellut lapset (KS, 65). Rickin äiti Helen kertoo Klaralle, että Rick on opiskellut perinteisessä koulussa, mutta lopettanut sen saadakseen parempaa opetusta etätuutoreiden avulla kuten ”kaikki älykkäämmät lapset” (KS, 164). Ongelmaksi muodostuu se, että useat etätuutorit kieltäytyvät ottamasta muuntelemattomia nuoria oppilaikseen ja loput vaativat sellaisia maksuja, joihin Rickin perheellä ei ole varaa (KS, 165). Rickin tilanne todistaa sen, miten romaanin yhteiskunta yrittää tukahduttaa muuntelemattomien ihmisten mahdollisuudet pärjätä yhteiskunnassa. Eriarvoisuus luo myös jännitteitä Rickin ja Josien välille:

‘[...] I’m doing all I can, but not you, Rick.’

‘What am I not doing I should be doing? Going to more of your interaction meetings?’

‘You could at least try more. You could do like we said. Study harder. Try for Atlas Brookings.’

‘What’s the point in talking about Atlas Brookings? I don’t even have an outside change.’ (KS, 145.)

Josie ei tiedosta omaa etuoikeutta vaan kehottaa Rickiä opiskelemaan enemmän. Koulutuksen ja geenimuuntelun lisäksi Josien perheellä on varaa taloudenhoitajaan ja keinoystävään, jotka huolehtivat Josiesta tämän äidin ollessa töissä. Josie ei tuo esiin sitä, että tiedostaisi sen, että Rickillä ei ole mitään näistä. Kohtaus on esimerkki luvussa 2.1 mainitusta Ishigurolle tyypillisestä tyylistä, jossa henkilöt kamppailevat valtarakenteiden puristuksessa. Rick joutuu taistelemaan tulevaisuutensa puolesta kaikilla elämänsä osa-alueilla. Näiden epätasa-arvoisten elementtien myötä lukijan huomio kiinnittyy sen pohtimiseen, minkälaisia mahdollisuuksia Rickillä todella on toimia yhteiskunnassa, joka ei anna hänelle samanlaisia mahdollisuuksia kuin Josielle. Toisaalta Josiekaan ei ole vapaa yhteiskunnan normalisoimista haitallisista rakenteista. Vaikka Josie on monella tapaa paremmassa asemassa kuin Rick, geenimuuntelun aiheuttama sairastuminen ja jatkuva kuoleman pelko vaikuttavat merkittävästi Josien mahdollisuuksiin toimia.

Lainamani kohta Josien ja Rickin keskustelusta on myös esimerkki siitä, miten Klaran toimijuuden rooli tulee kerronnan kautta esiin: Josien ja Rickin puhussa kerronta on lähes kahden sivun ajan pelkkää dialogia. Muuallakin teoksessa näkyvä dialogipainotteisuus mahdollistaa sen, että usein romaanin hahmojen keskustellessa lukija ehtii unohtamaan hiljaa tarkkailevan Klaran paikallaolon ja sen, että Klara toimii tarinan minäkertojana.

Kaunokirjallisen teoksen dialogin vuorottelua tutkimalla voidaan saada tietoa keskusteluun osallistuvien valtasuhteista (Koivisto & Nykänen 2013, 29). Lainamassani kohtauksessa Josien ja Rickin toimijuuden hierarkkisen suhteen lisäksi korostuu kerronnan kautta ilmenevä Klaran toimijuuden täydellinen ohittaminen.

Kirjallisuudentutkija Dorrit Cohnin mukaan kerrontaa tarkastellessa on oleellista erottaa kahdenlaisia fiktiivisen kielen ilmaisun tapoja: *mimeettiset lauseet*, jotka ovat objektiivisia tapoja luoda kuvaa fiktiivisestä maailmasta ja *ei-mimeettiset lauseet*, jotka ovat subjektiivisia mielen sisältöä kuvaavia lauseita. Kun näiden väillä on ristiriitaa, syntyy vaikutus epäluotettavasta kertojasta. (Cohn 2006, 152.) Tämän lisäksi keskeistä on kirjallisuudentutkijoiden Aino Koiviston ja Elise Nykäsen mukaan *mimesiksen* ja *diegesiksen* suhde. Mimesis tarkoittaa suoraa esitystä kuten dialogin esiintymistä sellaisenaan ja diegesis epäsuoraa kuvausta, jossa kertoja tehdään näkyväksi. Modernissa kertomuksenteoriassa mimeettinen esitys koetaan luonnollisempaan, sillä se mahdollistaa asioiden kuvaamisen sellaisena kuin ne ovat ilman että kertoja ”sekaantuu” mukaan. (Koivisto & Nykänen 2013, 41–42). Yllä kuvatussa kohtauksessa mimeettinen kerronta sekä Klaran hiljaisuus ja tapa etäännyttää itsensä kerronnan hetkestä luo illuusion mimeettisten lauseiden tapaisesta

objektiivisuudesta ja ulkopuolisuudesta, vaikka Klara tosiasiaa on kertomuksen minäkertoja ja aina paikalla kohtauksessa. Tuon esiin lisää tällaisia kohtauksia luvussa 4 analysoidessani tarkemmin Klaran toimijuutta. Tässä vaiheessa haluan kuitenkin korostaa sitä, että Rickin halut ja toiveet tuodaan kerronnan tasolla esiin, kun taas Klaran toimijuus kerronnan tasolla välineellistyy. Klaran välineellinen toimijuus mahdollistaa hänelle selvärajaisen paikan, mutta Rickille epävarmuus omista mahdollisuuksista pärjätä muuttuvassa yhteiskunnassa on keskeinen asia, joka vaikuttaa hänen toimijuutensa mahdollisuuksiin.

Josien isä Paul on Rickin lisäksi toinen selkeä esimerkki muuntelemattomien ihmisten ongelmallisesta kohtelusta. Paul on korkealle koulutettu insinööri, mutta menettänyt työpaikkansa kemikaalitehtaalla teknologian korvattua hänet (KS, 112). Paul on kuitenkin lopulta löytänyt rauhan muutoksen kanssa ja on jopa tyytyväinen tapahtuman tulokseen, sillä hän on löytänyt tavan elää uudessa yhteiskunnassa:

‘[...] It’s not nearly as bad as this makes it sound. I like it there. I’m sharing my life with some very fine people, and most of them came down the same road I did. It’s become clear to all of us now, there are many different ways to lead a decent and full life.’

‘Are you saying, Dad, you’re glad you lost your job?’

‘In many ways, Josie, yes. And it’s not like I really *lost* my job. It’s all been part of the changes. Everyone’s had to find new ways to live their lives.’ (KS, 257; kursiivi alkuperäinen.)

Kohdasta huomaa, miten Paul on oppinut sopeutumaan uuteen yhteisöön, joka ymmärtää, että yhteiskunnallinen muutos on väistämätöntä. Paul asuu alueella, jossa on paljon ihmisiä, jotka ovat menettäneet korkean tason työpaikkansa teknologian takia. Paulin asuinalueella on myös ”jengejä ja aseita”, kuten Josie huomauttaa (KS, 275). Usein teknologian luomisen taustalla on kapitalistinen tarve vähentää kuluja, kuten myös aiemmin mainitussa Karel Čapekin *R.U.R.*-näytelmässä ilmenee. Helen huomauttaa Paulille tämän asuinpaikan kuulostavan fasistiselta, ja Paul vastaa seuraavasti:

‘[...] There are different groups where I live, I’m not denying it. I didn’t make the rules and it’s just the way it *naturally* divided. And if another group won’t respect us, and what we have, they need to know they’ll have a fight on their hands.’ (KS, 258; kursiivi lisätty.)

Vaikka Paul on löytänyt tavan elää, joka sopii hänelle, myös hän tunnustaa, että muutokset ovat *luonnollisesti* jakaneet ihmisiä eri ryhmiin. Erityisesti marxilaisen valta-analyysin kehittämiseen omistautunut Antonio Gramsci tuo esiin hegemoniateoriassaan sen, miten

yhteiskunnallisia rakenteita luonnollistetaan erityisesti valtaa käyttävien toimesta eli käsitetään luonnostaan syntyvinä, vaikka todellisuudessa rakenteet on keinotekoisesti tuotettu. Yhteiskunnalliset ongelmat ja niistä kumpuava muutos usein myös johtavat erilaisten ääriajattelujen nousuun ja ääriyhmien muodostumiseen, sillä ne luovat kuvaa helpoista vastauksista monimutkaisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin. (Gramsci 1971, 12–18.) Paul on hyvä esimerkki siitä, miten hegemoniset rakenteet ovat saaneet Paulin kaltaisen yhteiskunnan ulkopuolelle työnnetyn yksilön osallistumaan epätasa-arvoisten rakenteiden luonnollistamiseen. Paul osallistuu luonnollistamisen prosessiin sekä laajemmin transhumanistisessa yhteiskunnassa että hänen löytämässään uudessa yhteisössä.

Yhteiskuntarakenteiden luonnollistamisen vaikutusta voi tarkastella elimettömän ruumiin käsitteen kautta. Elimettömän ruumiin käsitys korostaa hierarkkisten organisaatioiden ymmärtämisen tärkeyttä ja kehottaa irrottautumaan perinteisistä organisaatioista.³⁹ Elimettömän ruumiin ajatusta voi soveltaa sen tutkimiseen, miten irtautuminen yhteiskunnan luonnollistetuista rakenteista ja hierarkioista on haastavaa, koska niiden kyseenalaistaminen voi vahingoittaa yksilöä. Toisaalta hierarkioista irrottautuminen luo myös uusia toiminnan tapoja. (Deleuze & Guattari 1987, 159–161.) Klara on selvä esimerkki toimijasta, joka ei kritisoi yhteiskunnan rakenteita, mutta Paulin hahmon kautta voidaan tarkastella sitä, ettei yhteiskunnan hierarkioiden kritisointi ja niiden purkaminen ole helppoa. Paul on joutunut suhtautumaan elämäänsä uudella tapaa: hän on työpaikkansa menetyksen myötä menettänyt joitakin toiminnan mahdollisuuksia, mutta myös löytänyt uudenlaisia tapoja toimia. Paul esimerkiksi auttaa Klaraa tuhoamaan ”Cootings Machine” -nimisen rakennuskoneen (KS, 250–253)⁴⁰ ja ilmaisee tyytyväisyytensä elämäänsä ja yhteiskuntaan (KS, 257).

Yhteiskuntarakenteiden keinotekoisuuden ymmärtämisen myötä voi havainnoida sitä, miten yhteiskunnan ulkopuolelle työnnettyjen toimijoiden mahdollisuudet muuttuvat. Toisaalta kysymys siitä, pääseekö kukaan varsinaisesti yhteiskunnan ”ulkopuolelle” ei ole yksiselitteinen. Paul ei kuitenkaan pääse eroon kaikesta osallisuudestaan yhteiskunnallisen vääryyden toisintamiseen: hän esimerkiksi osallistuu Klaran välineellistävään kohteluun hyväksymällä Klaran Josieksi muuttumisen prosessin. Myös Paulin uusi fasistiseksi kutsuttu

---

³⁹ Huomioitavaa on, että elimetön ruumis ei ole varsinaisesti tavoite tai täysin saavutettavissa oleva tila. Gilles Deleuze ja Félix Guattari käyttävät käsitettä enemmänkin moniulotteisena työkaluna hierarkioiden ja organisaatioiden purkamiseen.

⁴⁰ Analysoin tätä kohtausta lisää luvussa 4.2.

yhteisö voi osallistua yhteiskunnallisen vääryyden toisintamiseen, vaikka sen toimintatavoista ei käytännön tasolla romaanissa juuri kerrota.

Olen tuonut esiin näitä teemoja korostaakseni sitä, että *Klara and the Sun* -romaanin käsittelee laajoja teemoja yhteiskunnallisten valtarakenteiden, yhteiskunnallisen osallisuuden ja toimijuuden suhteesta. Keinotekoisien toimijain ja ihmisyden määrittelyn yhteydessä on tärkeää muistaa, että ihmisen määrittely on aina ollut poliittinen ja eksistentiaalinen kysymys (Kakoudaki 2014, 4). Yhteiskunnallisella tasolla tapahtuva toiseutus on aina ollut merkittävä elementti, joka epää toimijuutta vähäosaisilta.

Yhteiskunnallisella tasolla tapahtuvan toiseutuksen *Klara and the Sun* -romaanissa ovat huomioineet myös muut tutkijat. Esimerkiksi kirjallisuudentutkijat A. K. Ajeesh ja S. Rukmini (2022, 857) huomauttavat, että *Klara and the Sun* -romaanista on mahdollista löytää rinnastuksia keinoystävien ja orjien välille.⁴¹ Kummallakaan ei ole oikeuksia ja heidät on usein ostettu tiettyä tarkoitusta varten. Myös kirjallisuudentutkija Gregory Hampton korostaa, että orjuuden ja teknologisoitumisen yhteyttä on tärkeää tarkastella, koska orjuudella ja rasismilla on ollut hyvin suuri ja kauaskantoinen negatiivinen vaikutus yhteiskuntaan. Jos luodaan uusi ihmisenkaltainen olio, joka on tarkoitettu palvelemaan ihmisiä, esiin nousevat samankaltaiset kysymykset ihmisarvon epäämisen oikeutuksesta. (Hampton 2015, 26–27.) Varsinkin länsimaisten, imperialismilla rikastuneiden valtioiden historiaan liittyy keskeisesti ajatus valkoisen ihmisen ylempiä arvoisuudesta. Tämän ajatuksen varassa toisia ryhmiä alistavia kolonialistisia tekoja on oikeutettu kapitalistisen hyödyn tavoittelemiseksi. Vaikka näitä analogioita on mahdollista tehdä oikean elämän ja fiktiivisen teoksen välillä, en kuitenkaan väitä, että *Klara and the Sun* -romaanin kuvaamien ihmisten ja ei-ihmisten väliset määrittelyongelmat olisivat suoraan verrattavissa oikeiden ihmisten kokemiin rasismista johtuviin ongelmiin. On kuitenkin tärkeää huomioida se, mitä sivusin jo hieman tämän käsittelyluvun alkupuolella: usein tulevaisuuteen sijoittuva tieteisfiktio on väline erityisesti olemassa olevien eettisten ongelmien havainnoinnissa sen sijaan, että ne kuvaisivat tulevaisuuden ongelmia.⁴²

Kolonialismiin pohjautuvia hierarkkisia valtarakenteita ja niiden jatkuvaa hyväksikäyttöä ruokkii myös toiseuden pelko, jota on *Klara and the Sun* -romaanissa nähtävissä keinoystäviä

---

⁴¹ Robottien ja orjien asemien yhtäläisyyksistä on tehty tutkimusta varsinkin amerikkalaisen historian kontekstissa. Ks. esim. Gregory Hampton *Imagining Slaves and Robots in Literature, Film, and Popular Culture* (2015).

⁴² Ks. tästä aiheesta ja geenimuuntelun yhteydestä enemmän esimerkiksi So et al. 2021.

kohtaan. Ne henkilöt, jotka suhtautuvat negatiivisimmin keinoystäviin, perustelevat kohtelunsa sillä, että keinoystävät ovat vieneet työpaikat ihmisiltä. Keinoystävien toiseuttavaa kohtelua havainnollistaa esimerkiksi seuraava kohtaus, jossa Klara, Josie ja Cindy, viereisen sushikahvilan tarjoilija, seisovat pihalla teatterin edessä:

‘Excuse me’. A lady in a high-rank blue dress, who I estimated as forty-six years old, came in front of me, but facing Josie and Cindy. ‘We were just wondering if you were intending to bring this machine into the theatre.’

‘Hey, what’s it to do with you if we were?’ Cindy said.

‘These are sought-after seats,’ the lady said. ‘They shouldn’t be taken by machines. If you take this machine into the theatre, we’ll have to raise an objection. [...] First they take the jobs. Then they take the seats at the theatre?’ (KS, 268–269.)

Klaraan ei suhtauduta toimijana, joka ansaitsisi nauttia teatterista. Sen sijaan Klaraan suhtaudutaan pelkkänä koneena, joka olisi viemässä istumapaikan ihmiseltä. Työpaikkojen vieminen on yleinen perustelu toiseuden pelolle, vaikka se alistettujen ihmisryhmien kontekstissa perustuu rasistisiin ennakkoluuloihin. *Klara and the Sun* -romaanissa tilanne on kuitenkin erilainen, sillä koneet ovat täysin korvanneet ihmiset useilla aloilla.

Myös Josien androidikehoa rakentava Henry Capaldi nostaa esiin pelot, joita ihmisillä on keinoystäviä kohtaan:

‘Klara, the fact is, there’s growing and widespread concern about AFs right now. [...] So we have to fight back. We have to say to them, okay, you’re worried because you don’t understand how AFs think. Fine, then let’s go take a look under the hood. Let’s reverse-engineer. What you don’t like are sealed black boxes. Okay, lets open them. Once we see inside, not only do things get a lot less scary, we’ll learn [...]’. (KS, 328.)

Capaldin ratkaisu ihmisten keinoystäviä kohtaan tunteman huolen ratkaisemiseksi olisi Klaran purkaminen, jotta saataisiin tarkempi selvitys siitä, miten keinoystävät päätyvät tekemiinsä valintoihin. Pelko on siitä kiinnostava tunne, että kulttuurintutkija Sara Ahmedin (2014, 62–63) mukaan yksilön pelko projisoidaan pelon kohteen syyksi – usein erityisesti rodullistettuihin ja toiseutettuihin ryhmiin kohdistuva pelko. Näin juuri Capaldi tekee siirtäessään pelon keinoystävien syyksi sen sijaan, että puuttuisi juurisyyhyn: ihmisten ennakkoluuloihin ja yhteiskunnan ongelmallisuuteen. René Girard (2004, 113) huomauttaa, että kriisissä olevissa yhteisöissä ihmiset etsivät usein ongelmiinsa helppoa ratkaisua ”sijaisuhriin”⁴³ kautta, jota voi syyttää ja rankaista. *Klara and the Sun* -romaanin tapauksessa

---

⁴³ Girardin teoriaan on viitattu myös termillä ”syntipukki”, mutta käyttämäni suomennus käyttää käännoästä ”sijaisuhri”.

Capaldi on tarjoamassa Klaraa sijaisuhriksi. Hän yrittää todistaa Klaran purkamisella sen, että ihmisen on mahdollista ymmärtää keinoystävien ajatuksenjuoksua eli ihminen ei ole vielä menettänyt hallintaa luomastaan keinoitekoisesta toimijasta.

Ihmisen luoma keinoitekoinen ihminen -topos alkoi yleistyä 1800-luvulla. Muun muassa E. T. A. Hoffmanin *Der Sandmann* (1816), Mary Shelley'n *Frankenstein; or The Modern Prometheus* (1818) ja Carlo Collodin *Le avventure di Pinocchio* (1883) käsittelevät keinoitekoisen ihmisen luomisen teemaa. Edellä kuvatuissa teoksissa yhteistä on se, että luoja ja luodun suhdetta kuvataan isä-lapsi-suhteena, joka päättyy luojaan pettymykseen siitä, ettei hän pystykään kontrolloimaan luomustaan. (Lucas 2012, 50). Klara eroaa näiden kertomusten sankareista siinä, että hän ei kapinoi luojaan vastaan, vaikka keinoystävät ovatkin kehittyneet ihmisen odotuksia ylemmälle tasolle ja siten yllättäneet ihmiset. Tulkitsen, että Klaran kapinointihalun puuttuminen on tapa, jolla Ishiguro kiinnittää huomiota siihen, miten Frankenstein-kompleksille ominaisesti ihminen peilaa omaa käsitystään toimijuudesta ja siihen liittyviä pelkojaan keinoystäviin.

Klara and the Sun -romaanista on löydettävä yhteyksiä varsinkin Carlo Collodin *Pinokkioon*. Isänsä valaan vatsasta pelastava Pinokkio muuttuu hyvien tekojensa seurauksena oikeaksi pojaksi. Myös Klaralla on mahdollisuus saavuttaa ihmisyyttä tai ainakin ihmisarvoinen kohtelu ”hyvien tekojen” myötä. Jatkamalla Josieta tämän kuoltua, Klaralla on mahdollisuus tulla ”oikeaksi lapseksi” Josien vanhemmille. Riva (2011, 202–203) lukee *Pinokkiota* kehityskertomuksena ja varoittavana tarinana teknologiasta, jossa keskiössä on Pinokkion pojaksi tuleminen. *Klara and the Sun* -romaanin Klarasta voi tehdä samanlaisen tulkinnan: romaanin keskiössä on tarina siitä, kuinka Klaraa valmistellaan hänen tietämättään Josien korvaajaksi. Tässä prosessissa keskeistä on huomioida se, että Klaran todellinen tarkoitus luo hänen toimijuudelleen välillistä arvoa. Tutkin tätä teemaa lisää luvussa 5.

Italialaisen sukunimen ja luojahahmon roolin omaa *Klara and the Sun* -romaanissa Henry Capaldi. Vaikka Capaldi ei ole samassa mielessä Klaran luoja kuin Gepetto on Pinokkion, Capaldi edustaa romaanissa hahmoa, joka on Viktor Frankensteinin tavoin valmis tekemään mitä vain edistääkseen tiedettään – vaikka sitten purkamaan Klaran. Shelley'n *Frankensteinin* tavoin *Klara and the Sun* -romaanin herättää ”kylmä tiedemies vastaan empaattinen keinoitekoinen ihminen” -topoksen myötä kysymyksiä siitä, minkälaisille asioille ja toimijoille annetaan inhimillistä arvoa. Capaldin hahmossa kiinnostavaa on se, minkälainen kuva hänestä muodostuu verrattuna Klaraan. Inhimillisyyteen liitetään usein piirteitä, joita huolehtivaisesta,

lojaalista ja älykkästä Klarasta on löydettävissä.⁴⁴ Capaldi puolestaan jää tunteettomaksi ja analyyttiseksi hahmoksi, joka ei kohtele Klaraa itseisarvolla. Capaldin kohtelu Klaraa kohtaan kuvastuu esimerkiksi seuraavasta kohdasta:

‘Just before we do this, what I’d really like is for Klara here to do me a little favour. [...] That’s okay?’

‘Fine by me,’ Josie said. ‘But you should ask Klara.’

But Mr Capaldi now addressed the Father. [...] ‘I believe AFs have so much more to give us than we currently appreciate. We shouldn’t fear them. AFs have so much to teach us.’ (KS, 221.)

Capaldi esittää Josielle pyynnön siitä, että Klara auttaisi häntä. Josie kehottaa Capaldia kysymään Klaralta, mutta mies kääntyy Josien isän puoleen. Capaldi ei huomaa ironiaa sanomassaan, eli sitä, että keinoystävillä on ihmisille paljon opetettavaa, jota he eivät vielä osaa arvostaa. Sanoessaan tämän hän samaan aikaan kieltäytyy huomioimasta Klaran läsnäoloa huoneessa ja puhuttelee tätä lopulta vasta sitten, kun hänellä ei ole muuta vaihtoehtoa. Puhuessaan Klaralle Capaldi kuitenkin kohtelee tätä ystävällisesti, mutta Capaldin käytöksessä korostuu selvästi se, miten välineelliseen ja hierarkkisesti alempaan arvoon hän asettaa Klaran ja muut keinoystävät.

Hierarkkiset hyväksikäyttöasetelmat ovat varsin yleisiä tieteisfiktiossa.

Tieteisfiktiokertomuksissa esiintyvällä geenimuuntelulla on myös usein selvä yhteys yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen: marginalisoitujen ryhmien eriarvoisuus syventyy, ja syntyy uusia ”me vastaan he” -narratiiveja. Tieteisfiktiossa toistuva teema on myös geenimuunneltujen ihmisten orjuuteen alistaminen. (So et al. 2021, 287–293.) Ishiguron *Never Let Me Go* -romaani edustaa sitä ryhmää, jossa muunnelluilla ihmisillä on vähemmän ihmisarvoa, vaikka elinluovutuksia varten luotuna kloonina päähenkilö Kathy ei olekaan samassa mielessä geenimuunneltu kuin *Klara and the Sun* -romaanin Josie. *Klara and the Sun* -romaanissa geenimuunneltuja lapsia ei kohdella niin sanotusti hirviöinä, koska heitä on muokattu, vaikka niin voi tieteisfiktiossa käydä. Esimerkiksi Nancy Kressin *Beggars in Spain* (1993) -pienoisromaanissa geenimuuntelulla on saatu aikaan ylempiarvoinen rotu, joka ei tarvitse unta toimiakseen. Näin geenimuunnelluilla ihmisillä on enemmän aikaa käytettävissään, ja heistä tulee monella tapaa kehittyneempiä. Kressin romaanin maailmassa

---

⁴⁴ Ks. esimerkiksi luku 4.1, joissa erittelen enemmän Klaran inhimillisiä ja empatiaa herättäviä piirteitä.

on paljon pelon ja epätasa-arvoisuuden synnyttämiä yhteiskunnallisia ongelmia, jossa molemmat ryhmät suhtautuvat toisiinsa halveksuen.

Klara and the Sun -romaanissa ”me vastaan he” -narratiivia luo erityisesti Josien ja muiden geenimuunneltujen lasten esineellistävä käytös Klaraa kohtaan ja syrjivä käytös Rickiä kohtaan.⁴⁵ Keinoystävien tarkoitus on olla huolehtimansa lapsen paras ystävä. Silti ihmisenkaltaisuus luo Klaralle korkeintaan sellaista toimijuutta, johon ylemmät yhteiskuntaluokat voivat suhtautua samantyyppisellä kohteliaisuudella, jolla kohdeltaisiin palveluammattia tekevää työntekijää. Josie tuo monessa kohtaa pitkin kertomusta ilmi sen, että pitää Klarasta, mutta hän tiedostaa Klaran tehtävän talossa eri tavalla kuin Klara. Tämä on huomattavissa esimerkiksi kohdasta, jossa tavattuaan ensimmäisen kerran Rickin, Klara kysyy Josielta kaksikon suhteesta:

‘I wonder who this boy was. This Rick.’

‘Rick? Only my best friend.’

‘Oh, I see.’

‘Hey Klara, did I just say something wrong?’

‘No. But... it’s now my duty to be Josie’s best friend.’

‘You’re my AF. That’s different. But Rick and I, well, we’re going to spend our lives together.’ (KS, 63–64.)

Josie asettaa Klaran ja Rickin hierarkkiseen suhteeseen, koska hän ei näe Rickiä ja Klaraa samanlaisina toimijoina. Kuten antropologisen koneen ajatus korostaa, ”inhimillisen” toimijuuden määrittely on yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti tuotettu keinotekoinen prosessi. Ihmisen määrittelyprosessin keinotekoisuus näkyy edellä lainatussa kohtauksessa siinä, että Josie ei halua tai pysty suoraan erottelmaan, mikä tekee Rickistä ja Klarasta erilaisia. Etuoikeutetulle Josielle keinoystävät ovat vain keinoystäviä, hänestä erilaisia toimijoita, joilla on tietty tehtävä – hieman niin kuin taloudenhoitaja Melanialla.

Mikäli keinoystävien tavoite on saada ihmiset samaistumaan itseensä, ei se ainakaan täysin absoluuttisesti toteudu. Josie ei kohtele Klaraa täysin ihmisenkaltaisesti, osittain siksi, että hän saa ympäriltään vaikutteita siitä, miten muut lapset kohtelevat keinoystäviään. Edellisessä kappaleessa esiintyvässä kohtauksessa ilmenee myös se, miten kerronnan tasolla Klara ei tuo esiin tuntemuksiaan, joita hänelle tulee siitä, että Rick on Josien paras ystävä. Josie kuitenkin

---

⁴⁵ Ks. luku 4.1, jossa analysoin tarkemmin geenimuunneltujen lasten käytöstä.

huomaa jonkin muuttuvan Klaran eleissä tai ilmeessä ja ilmaisee siten lukijalle sen, että Klaralla *on* tunteita, vaikka niiden merkitys usein ohitetaan.

Tulkitsen, että Klaran kyseenalaistamaton suhde yhteiskuntaan ja sen valtarakenteisiin liittyy siihen, miten Ishiguro luo Klarasta peilin ihmisyydelle. Klara heijastaa romaanin maailman ihmisten transhumanistisen ihmiskäsityksen ihannoitua ja sen luomia pelkoja. Koulutuksen eriarvoistuminen, työpaikkojen ja hallinnan tunteen menetys sekä *me vastaan he* -narratiivien vaikutus yhteiskunnalliseen ilmapiiriin ovat seurauksia laajemmasta teknologisesta integroitumisesta, eivät keinoystävistä, vaikka romaanin ihmishahmot haluaisivatkin syyttää heitä siitä. Klaran tapa olla tuomatta esiin tunteitaan ja läsnäoloaan korostaa Klaran toimijuudelle annettavaa asemaa yhteiskunnan koodaamana välineenä. Capaldin kaltaiset yksilöt näkevät Klaran kaltaiset toimijat helppoina sijaisuhreina, koska keinoystävät eivät osaa vaatia autonomiaa. Todellisuudessa vastuu osallisuudesta yhteiskunnallisten valtarakenteiden syntyyn ja ylläpitoon lankeaa ihmisille. Analysoimillani kohtauksilla olen kuitenkin pyrkinyt osoittamaan, ettei vastuun ottaminen ja muutos ole helppoa. Tämä korostuu erityisesti geenimuuntelemattomien ihmisten tapauksessa, joita yhteiskunnan rakenteet syrjivät geenimuuntelulla tai keinoystävillä saavutettavan älykkyyden arvottamisen kustannuksella.

Toisaalta Klaran toimijuudessa korostuu älykkyyden lisäksi myös hänen empaattinen puolensa. Hänen toimijuutensa keskiöön rakentuu halu auttaa Josieta kaikin tavoin. Klaran empaattisuus implikoi, että yhteiskunnassa yhä arvostetaan tällaisia ”pehmeämpiä” piirteitä. Empaattisuuden arvostaminen jää kuitenkin hetkelliseksi. Empaattisuus, jota B2-mallia edustavassa Klarassa esiintyy, ei ole läsnä enää Klaran jälkeen ilmestyvissä B3-malleissa, joita Klara pääsee havainnoimaan keinoystäväkaupassa:

After four days, there could be no more doubt: the tree new B3s were deliberately moving themselves away from the older AFs so that when customers came in, the B3s would look like a separate group on their own. I didn't wish to believe this at first – that AFs, in particular AFs handpicked by the Manager, could behave in this way. I felt sorry for the older boy AFs, but then realized they hadn't noticed anything. Nor did they notice, as I soon did, how B3s exchanged sly looks and signals whenever one of the older boy AFs took the trouble to explain something to them. The new B3s, it was said, had all sorts of improvements. But how could they be good AFs for their children if their minds could invent ideas like these? (KS, 41.)

Kohtauksesta ilmenee se, miten Klara hämmästyttää sitä, että B3-keinoystävät omaavat ennakkoluuloisia ja ylimielisiä asenteita omasta paremmuudestaan. Kiinnostavaa on se, että Klara on ainoa, joka huomaa B3-mallien käytöksen. Koska Klaralla on kyky huomata

tällaisen käytöksen vääryys, hänestä tulee empaattisempi kuva kuin B3-mallin kylmemmistä keinoystävistä. Klaran empaattisuutta korostaa myös se, että keinoystäväliikkeen johtajatar huomauttaa Klaralle heidän tavatessaan vuosia myöhemmin, että B3-mallin keinoystävät eivät olleet yhtä kiintymystä herättäviä kuin Klara ja muut B2-mallin keinoystävät (KS, 339). B3-mallien empatiakyvyn vähentyminen ja se, miten geenimuuntelulla tavoitellaan nimenomaan keinoystävien kaltaista älykkyyttä, todistaa *Klara and the Sun* -romaanin maailman läpikäymää yhteiskunnallista murrosta: järkipäistä rationaalisuutta arvostetaan enemmän kuin tunneperäistä empaattisuutta. Ahmed (2024, 29) huomauttaa, että empaattisuus on tekoälyssä tärkeä piirre, koska ihmisten tekoälyä kohtaan tuntema pelko lisääntyy, jos tekoäly ei käyttäydy ainakin jotenkin myötätuntoa herättävästi. Näin empaattisuus siis muodostuu merkittäväksi välineeksi, jolla ihmiset saadaan hyväksymään keinoystävät. Havainnoin seuraavassa luvussa lisää Klaran empatiaa herättäviä piirteitä.

4 Klaran toimijuuden rakentuminen

Toimijuuden käsitteen määrittelyn voi tehdä monista lähtökohdista. Toimijuus viittaa kuitenkin perinteisesti tapaan kuvata ihmisen toimintaa. Posthumanistiset ja uusmaterialistiset suuntaukset kuitenkin huomioivat, että ei-inhimilliset olennot osallistuvat merkittäväällä tavalla todellisuuden ja rakenteiden luomiseen yhdessä inhimillisten toimijoiden kanssa.⁴⁶ (Fox & Alldred 2017, 4, 195; Lummaa & Rojola 2014, 23–24). Tässä käsittelyluvussa käytän analyysini apuna Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin affektikäsitteeseen perustuvaa ajatusta toimijuudesta. Kun affekti käsitetään aktiivisena voimana eikä pelkkänä sivutuotteena, voidaan tutkia sitä, miten se muovaa niin fyysisten kuin abstraktien entiteettien toimijuutta. Deleuzelle ja Guattarille merkittävä osa toimijuuden muodostumisesta on affektien myötä syntyvä tapa vaikuttaa ja tulla vaikutetuksi sekä ottaa osaa erilaisiin vuorovaikutuksiin (Fox & Alldred 2017, 17–18; Deleuze & Guattari 1987, 256–261, 284; Deleuze 1988, 123; Massumi 1987, xvi.)

Tässä luvussa lähtökohtanani postumaanin toimijuuden analysoinnissa on kiinnittää huomiota erilaisiin rakenteisiin, affekteihin ja vuorovaikutussuhteisiin, jotka vaikuttavat erityisesti Klaran toimijuuden syntyyn. Pyrin osoittamaan, että edellisessä luvussa havainnoimieni elementtien lisäksi Klaran toimijuuteen keskeisesti vaikuttava asia on se, miten hän suhtautuu tunteisiin. Osoitan, että Klara on naiiviutensa ja lojaaliutensa myötä sympaattinen hahmo, johon lukijan on mahdollista kiintyä. Tiedostan myös, että Klara jää Ishiguron tyylille tyypillisesti osittain etäiseksi hahmoksi johtuen siitä, että hän kuvaa maailmaa behavioristisesti, suurimmilta osin tuomatta esiin omia mielipiteitään tai tunteitaan. Tarkastelen erityisesti sitä, miten Klarasta syntyvä empaattinen mutta etäinen kuva vaikuttaa postumaanin toimijuuden muodostumiseen. Klaralle keskeisiksi affekteiksi nousevat erityisesti yksinäisyys ja rakkaus, joita analysoin suhteessa kahteen Klaran toiminnan keskiössä näkyvään hahmoon: Josieen ja Klaralle jumalahahmon virkaa toimittavaan aurinkoon.

---

⁴⁶ Sosiologiassa tämä ajatus pohjautuu usein Bruno Latourin toimijaverkon (engl. ”actor-network theory” tai ANT) ajatukseen (Lummaa & Rojola 2014, 23).

4.1 Yksinäisyys ja Josie

Klara and the Sun -romaanin päähenkilö Klara on Ishigurolle tyypillinen epäluotettava kertoja, jonka ymmärrys maailmasta jää vajavaiseksi. Strukturalismin perinnettä edustavan kirjallisuudentutkijan Gérard Genetten (1972, 20, 248–249) kerronnan käsitteitä käyttäen Klara on kertojana intradiegeettinen ja homodiegeettinen. Klara toimii tarinan sisällä olevana minäkertojana ja hänellä on sisäinen fokalisaatio eli havainnointi, koska kerronta tapahtuu Klaran kognitiosta käsin. Keinotekoisena toimijana Klaran kerronnan tyyli on kuitenkin melko behavioristista. Klara tarkkailee maailmaa varsin kliinisesti. Hän ei juuri tuo lukijalle esiin sisäistä maailmaansa, kuten tunteitaan, vaan keskittyy tarkkailemaan hänen ympärillään tapahtuvia toimintoja.

Kirjallisuudentutkija Yiqun Xiao huomauttaa, että Klaran objektiivisuus on kuitenkin osittain näennäistä, koska Klara onnistuu usein lukijan huomaamatta myös tuomaan esiin paljon subjektiivisia mielipiteitä esittämällä ne objektiivisesti. Tästä esimerkkinä Xiao käyttää Klaran kuvausta siitä, mikä on ”hyvä keinoystävä”. Klara vertaa itseään useaan otteeseen toiseen keinoystävään, Rosaan, jota hän kritisoi tämän välinpitämättömästä tavasta suhtautua maailmaan. (Xiao 2023, 357.) Näennäisestä objektiivisuudestaan huolimatta Klaran voi siis luokitella epäluotettavaksi kertojaksi, kuten myös esimerkiksi Xiao tekee.

Näkökulmahenkilönä Klara käyttääkin usein reflektoidun kertojan tapaa häivyttää läsnäolonsa ja sen kautta tuoda asioita esiin ”objektiivisesti”.⁴⁷

Sijoitan Klaran epäluotettavana kertojana johonkin Ishiguron *The Remains of the Day* ja *Never Let Me Go* -romaanien päähenkilöiden Stevensin ja Kathyn välille. *The Remains of the Day* -romaanin hovimestari Stevensin epäluotettavuus ilmenee hänen sokeassa uskossaan natsikannattajatyönantajaansa ja siinä, miten hän välttelee tietoisesti kuvaamasta problemaattisia asioita lukijalle. *Never Let Me Go* -romaanin Kathyllä on kloonien kasvatustiloksessa kasvaneena rajoittuneet tiedot maailmasta, koska hänet on kasvatettu normalisoimaan asemansa elinluovuttajina. Näin lapsena opittujen tietojen kyseenalaistamisesta muodostuu Kathylle pitkä prosessi. *Klara and the Sun* -romaanin jokseenkin etäinen Klara puolestaan on ohjelmoitu naiiviksi ja tottelevaiseksi toimijaksi, joka pystyy kyllä tuntemaan asioita, mutta pitkälti ohittaa omat tuntemuksensa Josiesta huolehtimisen kustannuksella.

---

⁴⁷ Reflektoidusta kertojasta ks. esim. Koivisto & Nykänen 2013.

Suurin osa romaanin kertomuksesta on kerrottu retrospektiivisesti kaatopaikalta käsin, jolloin tarinaa lukijalle⁴⁸ kertoessaan Klara pystyy sisällyttämään kertomaansa havainnoiteja nykyhetkestä. Tästä elementistä huolimatta kerronta jäsentyy selkeän kronologisesti, mikä korostaa Klaran selkeää havainnoinnin kykyä. Ennakointia ilmenee lähinnä silloin, kun Klara tuo lukijalle esiin asioita, joita hän ei tapahtumien hetkellä tiennyt, mutta jotka hän on oppinut myöhemmin. Esimerkiksi tavatessaan Josien ensimmäistä kertaa, Klara käyttää sisäisessä kerronnassaan Josien nimeä, vaikka saa sen tietoonsa vasta myöhemmin (KS, 13).

Tulkitsen, että nykyhetkestä käsin Klaran itselleen – ja lukijalle – tarinan edetessä esittämät havainnot ovat Klaran pyrkimys ymmärtää ja selkeyttää omia kokemuksiaan. Abrams (2021, 637) kuvaa Klaran kognitiivisen rappeutumisen aikana elämänsä läpikäyntiä ”psykologisesti parantavana prosessina”, jonka myötä Klara jäsentää itselleen elämänsä merkityksellisyyttä kuoleman lähestyessä. Muistelun merkitys korostuu erityisesti siinä, että Klara ilmaisee lopuksi tyytyväisyytensä tekemiinsä valintoihin ja toimintansa mahdollisuuksiin (KS, 338). Judith Butler muistuttaa, että myös fiktiivisten tasojen ulkopuolella tapahtuva elämän kerronnallistaminen on keskeinen tapa, jolla yksilö jäsentää identiteettiään. Tällöin kertomus ei pelkästään välitä tietoa menneestä, vaan myös muokkaa ja uudelleenmäärittää subjektia. Käsitys itsestä pohjautuu siis menneisiin tapahtumiin ja muodostuu osittain retrospektiivisesti (Butler 2005, 66.) Klaran tavassa muistella elämänsä ja pohtia tekemiään ratkaisuja on siis jotain hyvin inhimillistä. Ishiguron romaaneille on tyypillistä, että lukijan on osattava katsoa näkökulmahenkilön sisäisten havaintojen lisäksi tekijän intentioita ja sitä, mitä kerronnalliset ratkaisut paljastavat päähenkilöstä. Retrospektiivinen kerrontatyyli todistaa, että Klaralle yhdeksi tärkeäksi toimintoja ohjaavaksi elementiksi muodostuu ihmisten – ja erityisesti Josien – ymmärtäminen, kuten tulen todistamaan tarkemmin tässä ja seuraavassa luvussa.

Romaanin kerronnasta käy ilmi se, miten Klara suhtautuu tunteisiin analyttisesti ja jopa kliinisesti. Klaran tunteiden ilmaisemisen vähyys saa myös esimerkiksi Josien äidin Chrissien uskomaan, ettei Klaralla ole tunteita lainkaan. Tämä käy ilmi kohtauksesta, jossa Chrissie ja Klara ovat kaksin retkellä, jonne Josie ei pääse mukaan sairastumisen takia:

‘It must be nice sometimes to have no feelings. I envy you.’

---

⁴⁸ Klara ei tiedosta olevansa fiktiivisen tarinan sisällä tai muuten riko neljättä seinää. Klaran nykyhetkestä eli kaatopaikalta käsin Klara kertoo tarinaa itselleen, jotta saa järjesteltyä muistonsa oikeaan järjestykseen (KS, 339).

I considered this, then said: ‘I believe I have many feelings. The more I observe, the more feelings become available to me.’ [...] ‘When Josie was unable to come with us just now, I felt sadness.’ (KS, 111.)

Analysoimalla ihmisten käyttäytymistä Klara oppii ymmärtämään tunteita ja samalla sisäistämään niitä omaan käyttäytymiseensä. Klara suhtautuminen tunteisiin jää silti usein maininnan tasolle. Hän toteaa, että hän tuntee surullisuutta, muttei kerronnan tasolla tuo tunteitaan eksplisiittisesti esiin.

Deleuze erottelee toisistaan ulkoiset *affektiot* ja sisäisemmät *affektit*. Affektio tarkoittaa tällöin ulkoista tilaa, jossa kehoon vaikutetaan ja se tulee vaikutetuksi. Affektion käsite korostaa erityisesti muutosta, joka seuraa siitä, että kehoon vaikutetaan. Affekti puolestaan viittaa siirtymään, jossa keho ja mieli kokevat muutoksia. Affektin käsitteessä keskeistä on myös se, että siirtymien myötä affekti vaikuttaa kokijansa kykyyn toimia joko lisääntyvästi tai vähentävästi. Kun ulkoiset affektiot yhdistyvät sisäisiin affekteihin, syntyy mahdollisuus tietoisuuteen ja aktiiviseen toimintaan. (Deleuze 1988, 42–43, 48–51.) Tämän tutkielman puitteissa en analysoi tarkemmin affektioiden ja affektien eroa, mutta tuon Deleuzen teorian esiin, koska Deleuze (1988, 101–102) huomauttaa, että jos affektioiden ja affektien yhteys jää vajavaiseksi, aktiivista tietoisuutta omista tunteista ja toimijuuden mahdollisuuksista ei synny. Tulkitseen, että *Klara and the Sun* -romaanissa Klaran passiivinen suhtautuminen affektioihin ja affekteihin on yksi tapa, joka luo vaikutelman Klaran tunnetasolla esiintyvistä ”kylmyydestä”. Toisaalta posthumaania toimijuutta tutkiessa on tärkeä muistaa, että Deleuzen (1988, 48–51, 59) mukaan toimijuus ei vaadi tietoisuutta affektioista ja affekteista.

Klara and the Sun -romaanissa on kuitenkin joitakin kohtauksia, joissa Klara tuo esiin keskeisiä omiin toimintoihinsa vaikuttavia affekteja. Yksi selkeä esimerkki ilmenee romaanin alkupuolella, jolloin Klara tiedostaa, että ihmisten ymmärtäminen on hänelle tärkeä asia. Tämä ilmenee seuraavasta kohtauksesta, jossa Klara tarkkailee keinoystäväliikkeen ikkunasta maailmaa:

But the more I watched, the more I wanted to learn, and unlike Rosa, I became puzzled, then increasingly fascinated by the more mysterious emotions passers-by would display in front of us. I realised that if I didn’t understand at least some of these mysterious things, then when the time came, I’d never been able to help my child as well as I should. So I began to seek out – on the sidewalks, inside the passing taxis, amidst the crowds waiting at the crossing – the sort of behaviour about which I needed to learn. (KS, 21.)

Klara ymmärtää jo keinoystäväliikkeessä, että tunteet ovat ihmiselle ominaisia toimintoja ohjaavia voimia. Hän myös havainnoi, ettei vielä ymmärrä tunteita, mutta ilmaisee halua

oppia ”ainakin jotakin näistä arvoituksellisista asioista” auttaakseen lasta, jonka perheeseen hän päätyy. Niinpä Klara tarkkailee ulkomaailmaa mielenkiinnolla etsien merkkejä tunteista, joiden merkitystä hän voi analysoida. Kohtauksesta ilmenee myös se, että syvä halu ymmärtää tunteita on yksinomaan Klaralle erityinen piirre. Klaran kanssa ikkunassa istuva Rosa sen sijaan ei kiinnostu tarkkailemaan ympärillä olevaa maailmaa yhtä innolla kuin Klara. Koska Klaralla on tällainen erityinen kiinnostus ymmärtää ihmisten tunteita, tunteet ovat suuressa osassa Klaran toimijuuden rakentumista.

Lukijalle Klaran erityinen mielenkiinto tunteita kohtaan korostuu myös siinä, mitä keinoystäväliikkeen johtajatar kertoo myöhemmin liikkeeseen saapuneelle Chrissielle:

‘Klara has so many unique qualities, we could be here all morning. But if I had to emphasize just one, well, it would have to be her appetite for observing and learning. Her ability to absorb and blend everything she sees around her is quite amazing.’ (KS, 49.)

Johtajatar selittää, että kaikki keinoystävät ovat ainutlaatuisia. Keinoystävät eivät siis ole massatuotannolla tehtyjä pelkkiä kopioita toisistaan. Klarasta erityisen tekee hänen kykynsä tarkkailla ja oppia. Klara tiedostaa ainakin osittain oman erityisyytensä ja sen, että hänellä on kaipuu nähdä lisää ulkomaailmasta: ”Unlike most AFs, unlike Rosa, I’d always longed to see more of the outside – and to see it in all its detail” (KS, 9). Klara mainitsee myös tuntevansa innostusta, kun hän viimein pääsee keinoystäväliikkeen ikkunaan istumaan ja tarkkailemaan maailmaa (KS, 9). Vaikka Klara tuo satunnaisesti esiin tuntevansa tunteita kuten surullisuutta ja kiinnostusta, hän kuvailee niitä varjoina: “even if they [tunteet] were perhaps like the shadows made across the floor by the ceiling lamps after the grid went down” (KS, 23). Klara siis tiedostaa, että hän tuntee asioita eri tavoin kuin ihmiset, sillä tunteet eivät hallitse hänen tekemiään päätöksiä – ainakaan tietoisella tasolla. Tunteiden vaikutus Klaran päätöksentekoon ilmenee kuitenkin esimerkiksi Josien luona järjestetyssä vuorovaikutustapaamisessa, jota analysoin seuraavaksi tarkemmin.

Josien luona kokoontuneessa sosiaalisten taitojen harjoitteluksi järjestetyssä geenimuunneltujen lasten vuorovaikutustapaamisessa Klara kohtaa avoimen vähättelevää ja toiseuttavaa kohtelua. Tapaamisessa muut geenimuunnellut lapset kohtelevat Klaraa objektina, jota voi esimerkiksi heitellä halutessaan, kuten yksi pojista sanoo: ”Just throw her over. Let’s test her coordination” (KS, 86). Josie yrittää aluksi käskeä heitä lopettamaan, mutta ei uskalla vaatia, sillä hän haluaa kuulua joukkoon. Pian Josie käskee Klaran hämmennykseksi Klaraa tottelemaan muiden lasten esineellisiä vaatimuksia (KS, 86).

Klara yllättyy siitä, että Josie puhuu hänelle muiden geenimuunneltujen lasten edessä äänellä, jolla hän puhuu usein Melanialle: ”I didn’t move at once, partly because I was surprised by Josie’s voice. It was like the one she sometimes used when talking to Melania Housekeeper, but not like any voice she’d used before to me” (KS, 85–86). Ympäristötieteen ja -tekniikan tutkijat Om Prakash Sahu ja Manali Karmakar väittävät, että Klara on sosiaalisena robottina ”epäonnistunut projekti”, koska hän ei heidän mukaansa onnistu luomaan empaattista suhdetta Josieen. He perustelevat kantaansa sillä, että Klaran on tarkoitus olla Josien paras ystävä, mutta Josie vertaa Klaraa taloudenhoitaja Melaniaan. (Sahu & Karmakar 2022, 1349, 1352.) Romanin ainoa kohta, josta tämä on tulkittavissa, on edellä lainattu kohta, jossa Klara yllättyy Josien äänen kylmyydestä. Sahun ja Karmakarin väite jää siis ohueksi.

Klara sanallistaa tuntemaansa tunnetta *yllätyksenä*, koska Josie puhuu samantapaisella äänellä taloudenhoitajalle, jota tärkeämpi Josielle Klara on kokenut olevansa. Kiinnostavaa on se, että näkökulmahenkilönä Klara ei tuo eksplisiittisesti esiin loukkaantumistaan tai sitä, kykeneekö hän edes sanallistamaan itselleen loukkaantumisen tunnetta. Lukija kuitenkin tulkitsee yleensä tottelevaisen Klaran harvinaisen tottelemattomuuden merkinä loukkaantumisesta. Kyseinen kohta on hyvä esimerkki siitä, miten tunteet vaikuttavat Klaran toimijuuteen siitä huolimatta, ettei hän osaa sanallistaa tuntemiaan affekteja.

Josien ei-geenimuunneltu ystävä ja naapuri Rick on ainoa, joka uskaltaa vuorovaikutustapaamisessa puuttua muiden kohteluun, ja hän pelastaakin Klaran epämukavasta tilanteesta kiinnittämällä huomion itseensä. Sosiologi Gabriel de Tarde (1903, 367; myös Potolsky 2006, 118) huomauttaa, että imitaatio luo sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja samalla se luo yksilölle edellytyksiä vahvempaan henkilökohtaiseen ilmaisuun. Tulkitsen, että vuorovaikutustapaamisessa Josie performoi ympäriltään opittua ajatusta toimijuudesta ja käyttäytymisestä. Normina näyttäytyvän käytöksen lopputuloksena on yhteenkuuluvuuden tunne, kuten Butler huomioi performoinnin teoriassaan.

Myös Klara tiedostaa yhteenkuuluvuuden tunteen tärkeyden. Omasta epämukavuuden tunteestaan huolimatta Klaralle on tärkeintä se, että hän pääsee tarkkailemaan Josieta erilaisissa tilanteissa oppiakseen tästä lisää. Rick puolestaan ei pidä Josien muista vieraista, eikä hän siis tunne tarvetta kuulua joukkoon. Rick siis pystyy helposti käyttäytymään tilanteen normit rikkovalla tavalla ja auttamaan Klaraa kiinnittämällä huomion pois tästä. Näin vuorovaikutustapaamisen yhteys toimintojen taustalla vaikuttaviin yhteiskunnan normalisoimiin käytösmalleihin korostaa sitä, miten erilaiset affektit, yhteydet ja tarpeet

ohjaavat Josien, Rickin ja Klaran toimintoja. Vuorovaikutustapaaminen tuottaa Josielle yhteenkuuluvuuden tarvetta, Klaralle ymmärtämisen tarvetta ja Rickille normatiivisten rakenteiden haastamisen tarvetta. Näin vuorovaikutustapaamisen myötä korostuu se, miten kaikilla kolmella on hyvin erilaiset lähtökohdat toimia.

Analysoimassani vuorovaikutustapaamisessa keskeistä on se, miten henkilöt pyrkivät käyttäytymään yhteiskunnan normatiivisten rakenteiden mukaisesti tai niitä vastaan. Artikkelissaan ”Performative Agency” sukupuolentutkija Judith Butler määrittää toimijuuden synnyn hajautuneeksi prosessiksi, johon vaikuttavat niin kieli, sosiaaliset rakenteet kuin normatiiviset toistoprosessit. Toimiessaan normalisoitujen rakenteiden mukaisesti toimija voi sekä representoida että muokata representaatiota toimijuudesta. (Butler 2010, 148–151, 155.) Vuorovaikutustapaamisessa Josie representoi muiden geenimuunneltujen lasten käytöstä, kun taas Rick tarjoaa vaihtoehtoisen tavan toimia. Rickin toimintoja ohjaa halu siitä, että Josie pysyisi samanlaisena kuin tämä on Rickin kanssa. Tämä käy ilmi kohtauksesta, jossa Rick kertoo Klaralle: ”‘she doesn’t stay the same. I thought if I came today – stupid, really – I thought she might not... change. Might stay the same Josie’” (KS, 93). Josie ei kuitenkaan anna Rickin huolen vaikuttaa käytökseensä, sillä hän haluaa kuulua muiden geenimuunneltujen lasten joukkoon. Klara puolestaan oppii vuorovaikutustapaamisen myötä, että lapset käyttäytyvät niin kuin käyttäytyvät, koska pelkäävät yksinäisyyttä: ”‘They fear loneliness and that’s why they behave as they do. Perhaps Josie too’” (KS, 94). Josien ymmärtäminen on Klaralle tämän toimintoja keskeisesti ohjaava piirre ja hän käyttääkin oppimaansa oikeuttamaan itselleen lasten esineellistävän kohtelun. Näin Klara asettaa Josien tarpeet omien tunteidensa edelle.

Yksinäisyys on yksi Klaraa keskeisesti määrittävä toiminto, sillä Klara on ohjelmoitu estämään yksinäisyyttä (Ajeesh & Rukmini 2022, 856). Yksinäisyys on affekti, joka johtuu jonkin puutoksesta: usein yhteenkuuluvuuden ja sosiaalisten kontaktien puutoksesta, mutta se voi koskettaa myös laajemmin maailman tai yhteiskunnan ulkopuolella olemisen kokemuksen tuskaa. Vaikka yksinäisyyden tunne tunnetaan yksilössä, se ei ole vain sisäinen kokemus, koska sen olemassaolo riippuu vuorovaikutuksista muihin entiteetteihin. Yksinäisyyden voi siis tulkita niin henkiseksi kuin ruumiilliseksi ja materiaaliseksi kokemukseksi, jossa yksilö altistuu yhteyksien ja vuorovaikutusten puutteelle. Karen Baradin intra-aktion käsitteen mukaisesti voi sanoa, että yksinäisyys syntyy, kun intra-aktiot tiettyjen entiteettien välillä

jäävät vajavaisiksi tai muodostuvat poissulkeviksi.⁴⁹ Rickin tapauksessa pojalta puuttuu sosiaalista yhteenkuuluvuutta luova elementti, joka muilla lapsilla on: geenimuuntelu. Häneltä myös puuttuu, ainakin osittain erilaisuutensa takia, halu kuulua joukkoon. Rick osallistuu silti intra-aktioiden muodostamiseen muiden lasten kanssa, mutta nämä intra-aktiot tuottavat hänelle negatiivisia tuntemuksia. Josie puolestaan osallistuu positiiviseen yhteenkuuluvuuden kokemuksen muodostamiseen. Näin vuorovaikutustapaamisen myötä korostuu Deleuzen ja Guattarin (1987, 256–257) ajatus siitä, että affektit ovat aktiivisia voimia, jotka vaikuttavat yksilön toiminnan mahdollisuuksiin.

Vuorovaikutustapaamisessa kiinnostavaa on se, että Klara kieltäytyy tottelemasta lasten käskyjä. Näin Klara poikkeuksellisesti ei toimi Josielle apuna yhteenkuuluvuuden kokemuksen luomisessa. Tilanteessa, jossa Klara kohtaa Josielta uudenlaista kylmempää käytöstä, Klara valitsee olla tekemättä mitään. Tämä valinta asettaa Josien hankalaan asemaan ja saa lapset oudoksumaankin Josieta siitä, että tämä on valinnut tottelemattoman keinoystävän (KS, 88). Tämä harvinainen kohtaaminen kuitenkin todistaa, että Klara ei ole täysin kykenemätön käyttäytymään tunteidensa ohjaamalla tavalla. Vaikka tulkitseen Klaran enemmän järkipäiseksi päätöksentekijäksi, jonka päätösten keskiössä on Josien etu, Klaran tuntemien sääntömääräytyneiden diskurssien puute ohjaa häntä tekemään tunneperäisiä päätöksiä, vaikkei hän sitä itse tiedostakaan.⁵⁰ Klara siis kykenee tekemään muuhunkin kuin algoritmiinsa perustuvia päätöksiä. Butler (2021, 230–231) huomioi, että tällaisissa tapauksissa yksilöllä on mahdollisuus luoda uusia tapoja toimia ja muokata normatiivista käyttäytymismallia tai jäädä ryhmän ulkopuolelle.⁵¹ Vuorovaikutustapaamisessa Rick edustaa toimijaa, joka yrittää luoda uuden tavan toimia, kun taas Klara jähmettyy ja jää ryhmän ulkopuolelle.

Vuorovaikutustapaamisessa Klaran kokema jähmettyminen on hyvin inhimillinen tapa toimia tilanteessa, jonka käyttäytymismallit ovat uusia. Samaistuttavaa kuvaa Klarasta luo myös se, että Klara selvästi kaipaa hyväksyntää. Jo keinoystäväläikkönsä Klara huolestuu siitä, että hän

---

⁴⁹ Käytän Baradin intra-aktion ajatusta korostaakseni sitä, että romaanissa yksinäisyydestä muodostuu hyvin aktiivinen, henkilöhahmojen toimintoja ohjaava voima. Baradin (2008, 133) intra-aktion ajatuksen mukaisesti, yksinäisyys on olemassa vasta, kun se osallistuu vuorovaikutuksiin muiden entiteettien kanssa.

⁵⁰ Tässä korostuu se, ettei affektien täydy olla tiedostettuja, jotta ne vaikuttavat toimijuuteen (Deleuze 1988, 48–51, 59).

⁵¹ Esimerkkinä Butler käyttää drag-performanssia. Drag-performanssissa on läsnä kolmenlaista ruumiillisuuden ulottuvuutta: anatominen sukupuoli, sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen performointi. Jos nämä esitetään ristiriidassa heteronormatiivisten oletusten näkökulmasta, syntyy mahdollisuuksia sekä normatiivisten rakenteiden ulkopuolelle jäämiseen että uusille performatiivisuuden tavoille. (Butler 2021, 230–231.)

voi päätyä perheeseen, jonka lapsi ei halua häntä (KS, 20). Myös vuorovaikutustapaamisen jälkeen Klara pelkää, että Josie on hänen tottelemattomuudestaan vihainen ja pohtii, olisiko Josie halunnut mieluummin edistyneemmän B3-mallin (KS, 95). Tulkitsen, että Klaran tapa keskittää toimintojensa kohteeksi Josiesta huolehtiminen on integroitunut hänen tarpeeseensa tulla hyväksytyksi. Hyväksynnän tarpeen kautta Klara välineellistää omaa kokemustaan minuudesta, eikä osaa vaatia romaanin ihmishahmoilta parempaa kohtelua. Siitä huolimatta, että romaanin maailman ihmiset usein välineellistävät keinoystävät, lukijalle korostuu se, miten Klarassa on paljon inhimilliseen toimijuuteen liitettäviä piirteitä.

Klara ei ole mielestäni Sahun ja Karmakarın (2022, 1349) sanoja käyttäen pelkkä ”sosiaalinen robotti, joka on ohjelmoitu tarjoamaan empatiaa”, sillä Klaran tarkoitus ei ole korvata kaikkia Josien sosiaalisia tarpeita tai estää häntä kommunikoimasta muiden toimijoiden kanssa, kuten tulee esille seuraavasta kohdasta:

‘Perhaps,’ I said eventually, ‘the Mother thought if she stayed with Josie all the time, Josie would be less lonely.’

‘Who says I’m, lonely?’

‘If that were true, if Josie really would be less lonely with the Mother, then I’d happily go away.’

‘But who says I’m lonely? I’m not lonely.’

‘Perhaps all humans are lonely. At least potentially.’ (KS, 288.)

Klara oppii Josieta selkeämmin, että yksi tärkeä ellei jopa keskeisin ihmisiä ohjaava voima on yhteydet toisiin ihmisiin, koska Klaran mukaan ”kaikilla ihmisillä on potentiaalia olla yksinäinen”. Klara on valmis lähtemään Josien luota, jos se tarkoittaisi, ettei Josien tarvitse olla yksinäinen. Kohtauksessa korostuu se, että Klaran toimijuuden yksi keskeinen piirre on toimia Josien apuvälineenä yhteyksien muodostamisessa. Klara myös onnistuu auttamaan Josieta yhteyksien muodostamisessa sen jälkeen, kun hän ymmärtää yhteenkuuluvuuden tunteen tärkeyden. Kun Josielle ja Rickille tulee riitaa, Klara auttaa molempia lapsia ymmärtämään, miksi toinen käyttäytyi niin kuin käyttäytyi, ja kaksikko tekee sovinnon (KS, 151–152, 158, 189). Apuvälineenä toimiminen myös korostuu siinä, että *Klara and the Sun* -romaanista on löydettävissä paljon nukkemetaforia. Riva (2011, 205) huomauttaa, että nuket ovat lapsille tarkoitettuja välineitä performoida ihmisenkaltaista toimijuutta ei-inhimillisillä objekteilla. Klara on Josielle monella tapaa apuväline, joka auttaa opettelemaan tapoja käyttäytyä ja toimia maailmassa, jossa Josien sosiaaliset kontaktit ovat rajoitetut.

Olen tuonut esiin sen, miten Klarassa on sekä inhimilliseen toimijuuteen liitettäviä piirteitä, että niitä piirteitä, jotka kehottavat romaanin hahmoja asettamaan hänen toimijuutensa välineelliseen arvoon. Klarassa on myös ihmisen älykkyyden ylittäviä piirteitä: Klara esimerkiksi huomaa ihmisiä nopeammin eroja Josien olotilassa (KS, 308). Toisaalta Klara kokee fyysisiä haasteita epätasaisessa maastossa, suhtautuu maailmaan algoritmimaisen pragmaattisesti ja näkee maailman laatikkoina (KS, 176). Kun tutkitaan keinotekoisia toimijaa, on hyvä ottaa huomioon se, mitä kirjallisuudentutkija Juha Raipola (2015, 148) huomauttaa Leena Krohnin *Pereat mundus* -romaania (1998) tutkiessaan: muukalaishahmojen ”intentiot ja mielen sisällöt jäävät merkittävällä tavalla epäselviksi”, eikä niitä siis voi suoraan verrata ihmiselle tyypillisiin kategorioihin kuten tunteisiin tai mielen sisältöihin.

Posthumaanin toimijan tapauksessa henkilöihahmon sisäisen maailman kuvaukselta on siis epärelevanttia vaatia ihmisenkaltaisen tietoisuuden jäljittelyä. Myös kirjallisuudentutkija Doug Battersby (2023, 148) korostaa sitä, että vaikka *Klara and the Sun* -romaanissa tuodaan esiin se, että Klara kokee joskus vaikeutta analysoida erilaisia visuaalisia ärsykyksiä, sitä ei pitäisi tulkita joksikin perustavanlaatuisesti rajaksi, joka erottaa ihmistä ja ei-ihmistä. Myös ihmiset kokevat ja tulkitsevat maailmaa hyvin eri tavoin, eikä siis kognitiivisia tai fyysisiä haasteita pitäisi tulkita joksikin Klaraa ihmisestä erottavaksi elementiksi.

Inhimillisten, välineellistävien ja ihmistä älykkäämpien piirteiden yhdistelmä luo Klaran toimijuudesta moniulotteisesti rakentuvan prosessin. Keskeistä kuitenkin on se, että Klara luonnollistaa kohtaamaansa toiseuttavaa kohtelua ihmisten ymmärtämisen ja hyväksytyksi tuleminen tarpeen takia. Tämä on yksi syy, minkä takia posthumaanin toimijuuden tutkiminen on monimutkaista: Klaraa ei ole täysin mahdollista irrottaa ihmiskatseesta, koska ihmisen koodaama Klara päätyy essentialisoimaan itseään. Klara ei koe itseään autonomisena olentona, vaan välineenä auttaa Josieta. Hänellä on kyllä omia haluja, toiveita ja tunteita, mutta kaiken keskiössä on ihmisen häneen koodaama tehtävä auttaa hänelle määrättyä lasta. Posthumaanin toimijuuden tutkimisessa on huomioitava, ettei Klaran kokema välineellisyys ole automaattisesti täysin negatiivinen asia vain siksi, että *ihmisen toimijuudessa* välineellistävä kohtelu on negatiivista. Josiesta huolehtiminen, joka Klaran toimijuudessa korostuu, on Klaralle hyvin merkityksellinen tehtävä.

4.2 Rakkaus ja Aurinko

Josien lisäksi toinen keskeinen Klaraa ohjaava hahmo on aurinko, jonka Klara personifioi jumalaa edustavaksi hahmoksi, jolle voi uskoutua. Aurinko on sekä kirjaimellinen voimalähde aurinkoenergiaa käyttävälle Klaralle että henkinen voimavara. Klara myös puhuttelee aurinkoa englannin kielen maskuliinisella ja usein isolla alkukirjaimella kirjoitetulla Hän-pronominilla. Klaran erityinen suhde aurinkoon painottuu lukijalle myös siinä, miten nimen *Klara* etymologinen alkuperä palautuu latinankieliseen sanaan *clara*, joka tarkoittaa ”kirkasta”, ”loistavaa” ja ”selkeää” (Online Etymology Dictionary 2024). Klaran uskontomainen suhtautuminen aurinkoon korostaa tietynlaista lapsenkaltaista naiiviutta ja kriittisen ajattelukyvyyn taidon puuttumista. Vaikka Klara on tietyissä asioissa ihmistä taitavampi – hän on esimerkiksi nopea huomaamaan ja analysoimaan ihmisten eleitä ja tunnetiloja (KS, 45, 96) – hän myös luulee, että fyysinen paikka mihin aurinko päivän päätteeksi painuu lepäämään, on Josien ikkunasta näkyvän ladon takana (KS, 61).

Klara perustaa jumalankaltaisen uskonsa aurinkoon istuessaan keinoystävälliikkeen ikkunassa. Klara näkee ikkunasta kuinka vanhat rakastavaiset, jotka hän nimeää ”kahvikuppinaiseksi” ja ”sadetakkimieheksi”, törmäävät toisiinsa odottamatta pitkän ajan jälkeen juuri, kun sade on vaihtunut auringonpaisteeksi (KS, 23–24). Klara yhdistää tapaukseen auringon siten, että vanhojen rakastavaisten voimakas rakkaus saa sateen loppumaan ja auringon tulemaan esiin. Toisen kerran Klara pääsee todistamaan auringon voimaa, kun hän näkee ikkunasta kodittoman miehen ja koiran, joiden hän luulee kuolleen. Klara ajattelee, että oli hyvä, että kaksikko sentään kuoli yhdessä. (KS, 43.) Seuraavana päivänä, kun aurinko paistaa taivaalta, Klara huomaa, että koditon ihminen ja koira ”nälkäisesti imivät itseensä Auringon erityistä ravintoa” (KS, 44). Klara arvelee, että aurinko pelastaa koiran ja kodittoman, koska he olivat yhdessä. Näiden tapausten pohjalta Klara uskoo, että kodittoman miehen pelastuminen ja rakastavaisten tapaaminen tarkoittaa sitä, että rakkaus on auringon hinta pelastamiselle. Auringon ravinnosta (engl. ”nourishment”) muodostuu aurinkovoimaa käyttävälle Klaralle erityinen voima, jonka hän uskoo parantavan ihmisiä. Niinpä hän myös uskoo, että hänen on tarjottava auringolle jotain vaihtokauppana Josien pelastamiselle.

Filosofi Antonio Negri tutkii affektin ja arvon yhteyttä artikkelissaan ”Value and Affect” (1999). Negri huomauttaa, että jälkimodernissa kapitalismissa keskeistä on affektiivinen työ. Affektiivinen työ on immateriaalista työtä eli työtä, joka tuottaa jotain aineetonta, kuten informaatiota, kulttuuria tai tunteita. Affektiivisestä työstä Negri käyttää esimerkkinä

tyypillisesti naisten tekemää kotityötä, jossa työltä riisutaan sen arvo ja huomiotaloutta, jossa valuutaksi muuttuu rahan sijasta kuluttajien huomio. Negrille affekti ei siis ole pelkkä tunne, vaan se tuottaa sosiaalisia siteitä ja muodostuu siten kapitalistisessa järjestelmässä keskeiseksi arvottamisen välineeksi. Näin työn arvo integroituu affekteihin, työhön osallistuvien ihmisten tunnesuhteisiin ja näiden vuorovaikutukseen. (Negri 1999, 79–81.)

Sosiologi Eva Illouz jatkaa Negrin ajatusta huomauttamalla, että kun tunteet integroituvat osaksi kapitalistista järjestelmää kaupallisen hyödyn tavoittelemisen takia, kapitalismi alkaa tuottamaan emotionaalisia hyödykkeitä (engl. ”emotional commodities”, lyhyemmin ”emodities”). Emotionaalisia hyödykkeitä tuotetaan markkinoimalla ja ”brändäämällä” niistä asioita, joilla voi saavuttaa yhteyksiä tai tunteita, kuten ”ystävyyttä” ja ”onnellisuus”. Näin kapitalismi vaikuttaa kuluttajan tunteisiin luomalla samaan aikaan sekä ongelman että vastauksen. (Illouz 2018, 14–17.) *Klara and the Sun* -romaanin tapauksessa keinoystävät ovat vastaus sille, että yhteiskunnassa, jossa ainakin rikkaiden perheiden lapset ovat siirtyneet yksilölliseen etäopetukseen, sosialisoitumismahdollisuudet ovat vähentyneet ja yksinäisyys yleistynyt. Tästä näkökulmasta Klara on markkinavetoisen yhteiskunnan luoma emotionaalinen hyödyke, joka tiedostamattaan representoi affektiivisen työn ajatusta omassa toimijuudessaan. Kun tunteille voidaan antaa markkinataloudellinen arvo, affektit muuttuvat yksityisestä tunnekokemuksesta yleiseksi valuutaksi. Rakkauden valuutaksi muuttamisesta esimerkki on Klaran suhtautuminen rakkauteen hintana, jonka Josien pelastaminen vaatii.

Klara tarjoaa ensin auringolle Josien pelastamisen hintana Rickin ja Josien rakkautta. Tämä ilmenee esimerkiksi kohdasta, jossa Klara rukoilee aurinkoa pelastamaan Josie: ”[...] Perhaps the Sun may ask, “How can we be sure? What can children know about genuine love?” But I’ve been observing them carefully, and I’m certain it’s true” (KS, 305). Josien ja Rickin rakkaus on kuitenkin monimutkaisempaa kuin Klara ymmärtää. Josie ei pysy Rickin ideana lapsuuden Josiesta, vaan muuttuu lapsesta aikuiseksi kasvamisen myötä. Rick tiedostaa tämän mahdollisuuden jo edellisessä käsittelyluvussa analysoidussa vuorovaikutustapaamisessa, jolloin hän kertoo Klaralle pelostaan Josien muuttumisesta muiden geenimuunneltujen lasten takia: ”If Josie hangs out with them much more, she soon won’t be Josie at all” (KS, 94). Kaksikko puhuu myös myöhemmin yhteisestä elämänsuunnitelmastaan ja sen epävarmuudesta (KS, 146). Lukijalle Rickin ja Josien erilleen kasvaminen havainnollistuu siis jo varhain. Klara kuitenkin sisäistää nuorten erille päätyminen vasta Josien yliopistoonmenon kynnyksellä (KS, 321).

Josien yliopistoon lähdön kynnyksellä Rickin pelko Josien muuttumisesta on tapahtunut: nuoret aikuiset eivät seuraa enää lapsena tehtyä suunnitelmaa viettää loppuelämä yhdessä. Josie ei ole sama neljätoistavuotias tyttö, mutta toisaalta myös Rick on muuttunut kasvaessaan. Rick ymmärtää hänen ja Josien erilleen kasvamisen, mutta Klaralle kaksikon teiden eroamisen ymmärtäminen ei ole yhtä helppoa. Siksi Klara kysyykin Rickiltä rakastaako tämä todella Josieta, kun yliopistoikäiset nuoret ovat lähdössä elämässään eri suuntiin:

‘I’m remembering that day, the second time we went over to the barn. How before we went, you became very serious and asked if our love was genuine. The love between me and Josie. And I think I told you it *was* real. Real and everlasting. So I’m guessing that’s what you’re now worrying about.’

‘Rick is correct. It brings me anxiety to see Rick and Josie with such separate plans.’

[...] ‘I suppose I’m saying Josie and I will always be together at some level, some deeper one, even if we go out there and don’t see each other any more. I can’t speak for her. But once I’m out there, I know I’ll always keep searching for someone just like her. At least like the Josie I once knew. So it wasn’t ever a deception, Klara [...].’ (KS, 322; kurssiivi alkuperäinen.)

Rickille rakkaus on sidoksissa Josieen, jonka hän tunsi lapsena, mutta rakkaus ei silti ollut koskaan valhetta. Klaralle nuorten eroaminen herättää silti huolta, koska naiivi Klara uskoo Josien ja Rickin rakkauden olevan auringon hinta Josien pelastamiselle. Romaanin loppupuolella Klara kuitenkin ymmärtää, että aurinko tiesi jo Klaran rukoillessa Josien ja Rickin eriävistä tulevaisuudensuunnitelmista. Vaikka Rickin ja Josien rakkaus ei lopulta tarkoita kaksikon yhteen päätymistä, Klara uskoo rakkauden olevan ikuisesti kestävä voima. Klara uskoo, että Josie ja Rick tulevat aina rakastamaan toisiaan jollakin tasolla, samalla tavalla kuin Klaran keinoystävälliikkeen ikkunasta havaitsemat pitkästä aikaa toisiinsa törmänneet kahvikuppainen ja sadetakkimies (KS, 323–324).

Kirjallisuudentutkija Robert Eaglestone mukaan se, että Josie pystyy valitsemaan itselleen aiemmista suunnitelmista poikkeavia suuntia, kun taas Klara toimii algoritminsä mukaisesti todistaa, että Klara ”antaa illuusion toimijuudesta, mutta ei itseasiassa omaa toimijuutta” (Eaglestone 2023, 197.) Klara on tietyllä tapaa melko tapoihinsa kangistunut toimija verrattuna ihmisiin. Klara ymmärtää kyllä sen, että ihmiselle on luontaista esittää erilaisia puolia itsestään ja muuttua. Hän tuntuu silti uskovan siihen, että samalla tavalla kuin hän tietää elämänsä tarkoituksen, ihmisetkin tietävät sen heti. Klara ei osaa ottaa huomioon sitä, että oman elämän tarkoituksen ja suunnan ymmärtäminen on ihmisille pitkä ja joskus kivuliaskin prosessi. Tietyllä tapaa Klara on onnekas siinä, että hän säästyy monilta ihmisten

kokemilta tuskilta. Olen silti eri mieltä Eaglestonen kanssa siitä, ettei Klaralla olisi toimijuutta ollenkaan. Myös ihmiset toimivat tiettyjen ”algoritmien” mukaan, kuten Butlerin performoinnin teoria huomioi. Eaglestonen perustelu ei ota huomioon sitä näkökulmaa, miten Klaran toimijuus muodostuu hänen yhteyksistään ja vuorovaikutuksestaan muihin toimijoihin, jotka tulkintani mukaan ovat erityisesti Josie, tämän läheiset ja aurinko.

Klaran toiveista huolimatta Josien ja Rickin rakkaus ei riitä pelastamaan Josieta, sillä Josien kunto heikkenee. Klara pääättelee, että Josien sairastumisen syynä on ilmansaaste. Niinpä hän uskoo, että hänen täytyy tuhota ”Cootings Machine” -niminen rakennuskone sen levittämän saasteen takia. Klara näkee tämän koneen ensi kerran keinoystäväläikkään ikkunasta:

Once, a customer began talking about Pollution, and pointing out to the overhaul men outside, said how dangerous Pollution was for everyone. So when the Cootings Machine first arrived, I thought it might be a machine to fight Pollution, but Boy AF Rex said no, it was something specially designed to make more of it. (KS, 32.)

Aurinkoenergiaa käyttävälle Klaralle ja muille keinoystävälle herättää huolta se, että koneen tuottama saaste estää taivasta näkymästä. Keinoystäväläikkään johtajatar huomauttaa koneen olevan vain tilapäinen ja vakuuttaa, ettei heillä ole hätää. Siitä huolimatta auringonpuutos heikennyttää Klaraa.

The Sun, I knew was trying His utmost, and though the smoke was worse than ever His patterns appeared again, though only faintly. [...] [A]fter four continuous days of Pollutions, I could feel myself weakening. (KS, 34.)

Koska koneen aiheuttama ilmansaaste vaikuttaa Klaran oloon negatiivisesti, hän myös uskoo, että se tekee saman ihmisille. Kohtaus todistaa Klaran jumalankaltaisen uskon muodostumista aurinkoon, koska aurinko pystyy taistelemaan tiensä niin sikeän saasteen läpi.

Klara pelkää, että saaste estää Josieta tulemasta takaisin liikkeeseen: ”All the time the Cootings Machine had been there, I’d worried that Josie might have been trying to come back to the store, and had been prevented by the Pollution” (KS, 35). *Saaste ja Aurinko* isoilla alkukirjaimilla kirjoitettuna representoivat Klaralle suuria vastakkaisia voimia kuin lastenkirjan vihollista ja sankaria. A. K. Ajeesh ja S. Rukmini (2022, 856) vertaavat Klaran ja Josien suhdetta satuun, joka kertoo lapsen ja hänen lelunsa välisestä suhteesta, kuten lastenkirja *The Velveteen Rabbit* (1922) ja animaatio *Toy Story* (1995). Klaran identiteetin naiivia lapsenomaisuutta todistaa sokea usko siihen, että hän voi pelastaa Josien tuhoamalla saastetta luovan koneen.

Klara pyytää Josien isältä Paulilta apua tuhota ”Cootings Machine” -kone, jotta Josie parantuisi. Klara ei osaa perustella uskomustaan, mutta hetken epäroinnin jälkeen Paul suostuu auttamaan Klaraa. Insinöörinä Paul uskoo, että Klaran pään sisällä olevaa P-E-G yhdeksän -nestettä voisi käyttää koneen tuhoamiseen. Klara suostuu luovuttamaan nestettä siitakin huolimatta, että Paul varoittaa sen saattavan vaikuttaa hänen kognitiivisiin kykyihinsä. (KS, 250–253.) Klara on kuitenkin valmis tekemään tämän uhrauksen. Luvussa 4.1 toin esiin sen, miten Deleuzen mukaan affektien ei täydy olla tiedostettuja, jotta ne vaikuttavat toimijuuteen. ”Cootings Machine” -koneen tuhoaminen on hyvä esimerkki siitä, miten siitä huolimatta, että Klaralle usein annetaan vain välineellinen arvo, Klaralla on aktiivista toimijuutta. Josiesta välittämisen affektiivisuus, jota Klara ei itselleen tai lukijalle eksplisiittisesti sanoita, johtaa aktiivisiin toimintoihin.

Siitä huolimatta, että Klara tekee Josien puolesta uhrauksen auringolle, Josien kunto alkaa heikkenemään. Klara ei kuitenkaan suostu luovuttamaan, vaan lähtee Josien ikkunasta näkyvälle ladolle rukoilemaan aurinkoa pelastamaan Josie. Klaran kognitiiviset kyvyt ovat huonontuneet P-E-G yhdeksän -nesteen menettämisestä, joten aurinko näyttäytyy hänelle fragmenttisena:

[...] I studied more carefully the Sun’s face framed within the outermost rectangle, I began to appreciate that I wasn’t looking at a single picture; that in fact there existed a different version of the Sun’s face on each of the glass surfaces, and what I might at first have taken for a unified image was in fact seven separate ones superimposed one over the other as my gaze penetrated from the first sheet through the last [...] the effect was of a single face, but with a variety of outlines and emotions. (KS, 306–307.)

Klara and the Sun -romaanissa aurinko on selkeä jumalametafora, mutta tulkitseen, että aurinko symboloi myös ideaa ihmisyydestä. Auringon monikasvoinen kuva on metafora sille, miten ihmisillä on erilaisia tunteita, joiden mukaan he muokkaavat toimintojaan. Aurinko, kuten ihmisyyys, on Klaralle saavuttamaton asia, jonka hyvyyteen hän uskoo siitä huolimatta, ettei ymmärrä siitä kaikkea. Kun Klara uhraa P-E-G yhdeksän -nestettään tuhotakseen ”Cootings Machine” koneen, hän myös tulee representoineeksi ideaa tunteiden käyttämisestä valuuttana. Ishiguro kertoo haastattelussaan *The Guardian* -lehdelle, miten sekä *Klara and the Sun* että Ishiguron aikaisemmat romaanit *Never Let Me Go* ja *The Buried Giant* käsittelevät tematiikkaa siitä, että ihmiselle on ominaista uskoa rakkauden voimaan siirtää tai voittaa kuolema (Allardice 20.2.2021). Tämän kuvauksen mukaan Klaran uskossa aurinkoon on siis jotakin hyvin ihmismäistä. Lukija huomaa, että Rickin ja Josien rakkaustarinan sijasta *Klara and the Sun* -romaanin keskiössä onkin Klaran kiintymyssuhde Josieen.

Kun Eaglestone (2023, 197) väittää, että Klara vai ”antaa illuusion toimijuudesta”, hän ei ota huomioon sitä, että useilla ihmisilläkin on muutamia perustavanlaatuisia identiteettejä, joiden varaan henkilön minäkuva ja toiminnot rakentuvat. Esimerkiksi kulttuuriperimä ja uskonto voivat olla asioita, jotka merkittävästi luovat yhteisöllisyyden tunnetta tietyn ryhmän kanssa ja siten vaikuttavat identiteetin muodostumiseen ja sen representointiin. Eaglestonen viittaamat Klaran näennäisesti algoritmimaiset valinnat tarjoavat kuitenkin hyvän tarkastelukulman siihen, miten Klaran toimijuuden taustalla vaikuttavat yhteiskunnalliset rakenteet. On selvää, että Klaran välineelliseen arvoon asettavat rakenteet antavat hänen toimijuudelleen rajallisemmat raamit kuin ihmisille. Klaraa ei esimerkiksi olla päästämässä teatteriin (KS, 268) ja geenimuunneltujen lasten mielestä on hyväksyttävää heitellä häntä ympäriinsä (KS, 86). Toisaalta Klara hyväksyy kohtaamansa kohtelun, koska ihmisenkaltaisen kohtelun saavuttaminen ei ole hänen toimijuutensa ydin: Klara ei koskaan toivo olevansa ihminen tai tunne kateutta ihmisiä kohtaan.⁵² Klaralta uupuu kyky tätä vaatimaan kriittiseen ajattelukykyyn.

Kuten luvussa 4.1 analysoimani yksinäisyys, myös rakkaus saa *Klara and the Sun* -romaanissa moniulotteisia merkityksiä. Josien vanhempien tytärtään kohtaan tuntema rakkaus on syytä siihen, että Klara ylipäätään ostetaan Josien perheeseen. Jo kerran geenimuuntelun takia lapsensa menettäneet vanhemmat eivät kestä ajatusta toisen lapsen menetyksestä, vaan haluavat Klaran avulla estää Josien kuoleman vaikutuksen. Chrissie väittää pystyvänsä rakastamaan Klaraa, jos tästä tulee Josie:

‘[...] You’ll be loved like nothing else in this world. Maybe one day I’ll take up with another man. Who knows? But I promise you I’ll never love him the way I’ll love you. You’ll be Josie and I’ll always love you over everything else. So do it for me. I’m asking you to do it for me. Continue Josie for me. Come on. Say something.’ (KS, 236–237.)

Chrissie uskoo – tai haluaa uskoa – voivansa siirtää rakkautensa Josieta kohtaan suoraan Klaran esitykseen Josiesta. Chrissie tuo kertomuksen myötä ilmi myös epäilyjään prosessin toimivuutta kohtaan (KS, 230), eikä Chrissien ex-mies Paul usko, että Chrissie pystyisi koskaan hyväksymään Klaran Josiena (KS, 249). Paul sen sijaan mainitsee, että hän itse pystyisi hyväksymään Klaran, koska hänellä on ammattitaitonsa takia ”tietynlainen kylmyys sisällään” (KS, 249). Paul ei alun perin pidä Klarasta, mutta alkaa kohtelevaan Klaraa paremmin, kun alkaa näyttää siltä, että Josie saattaa kuolla ja Klara joutuisi oikeasti jatkamaan

---

⁵² Vaikka olen itse tätä mieltä, *Klara and the Sun* -romaanin tutkineiden keskuudessa on myös tästä eri mieltä olevia tutkijoita. Ks. esim. Xiao 2023.

Josien elämää (KS, 242). Josien vanhempien kohtelu Klaraa kohtaan on jälleen yksi todistus siitä, miten rakkaus muuttuu *Klara and the Sun* -romaanissa valuutaksi. Niin kuin Klara tarjoaa rakkautta auringolle hintana Josien pelastamisesta, Chrissie ja Paul tarjoavat Klaralle rakkauttaan hintana Josieksi muuttumisesta. Näin Klara pystyisi ”ansaitsemaan” Josien jäljittelyllä Chrissien ja Paulin kiintymyksen.

Klaran ei kuitenkaan lopulta päädy tilanteeseen, jossa hän joutuisi olemaan Josie, sillä Josie paranee. Klara ei ilmaise itselleen tai lukijalle sitä, mitä hän tuntee Josien parantumisen takia. Lukija huomaa kuitenkin merkittävän eron siinä, miten suuri muutos Josien parantuminen on Klaralle, sillä kuuteen osaan jaetusta kertomuksesta neljä osaa kuvailee neljätoistavuotiaan Josien sairausvaihetta.⁵³ Tämä jaottelu korostaa sitä, että kertomuksen nykyhetkessä kaatopaikalla muistojaan järjestelevä Klara kokee elämänsä merkityksellisyyden kiinnittyvän Josien sairausvaiheeseen. Josien ollessa sairas Klaralla on selvä tarkoitus ja tärkeä tehtävä. Kun Josie parantuu, kertomuksessa siirrytään romaanin lyhyimpään kuudenteen osaan. Kuudes osa alkaa Klaran nopealla kuvailulla Josien parantumisesta ja kasvamisesta aikuiseksi: ”The Sun’s special nourishment proved as effective for Josie as it had been for Beggar Man, and the dark sky morning, she grew not only stronger, but from a child into an adult” (KS, 319). Yhdessä virkkeessä esiin tuleva aikahyppy Josien parantumisesta aikuiseksi kasvamiseen todistaa sen, että Josien parannuttua Klaran tehtävä talossa muuttuu. Hänen ei tarvitse huolehtia Josiasta samalla tapaa, eikä hänestä enää odoteta korviketta Josielle. Klaran toimijuus ei ole enää edes välineellistä, vaan täysin merkityksetöntä sekä romaanin ihmisille että Klaralle. Klara alkaa viettämään päiviään siivouskomerossa, koska hän huomaa, ettei hänen paikallaolonsa ole toivottua (KS, 324). Siitä huolimatta, että suurin osa kertomuksesta keskittyy Klaran yrityksiin pelastaa Josie, kerronnan rakentumisen kautta lukijalle havainnollistuu se, ettei Josien parantuminen ole tarpeettomaksi tullee Klaralle pelkästään positiivinen asia.

Klaran tarpeettomuus ja toimijuuden passivoituminen korostuu myös kerronnan kautta siinä, ettei Klaralle kerrota suoraan mitä Josien aikuiseksi kasvaminen tarkoittaa. Klara saa tietää lähdöstään talosta Josien epäsuorien mainintojen myötä, kun Josien yliopistoon lähtö muuttuu ajankohtaisemmaksi: ”This was one of the few allusions Josie made during this period to my own possible departure” (KS, 331). Sana ”departure” eli ”lähtö” toimii eufemisminä Klaran

---

⁵³ Ensimmäinen osa kuvaa Klaran elämää keinoystäväläikköissä ja viimeinen Josien parantumista, kasvamista ja Klaran päätymistä kaatopaikalle.

elämän päättymiselle. Klara ei varsinaisesti kuole, vaan kokee ”hitaan kuihtumisen (”engl. ”slow fade”).⁵⁴ Tämä on esimerkki ihmiskäsityksen integroitumisesta koneellisiin metaforiin, josta filosofi Kelly Oliver (2007, 12) kertoo. Romaanissa ei myöskään kuvailta Klaran päättymistä kaatopaikalle, vaan viimeinen hetki, jossa Klara on Josien perheen luona on kohtaus, jossa Josie hyvästelee Klaran. Hyvästelyn jälkeen Klara hyppää kertomuksessa hetkeen, jossa hän muistelee elämäänsä kaatopaikalla:

Over the last few days, some of my memories have started to overlap in curious ways. For instance, the dark sky morning when the Sun saved Josie, the trip to Morgan’s Falls and the illuminated diner Mr Vance chose will come into my mind, merged together into a single setting. [...] I know this isn’t disorientation, because if I wish to, I can always distinguish one memory from another, and place each one back in its true context. [...] Even so, such composite memories have sometimes filled my mind so vividly, I’ve forgotten for long moments that I am, in reality, sitting here in the Yard, on this hard ground. (KS, 333.)

Kohtauksesta ilmenee se, miten Klaran kognitiiviset ja motoriset kyvyt ovat rappeutuneet. Hän pystyy yhä havainnoimaan ympäristöään ja mahdollisia vierailijoita, muttei pysty enää liikkumaan pään liikuttamisen lisäksi. Olen tuonut aiemmissa käsittelyluvuissa esiin kohtauksia, joissa Klara etäännytty kerronnan tasolla eikä tuo läsnäoloaan esiin tarkkaillessaan ihmisten puhetta. Osa tällaisesta kerronnan tasolla tapahtuvasta etäännytyksestä johtuu siitä, että nykyhetken Klaran kognitiiviset kyvyt ovat hajanaiset. Klara unohtaa usein kaatopaikalla ollessaan sen, missä todellisuudessa on (KS, 333).

Eaglestone (2023, 188) huomauttaa, että Ishiguron tyylille on tyypillistä kieli, jota Ishiguro itse kutsuu ”unikieleksi” (engl. ”dream grammar”), sekä tapa, jolla hahmot projisoivat itsensä toisiinsa. Edellisessä kappaleessa esitetyssä lainauksessa nämä molemmat Ishigurolle tyypilliset tyylilliset seikat ovat näkyvissä: Klaran kognition kuvaus lähenee unenkaltaista hajanaista tilaa, jossa eri tapahtumat sulautuvat toisiinsa, ja Klaran tietoisuus pyörii enää hänen elämässään tapahtuneiden tapahtumien ja ihmisten ympärillä. Muistelu on Klaralle keino hallita toimijuuden menetystä uudelleenelämällä elämänsä merkityksellisintä aikaa, joka loppuu Josien parantumiseen.

---

⁵⁴ Osasyä Klaran kognitiiviseen rappeutumiseen on se, että Klara luovuttaa aivonestettään tuhotakseen ”Cootings Machine” -koneen, jonka hän ajattelee sairastuttavan Josien (KS, 253). Kognitiivisten ja motoristen kykyjen rappeutuminen ja muistojen toisiinsa sekoittuminen ovat kuitenkin tyypillisiä asioita, jotka tapahtuvat vanhetessa keinoystävälle. Tämä todistuu kohtauksesta, jossa Capaldin pyytäessä Klaran purkamista, Chrissie sanoo tämän ansaitsevan ”hitaan kuihtumisen” (KS, 329).

Klaran kaatopaikalle päätyminen todistaa jälleen kerran Klaran välineellistä arvoa. Kun keinoystävälle ei ole enää tarvetta, hänestä tulee tarpeeton esine, jonka voi hylätä. Romaanin hahmot eivät pohdi ajatusta siitä, että keinoystävä voisi päätyä huolehtimaan vielä toisesta lapsesta. Keinoystävät on siis luotu kertakäyttöisiksi, yhden lapsen nuoruuden ajan kestäväksi koneeksi. Om Prakash Sahu ja Manali Karmakar (2022, 1351) huomauttavat, että *Klara and the Sun* -romaani kehottaa lukijaa refleктоimaan sitä, miten ihmisenä oleminen problematisoituu teknologiakeskeisessä kulutuskulttuurissa. Myös Braidotti (2013, 70) huomauttaa, että kapitalistiselle yhteiskunnalle on tyypillistä, että eläimelliset – ja tulkintani mukaan myös muut ei-inhimilliset – kehot redusoidaan vaihdettaviksi ja kertakäyttöisiksi. Sekä kerronnallisella että tapahtumien tasolla esiintyvät kertakäyttöisyyden ja välineellistämisen elementit mahdollistavat huomion kiinnittämisen siihen, miten Ishiguro luo Klaran elämästä ja toimijuuden mahdollisuuksista moniulotteisen prosessin.

Kaatopaikalla on myös muita keinoystäviä, mutta Klara ilmaisee haluttomuutensa mennä muiden keinoystävien seuraan. Tavatessaan keinoystäväliikkeen johtajattaren, joka vierailee kaatopaikalla etsien keinoystäviä, Klara toteaa: ”[...] But I like this spot. And I have my memories to go through and place in the right order” (KS, 339). Kaatopaikallakin istuessaan Klara on tyytyväinen siihen, että hänen ajatuksensa täyttävät muistot, joiden keskiössä on Josiesta huolehtiminen. Keinoystäväliikkeen johtajattaren kysyessä Klaralta tämän elämästä, Klara sanoo: ”I believe I gave good service and prevented Josie from becoming lonely. [...] It was the best home for me. And Josie was the best teenager.” (KS, 336–337). Klaran tyytyväisyys siihen, että hän onnistui estämään yksinäisyyden tunteen muodostumista Josiessa tiivistää hyvin sen, mikä Klaralle on kaikista tärkeintä elämässä.

5 Transhumanistisen maailman jäljittelyn kierre

Olen analysoinut sitä, miten *Klara and the Sun* -romaanin Klaran toimijuuteen vaikuttavat keskeisesti Klaran halu ymmärtää ihmisten tunteita ja estää yksinäisyyden tunteen muodostumista Josiessa. Olen myös havainnoinut Klaran toimijuuden rakentumista osana yhteiskuntaa, joka ei anna Klaralle samanlaista itseisarvoa, kun romaanin ihmishahmoille. Klaraa kohdellaan ensisijaisesti välineenä, kapitalistisen yhteiskunnan luomana emotionaalisenä hyödykkeenä, joka on samaan aikaan osasyys ja ratkaisu transhumanistisen ihmiskäsityksen mukanaan tuomiin ongelmiin. Tarkastelen seuraavaksi tarkemmin sitä, miten romaanin maailman transhumanistinen ihmiskäsitys liittyy siihen, että Klarasta valmistellaan Josien korviketta. Klara voi ansaita ihmisen kaltaisen kohtelun, jos hän päätyy jatkamaan Josieta eli siirtymään Josiesta tehtyyn androidikopioon. Tällöin Klara ansaitsisi ihmisen kaltaisen kohtelun vain performoimalla ihmistä.⁵⁵ Oikean Josien ja Klaran tietoisuudella varustetun androidikopion välillä ei nähdä eroa – tai tarkemmin, ei *haluta* nähdä eroa.

Klara and the Sun -romaanissa Klaran Josien jatkamisen prosessi avautuu hitaasti sekä Klaralle että lukijalle. Tämä kerronnallinen valinta mahdollistaa sen, että lukija ehtii tutustumaan Klaraan ja havainnoimaan erilaisia elementtejä tämän toimijuuden taustalla ennen kuin Klaran todellinen tarkoitus romaanin puolivälin jälkeen paljastuu. Näitä asioita havainnoimalla myös lukija osallistuu kertomusta lukemalla prosessiin, jonka myötä hänelle tulee tietynlainen kuva Klarasta. Näin lukijalle, joka ehtii kiintyä Klaraan, korostuu Klaran Josieksi muuttumisen pyynnön ongelmallisuus.

Ajallisesti Klara on ehtinyt olemaan Josien perheen luona vasta joitakin viikkoja tai korkeintaan muutamia kuukausia, ennen kuin saa tietää Josien ”jatkamisesta”. Kerronnan tasolla kuitenkin korostuu se, miten Josien luona vietetty lyhyt aika muodostuu Klaralle heti merkitykselliseksi – selvästi merkityksellisemmäksi kuin keinoystäväliikkeessä vietetty aika. Eksplisiittisesti Klara ei tuo ilmi sitä, kuinka kauan hän on keinoystäväliikkeessä. Aikaa on selvästi kulunut vähintään useita kuukausia tai jopa vuosia, koska Klara pääsee olemaan ikkunassa kaksi kertaa,⁵⁶ keinoystäväliikkeeseen ehtii tulla uusia B3-malleja vanhemman B2-

⁵⁵ Käyttäessäni ”performoinnin” käsitettä termin ”jäljitellä” sijasta, pyrin Judith Butlerin teorian mukaisesti viittaamaan siihen, että performoinnin taustalla vaikuttavat aktiivisesti erilaiset vuorovaikutussuhteet sääntömäärätyihin diskursseihin ja toistoprosesseihin.

⁵⁶ Ajan kulumista implikoi se, että keinoystäväliikkeen johtajatar lupaa, että jokainen keinoystävä saa mahdollisuuden istua ikkunassa (KS, 8), ja Klara pääsee ikkunaan kahdesti keinoystäväliikkeessä olonsa aikana.

mallia edustavan Klaran lisäksi ja johtajatar laittaa Klaran alennukseen (KS, 8, 30, 39, 42). Ajan epämääräinen kuvaus korostaa Klaran subjektiivista kokemusta keinoystävälilikkeessä koetun ajan merkityksettömyydestä. Retrospektiivisesti kaatopaikalta käsin tarinaa kertova Klara kokee merkityksellisemmäksi jäsentää itselleen ja lukijalle Josien luona vietettyä aikaa – ja erityisesti Josien sairastamisen aikaa, kuten havainnoin luvussa 4.2. Klaran loppuelämän aikahypyt sekä siivouskomeroon ja kaatopaikalle päätyminen todistavat sen, että Klara menettää sen asian, joka kaikista keskeisimmin vaikuttaa hänen toimijuuteensa ja luo hänen elämälleen merkityksellisyyttä. Josien parantumisen myötä Klaran tuntee olonsa merkityksettömäksi ja lakkaa sen myötä myös tekemästä asioita, jotka aikaisemmin johtivat hänen aktiiviseen toimijuuteensa.

Klaran Josien jatkamisen prosessi selviää Klaran vieraillessa Josien ja tämän vanhempien kanssa Capaldiin työtilassa. Capaldi selittää Klaralle, mitä Klaran odotetaan tekevän:

‘So you see what is being asked of you, Klara,’ Mr Capaldi said. ‘You’re not being required to simply *mimic* Josie’s outward behaviour. You’re being asked to *continue* her for Chrissie. And for everyone who loves Josie.’ (KS, 233; kursiivit lisätty.)

Capaldi pyytää Klaraa *jatkamaan*, ei vain *jäljittelemään* Josieta. Termi *jatkaa* implikoi saumatonta siirtymää, rajattomuutta ja ykseyttä. *Jäljittely* puolestaan on kopioimista, joka tarvitsee vähintään kaksi osapuolta. Jäljittely on luontainen tapa oppia, kuten filosofi Philippe Lacoue-Labarthe korostaa teoriassaan fundamentaalisen mimetologian ongelmasta. Kyseinen teoria tutkii sitä, miten jäljittelyllä on keskeinen rooli identiteetin muodostumisessa. Yksilö omaksuu ympäriltään erilaisia rooleja esimerkiksi kielestä ja taiteesta. Lacoue-Labarthe’n mukaan millään näistä rooleista ei ole tiettyä lähtökohtaa, niin sanotusti alkuperää. Ei siis ole olemassa yhtä ja tiettyä ihmisyyden ydintä, vaan toiminnat ja piirteet omaksutaan eri rooleista, joita ihminen näkee ympärillään. (Lacoue-Labarthe 1998, 115–117; ks. myös Potolsky 2006, 116.) Capaldi ajattelee samoin, koska hän uskoo, että Klara pystyy ”[o]pettelemaan Josien, kunnes ensimmäisen Josien ja toisen Josien välillä ei ole eroa” (KS, 232).

Capaldi on varma Klaran täyttämän kyselyn perusteella, että Klara tuntee Josien tarpeeksi hyvin, jotta pystyy jäljittelemään tätä:

‘But is that going to be possible?’ the Mother said. ‘Could she really continue Josie for me?’

‘Yes she can,’ Mr Capaldi said. ‘And now Klara’s completed the survey up there, I’ll be able to give you scientific proof of it. Proof she’s already well on her way to accessing quite comprehensively all of Josie’s impulses and desires. The trouble is, Chrissie, you’re like me. We’re both of us sentimental. We can’t help it. Our generation still carry the old feelings. A part of us refuses to let go. The part that wants to keep believing there’s something unreachable inside each of us. Something that’s unique and won’t transfer. But there’s nothing like that, we know that now.’ (KS, 233.)

Kohtauksesta on huomattavissa *Klara and the Sun* -romaanin yhteiskunnan ihmiskäsityksen muuttuminen. Capaldi ja Chrissie edustavat vanhaa sukupolvea, jolle keinotekoinen ihmisyyden on vielä uusi, ei normalisoitu asia. Kiinnostavaa on, että Capaldi tyynnyttelee nimenomaan Chrissietä kopioinnin onnistumisesta, ei Klaraa, jonka tunteita ja mielipidettä asiasta hän ei kysy. Klara jää jälleen kerronnan tasolla sivuun ihmisten puhuessa, vaikka keskustelunaihe käsittelee nimenomaan hänen toimijuuttaan. Capaldi ja Chrissie ovat tottuneet siihen, että Klaran kaltaiset keinotekoiset tottelevat käskyjä kyseenalaistamatta. He eivät tiedosta sitä, että Klaran Josieksi muuttuminen on hyvin erilainen eettinen ja moraalinen kysymys kuin pelkkä Josien vahtiminen ja tarkkailu. Vaikka lukijalle Klaralta odotettava Josien jatkamisen prosessi selviää hiljalleen, Capaldin ja erityisesti Chrissien välineellistävä suhtautuminen Klaraan materiaalisena ”rakennelmana” (KS, 237), joka on vain keino Josien pelastamiseksi, on esimerkki siitä, miten kyseinen prosessi on koko ajan kertomuksessa läsnä.

Välinearvollista kohtelua todistaa se, miten paljastuksen jälkeen Chrissie ei kysy Klaran mielipidettä asiasta, vaan toteaa vain: ”‘This must all be a shock for you’”, johon Klara vastaa ”‘I think I understand’” (KS, 212). Humanistisesta näkökulmasta asiasta eettisesti ongelmallisen tekee myös se, ettei Klara pyydä parempaa kohtaloa, vaan tyytyy siihen, mitä hänelle annetaan. Capaldin ja Chrissien pyynnön jälkeen Klara sanoo: ”‘Until just now. I believed it was my duty to save Josie, to make her well. But perhaps this is a better way’” (KS, 237). Klara uskoo, että se, mitä Capaldi ja Chrissie häneltä pyytävät on vain yksi tapa auttaa Josieta, ei mitään kummempaa, koska siten Capaldi ja Chrissie asiaan suhtautuvat. Suostumalla Josien jäljittelemisen pyyntöön Klara ei varsinaisesti auta Josieta, vaan Chrissietä. Klara ei kuitenkaan näe eroa Josien auttamisen ja Josieksi muuttumisen välillä, mikä korostaa hänen naiivia käsitystään ihmisyydestä. Saamansa tiedon jälkeen Klara kuitenkin jatkaa muiden Josieta auttavien keinojen yrittämistä. Klara tuhoaa Paulin avulla yhden ”Cootings Machine” -koneen (KS, 245) ja rukoilee auringolta apua (KS, 302). Eli vaikka romaanin ihmiset tuovat implisiittisesti esiin sen, että Klaraa kohdeltaisiin ihmisenä,

jos ja kun hän suostuu Josieksi muuttumiseen (KS, 236–237), ihmisarvoisen kohtelun saaminen ei ohjaa Klaraa suostumaan pyyntöön.

Luvussa 4.1 toin esiin sen, miten Klaran tarve tulla hyväksytyksi tuottaa hänelle välineellistä minuuskäsitystä. Klaralle esitetyn Josieksi muuttumisen pyynnön myötä korostuu jälleen se, että Klara kokee olevansa väline Josien auttamiseksi, koska hän on valmis hylkäämään oman identiteettinsä Josien ja Chrissien edun parhaaksi. Pyyntöön sen enempää miettimättä suostuminen vahvistaa lukijalle muodostuvaa etäistä mielikuvaa Klaran identiteetistä: Klaralle tärkeämpää on havainnoida ympäristöä kuin pohtia sitä, mitkä asiat ovat juuri hänelle merkityksellisiä tai mitkä asiat vaikuttavat hänen minuutensa muodostumiseen. Identiteetin rakentumisessa yksi keskeinen asia on se, miten yksilön menneisyyden tapahtumat ja tietoisuus tulevaisuudesta vaikuttavat nykyhetkessä elävän yksilön tekemiin päätöksiin (Goldie 2012, 117–118). Se, että Klara ei pohdi tätä, havainnollistaa Ishiguron romaaneissa usein esiin nousevaa muistin ja identiteetin merkitystä. Kirjallisuudentutkija Yugin Teo kertoo, että Ishiguron romaaneissa pohditaan usein yksilön ja kollektiivisen muistin rajanvetoa sekä sitä, millä tavalla muisti ja käsitys itsestä on riippuvainen ympäristöstä. Erityisesti *The Buried Giant* käsittelee muistin merkitystä. *The Buried Giant* -romaanissa muistin käsittelyssä keskiössä on kysymys yksilön kyvystä kertoa itsestään tai käsittää minuuttaan muistinmenetyksen takia hämärtyneessä tilassa. (Teo 2023, 230–231.) Tulkitsen, että *Klara and the Sun* -romaanissa korostuu *The Buried Giant* -romaanin kaltainen hämärtynyt minuuskäsitys. Etäistä vaikutusta Klaran identiteetin kokemuksesta muodostaa se, että romaanin kerronnan nykyhetkellä kaatopaikalla tietynlaisessa ”unitilassa” elämäänsä refleктоiva Klara elää lähinnä menneisyydessään. Näin Klaran lukijalle välittämä käsitys hänen omasta identiteetistään ei ole koskaan täysin koherentti vaan sitoutunut menneisyyteen.

Capaldin työtilassa paljastunutta Klaran Josien jatkamisen prosessia ennakoidaan jo kertomuksen alkupuolella, sillä Klara osoittaa lukijalle varhaisessa vaiheessa pystyvänsä performoimaan Josien eleitä. Klaran tavatessa Chrissien ensimmäistä kertaa keinoystäviä myyvässä liikkeessä, Chrissie pyytää Klaraa jäljittelemään Josieta:

‘Well, Klara. Since you appear to know so much about it, will you please reproduce for me Josie’s walk? [...]’

So I started to walk. [...] I did all I could to reproduce Josie’s walk just as I’d seen it, that first time after she’d got out of the taxi, when Rosa and I were in the window, then four days later, when she’d come towards the window after Mother had removed

her hand from her shoulder, then finally as I'd seen her a moment ago, hurrying to me with relieved happiness in her eyes. (KS, 50–51.)

Klara pystyy jäljittelemään vain kahdesti aikaisemmin näkemäänsä Josien kävelyä ontumista myöten. Kohtauksesta todistuu Klaran erinomainen havainnoinnin taito ja kyky omaksua havainnoimiaan asioita esittämäänsä ruumiilliseen performointiin. Luvussa 2.2 havainnoin sitä, miten Klaran käsitys omasta kehollisuudestaan on vähäinen ja sidoksissa siihen, miten keho toimii hänelle välineenä suorittaa häneltä vaadittuja tehtäviä. Klaran välineellinen kehollisuus korostuu erityisesti Josien performoinnin kontekstissa. Yhteiskuntatieteiden tutkijat Greda Roelvink ja Magdalena Zolkos käsittävät kehon performatiivisena ja prosessuaalisena, jolloin huomio kiinnittyy kehon synnyttämiin muotoihin ja liikkeisiin. Keho on vuorovaikutuksellinen toimija, joka on jatkuvassa affektiivisessä suhteessa henkilöä ympäröivään maailmaan ja muihin subjekteihin. (Roelvink & Zolkos 2015, 8.) Välineellistettyjen keinoystävien kontekstissa kehon performatiivisuuden ja prosessuaalisuuden ajatus korostuu äärimmilleen, koska keinoystävät eivät vaadi autonomiaa. Näin kehollisuuden performointi toimii Klaralle välineenä luoda affektiivinen yhteys Chrissieen, joka haluaa nähdä Klaran tilalla Josien.

Klara havainnollistaa toisen kerran kykyään jäljitellä Josieta ollessaan kahdestaan retkellä Chrissien kanssa:

‘[...] I want you to move. Do something. Don't stop being Josie. Let me see you move a little’

I smiled in the way Josie would, settling into a slouching informal posture.

‘That's good. Now say something. Let me hear you speak.’

‘I'm sorry. I'm not sure...’

‘No. That's Klara. I want Josie.’

‘Hi, Mom. Josie here.’

[...] The Mother leaned even further across the table, and I could see joy, fear, sadness, laughter in the boxes. (KS, 118.)

Klara epäröi hetken, muttei pyydä tarkennusta tai syytä sille, miksi Chrissie pyytää häntä jäljittelemään Josieta. Hän myös onnistuu performoimaan Josieta puhetta myöten. Klaran jäljittelykyvyn kehittyminen luo monimutkaista affektiivista yhteyttä Chrissieen, jossa Klara havaitsee ”iloa, pelkoa, surua ja naurua”. Vaikka Klara onnistuu sanallistamaan Chrissiessä näkemänsä affektit, hän ei pohdi sitä, mitä ne tarkoittavat tai miten ne liittyvät hänen

kykyynsä performoida Josieta. Chrissien monimutkainen ja tunteikas suhtautuminen Klaran performoimissa korostaa Klaran roolin monimutkaisuutta perheessä. Klara on samaan aikaan huoltajahahmo Josielle, että korvikelapsi erityisesti Chrissielle. Se, että Chrissie voisi siirtää rakkautensa saumattomasti Josiesta Klaraan niin kuin hän Klaralle väittää (KS, 236–237), tuntuu epätodennäköiseltä, koska Chrissie suhtautuu Klaraan varsin ristiriitaisesti.

Vaikeuksitta luonnistuva Josien performointi pohjustaa lukijalle Klaran uskomusta siitä, että Klara uskoo pystyvänsä jatkamaan Josieta: ”‘Of course, a human heart is bound to be complex. But it must be limited. [...] I believe there’s a good chance I’d be able to succeed’” (KS, 243), Klara kertoo Paulille tämän kysyessä ihmisen jäljittelyn monimutkaisuudesta. Ironisesti Klara ei itse ota huomioon sitä, että jatkaakseen Josieta hänen olisi opittava myös se, että ihminen käy elämänsä aikana läpi jatkuvaa muutosta. Judith Butler (2005, 68–70) huomauttaakin, että omaa tarinaansa kertovan subjektin on vaikea tiedostaa muutosprosessin tapahtumista silloin, kun se tapahtuu. Josien androidikehon funktio on olla nimenomaan alkuperäisen Josien kaltainen. Josie on kuitenkin teini-ikäinen tyttö, joka ei ole androidikehon rakentamisen aikaan saavuttanut murrosiän päätepistettä. Klara ei saa selville – eikä siis välitä lukijallekaan – tietoa siitä, miten tekokehon luonnissa otetaan huomioon ihmisen ikääntyminen ja sen mukanaan tuomat fyysiset muutokset.

Mikäli Klara alkaisi jäljittelemään Josieta, olisi mahdollisuus, että Klara lakkaisi jossain vaiheessa olemasta Josie hänen identiteettinsä muovautuessa. Toinen vaihtoehto olisi se, että Klara jämähtäisi jäljittelemään neljätoistavuotiasta Josieta, joka olisi yhtä lailla valheellinen kuvaus Josiesta. Ishiguro jättää Klaran Josieksi muuttumisen kysymykset lukijan pohdittavaksi, mikä luo kuvaa siitä, että olisi lohdullista uskoa, että ihmisen todenmukainen ”jatkaminen” teknologialla olisi mahdoton tehtävä. Jos on Capaldin tavoin valmis hyväksymään sen, ettei ihmisessä ole mitään ainutlaatuista mitä ei voisi kopioida, täytyy hyväksyä myös keinotekoisesti tehdyt toimijat ihmisarvon ansaitseviksi toimijoiksi. Tätä Capaldi ei ota huomioon kohdellessaan Klaraa pelkkänä välineenä.

Mielenkiintoinen kysymys herää myös siitä, pystyisivätkö Josien elämässä olevat ihmiset hyväksymään kopion Josiesta, joka ei voi koskaan kasvaa aikuiseksi. Erityisesti Chrissie miettii sitä, pystyisikö hän hyväksymään Josien kopion, kuten seuraavasta kohtauksesta ilmenee:

‘It’s not a matter of faith, Henry. Why are you so fucking sure I’ll be able to accept that AF up there, however well you do her? It didn’t work with Sal, why will it work with Josie?’

‘What we did with Sal is no comparison. We’ve been through this Chrissie. What we made with Sal was a doll. A bereavement doll, nothing more. We’ve come a long long way since then. What you have to understand is this. The new Josie won’t be an imitation. She *really will be Josie*. A *continuation* of Josie.’ (KS, 230; kursiivit alkuperäisiä.)

Kohtauksesta ilmenee se, miten Capaldi uskoo ihmisen keinotekoiseen jatkamiseen, mutta Chrissie ei ole yhtä varma. Josien siskon Salin tapauksessa keinotekoinen kopio Salista ei ollut onnistunut. Teknologia ei ollut vielä ehtinyt yhtä pitkälle ja Salin kopio oli enemmän nukke kuin androidi. Capaldi myös mainitsee myöhemmin, että hän on itse hyväksynyt keinotekoisien kopion lapsestaan (KS, 233). Analyyttinen Capaldi on tullut siihen tulokseen, ettei ihmisessä ole mitään, mitä ei voisi kopioida keinotekoisesti. Tämä teesi tukee transhumanistista käsitystä siitä, että ihmisyyys voidaan dekonstruoida, purkaa kuin koodi. Butler (2021, 244, 246) kuitenkin huomauttaa, että vaikka toimijuuden synty on yhteydessä erilaisiin rakenteisiin, jotka ottavat osaa identiteetin muodostukseen, toimijuuden todellinen ymmärtäminen vaatii enemmän kuin vain näiden rakenteiden purkamista. Capaldi esimerkiksi ohittaa täysin laajan mielenfilosofisen kysymyksen siitä, mitä Klaran identiteetille ja käsitykselle minuudesta tapahtuu, jos tämä siirtyy Josien androidikehoon ja hänen odotetaan performoivan Josieta ikuisesti.

Josien androidikeho saa moniulotteisia merkityksiä *Klara and the Sun* -romaanissa. Tulkitsen Josien androidikopion eräänlaisena elimettömänä ruumiina, koska siitä muodostuu merkittävä materiaallinen entiteetti, joka vaikuttaa romaanin henkilöhahmojen toimijuuteen. Josien androidikehon tapauksessa tämä havainnollistuu sillä, että androidikeho on fyysisesti vain kognitiota vailla oleva keinotekoinen ruumis Capaldin työtilassa, mutta se määrittää, vaikuttaa ja luo vuorovaikutussuhteita moniin asioihin ja henkilöihin. Josien androidikeho haastaa perinteisiä hierarkioita siitä, mitä toimijuudelta odotetaan. Erottelen seuraavaksi kolme keskeistä tapaa, joilla Josien androidikeho vaikuttaa ympäröivään maailmaan ja toimijuuden muodostumiseen.

Ensinnäkin Josien androidikeho symboloi romaanin hahmojen välitilassa elämistä. Välitilassa eläminen ja yhteiskunnan eriarvoistuminen heijastavat erityisesti epävarmuuden tilaa, jossa romaanin hahmot kamppailevat. Välitilat ovatkin Ishiguron romaaneissa tyypillisiä. Esimerkiksi romaanin *The Buried Giant* päähenkilöt Beatrice ja Axl kärsivät

muistinmenetyksestä, ja elävät siten sumun täyttämässä välitilassa, jossa he etsivät kadonnutta poikaansa ja muistojaan. Myös *The Remains of the Day* -romaanin hovimestari Stevens elää menneisyyden ja nykyisyyden välitilassa muistellen elämäänsä ja pohtien sitä, olisiko hänen pitänyt tehdä toisenlaisia valintoja.

Klara and the Sun -romaanissa välitilat kuvastuvat kaikkien romaanin keskeisempien hahmojen kautta. Josie on sairaasta terveeksi tulemisen tilassa ja Capaldin ”muotokuvalle” poseeraaminen symboloi hänelle sairastamisen ulkopuolella olevaa maailmaa, joka on ”osa isoa kaupunkia” (KS, 136–137). Ironisesti ”muotokuvan” todellisesta tarkoituksesta pimennossa pidettävälle Josielle androidikeho symboloi hänen tulevaisuudenhaaveitaan, jossa hänellä on Rick ja muista geenimuunnelluista koostuva ”yhteisö” (KS, 146). Chrissien ja Paulin elämässä välitilojen merkitys näkyy siinä, miten he ovat Josien kuoleman odottamisen tilassa. Josien androidikehon olemassaolo muistuttaa heille siitä, että he ovat syypäät Josien mahdolliseen kuolemaan. Samalla kaksikko yrittää välttää Josien kuoleman mahdollisuuden Klaran ja Josien androidikehon avulla. Klara puolestaan on Josiesta huolehtimisen ja samalla tiedostamattaan häneksi opettelemisen tilassa. Josien androidikeho on hänelle väline Josien ”pelastamiseksi”, jonka kautta hän voi suorittaa hänelle merkityksellistä tehtävää.

Ei-geenimuunnellulla Rickillä on moniulotteisempi suhde Josien androidikehoon. Rick on hyväksynnän etsimisen tilassa maailmassa, jossa hän on altavastaajana. Josien vanhempien tavoin hän myös odottaa Josien mahdollista kuolemaa. Rickin syy odottaa Josien kuolemaa on kuitenkin monimutkaisempi kuin Josien vanhempien. Kun Josie on sairas, Rick ei pääse irti lupauksestaan viettää loppuelämänsä Josien kanssa. Josieta kohtaan tuntemastaan rakkaudesta huolimatta Rick tuntee olevansa ”loukussa” (KS, 159). Josien tavoin Rick ei tiedosta Josien ”muotokuvan” oikeaa merkitystä, mutta tulkitsen, että se edustaa Rickille hänen toimijuutensa rajoittumista. Jos Klara jatkaisi Josieta androidikopion välityksellä, Rick olisi yhä Josielle tekemänsä lupauksen loukussa. Rickin ja Josien monimutkaisen suhteen takia onkin kiinnostavaa, että Chrissie käyttää Rickin rakkautta Josieen välineenä suostutellessaan Klaraa jatkamaan Josieta: ”I can see he’s something to you [...] If you continue Josie, you’ll have not just me but him” (KS, 237). Chrissie todistaa sanomallaan, että rakkauden välineellistäminen on välitiloissa elämisen lisäksi toinen asia, johon Josien androidikeho on keskeisesti laajemmin yhteydessä. Rickin rakkauden lisäksi Chrissie tarjoaa Klaralle Josieksi muuttumisen kautta omaa rakkauttaan ja ihmisarvoista kohtelua, kuten olen analysoinut syvällisemmin luvussa 4.2.

Rakkauden välineellistäminen ja Klaran saavuttama ihmisarvoinen kohtelu Josien androidikehon kautta mahdollistaa Josien androidikehon tulkitsemisen Karen Baradin käsitettä käyttäen *toiminnalliseksi leikkaukseksi*. Baradin (2008, 815) mukaan toiminnallinen leikkaus viittaa siihen, kuinka intra-aktiot tiettyjen entiteettien välillä voivat tuottaa hetkellisiä erotteluja subjektin ja objektin välillä. Josien androidikeho on konkreettinen, materiaallinen väline, jolla Klaran posthumaani toimijuus voi romaanin maailmassa muodostua samanarvoiseksi kuin inhimillinen toimijuus. Erityisesti Chrissielle ja Capaldille eron Klaran ”subjektiuden” ja ”objektiuden” välillä tekee Josien androidikeho. Josien androidikeho mahdollistaisi Klaralle siis täysin uudenlaisen toimijuuden tavan. Tapa, jolla Josien androidikehoon suhtaudutaan, todistaa antropologisen koneen ajatusta siitä, että käsitys ihmisyydestä on jatkuvasti muuttuva ja poliittiseen kontekstiin sitoutunut.

Josien androidikeho on keskeneräinen prosessi, jonka ”henkiin herättäminen” riippuu lopulta Josien kuolemasta: toisen elämä loppuu, toisen alkaa. Posthumanistinen feministitutkija Rosi Braidotti tutkii teoksessaan *The Posthuman* (2013) posthumanistisen yhteiskunnan suhdetta kuolemaan. Braidotti tutkii *nekropolitiikan* kautta sitä, miten kapitalistinen valtiorakenne pyrkii hallitsemaan ihmistä käyttämällä kuolemaa poliittisena välineenä. Nekropolitiikka liittyy vahvasti *biopolitiikkaan*, eli siihen, miten väestön elämän ylläpitoa hallitaan. Teknologisen integroitumisen myötä on alettu ihannoimaan ajatusta siitä, ettei ihmiselämän tarvitse päättyä luonnolliseen kuolemaan. Kuoleman lykkäämisen keinoja ei kuitenkaan ole tarjolla tasa-arvoisesti. Nykypolitiikka käyttää elämän ja kuoleman poliittista voimaa hyödykseen pitämällä tietynlaiset toimijat hengissä, kun taas toisenlaiset, usein muutenkin syrjityt ja toiseutetut ryhmät, altistetaan kuolemalle. (Braidotti 2013, 112–115, 122, 128).

Braidottin teorian idea havainnollistuu *Klara and the Sun* -romaanissa elämän ja kuoleman kapitalisoitumisella. Syy Josien sairauteen ja mahdolliseen kuolemaan on hyvätuloisille ihmisille normalisoitu geenimuuntelu. Josien geenimuuntelusta päättäneet vanhemmat eivät voi tehdä mitään estääkseen Josien kuoleamisen, mutta he voivat Klaran ja Josien androidikehon avulla ostaa keinon lykätä kuoleman vaikutusta heihin. Kapitalismiin integroitunut transhumanistinen ihmiskäsitys siis johtaa nekropoliittiseen kierteeseen, jossa elämisen ja kuoleamisen hallinta sidotaan taloudellisiin ja teknologisiin prosesseihin. Erityisesti Capaldin hahmo havainnollistaa kapitalistisen yhteiskunnan transhumanistista nekropolitiikkaa. Capaldi esittää luonnollisena ja normaalina ajatuksen siitä, että ihmisarvoisesta elämästä joutuu maksamaan koko ajan enemmän. Näin sekä inhimillisen ja ei-inhimillisen että materiaalisen ja immateriaalisen välineellistäminen normalisoidaan

pääoman kasvattamisen takia. Analysoin aiemmin luvussa 4.2 sitä, miten Klara on kapitalistisen yhteiskunnan luoma emotionaalinen hyödyke. Klaran asemaa geenimuunneltujen lasten yksinäisyyttä estävänä toimijana ja emotionaalisenä hyödykkeenä korostaa myös se, miten romaanin maailman suhtautuminen elämään ja kuolemaan on sidoksissa kapitalismiin.

Josien androidikeho ja sen yhteyttä elämään ja kuolemaan voi verrata Oscar Wilden *The Picture of Dorian Gray* -romaanin (1890). Siinä missä Wilden romaanissa Dorian pysyy ikuisesti nuorena, koska hänestä maalattu muotokuva vanhenee ja imee itseensä Dorianin paheellisen elämän vaikutukset, Josien ”muotokuva” päinvastoin pysyy ikuisesti nuorena, kun oikea Josie kuihtuu sairautensa myötä. Molemmat muotokuvat ovat kuitenkin integroituneet kuolemaan ja elämään. Josien androidikeho odottaa mallikuvansa kuolemaa ”herätäkseen”, kun taas Dorianin kuolemattomuus on sidoksissa maalaukseen – iskiessään veitsellä maalaustaan Dorian samalla kuolee itse. Molemmissa romaaneissa korostuu kaksoisolento-topos, jossa yhden elämä on kiinni toisesta.

The Picture of Dorian Gray -romaanin edustaman viktoriaanisen ajan goottilaisessa kirjallisuudessa kaksoisolento-topokseen liittyy usein jonkinlainen ylikuonnollinen elementti, jossa ongelmallista identiteettiä kuvataan kaksoisolennon kautta (Olson 2011, xiii). Postmodernismin myötä kaksoisolento-topos on puolestaan toiminut tapana tutkia laajemmin identiteetin moneutta ja hajanaisuutta (Dorfman 2020, 3–6). *Klara and the Sun* -romaanissa kaksoisolennon olemassaolo kuvastaa erityisesti hajautettua, välineellistä arvoa, joka ihmisyydelle annetaan osana muuttuvaa, transhumanistista yhteiskuntaa. Kirjallisuudentutkija Eran Dorfman kuvaa Doriania vastakkaisena kaksoisolentona (engl. ”opposite double”), joka tarkoittaa sitä, että kaksoisolennoista toinen on alkuperäinen malli ja toinen kopio. Usein alkuperäinen malli projisoi ennakkoluulojaan ja pelkojaan kopioon. (Dorfman 2020, 173.) Tulkitsen Josien androidikehon tällaiseksi vastakkaiseksi kaksoisolennoiksi, johon romaanin henkilöt, erityisesti Chrissie ja Paul, projisoivat pelkojaan ihmisten kuolevaisuudesta ja heidän osallisuudestaan Josien mahdolliseen kuolemaan.

Lopulta vain materiaaliseksi kehoksi jäävä Josien androidikeho on esimerkki siitä, miten kapitalistinen yhteiskuntarakente hämärtää ihmisen ja ei-inhimillisen suhdetta. Braidotti huomauttaa, että usein kapitalismi purkaa ihmisen ja ei-inhimillisen suhdetta luokittelemalla ihmisen ”uhanalaiseksi”. Tällaisen kategorisoinnin myötä syntyy pelko sukupuutosta, jolla perustellaan toiseutettujen ryhmien syrjintää ja hyväksikäyttöä. (Braidotti 2013, 95–96.)

Klara and the Sun -romaanissa transhumanistinen ihmisihanne ja kilpailu älykkyydestä koneiden kanssa on aiheuttanut pelkoja ei-geenimuunneltujen ihmisten ”uhanalaisuudesta” ja heidän limittyneistä mahdollisuuksistaan pärjätä yhteiskunnassa, kuten analysoin erityisesti luvussa 3.

Välitilojen ja välineellistämisen lisäksi kolmas keino, jolla Josien androidikeho ottaa osaa posthumaanin toimijuuden luomiseen on laajemmin se, miten Josien androidikeho toimii symbolina romaanin maailman ihmiskuvalle ja jäljittelyn kierteelle. Sosiologi Gabriel de Tarden (1903, 367) mukaan assimiloimalla itsensä esikuvien kaltaisiksi, kopioista tulee samanarvoisia ja heistä tulee vuorostaan malleja jäljittelylle. Kun keinoystävät ihmisiä tarkkaillessaan jäljittelevät näiden piirteitä, he näyttäytyvät tarpeeksi inhimillisinä ihmisten silmissä omatakseen jotain, joka puolestaan on ihmisten mielestä jäljittelyn arvoista. Kirjallisuudentutkija Despina Kakoudaki huomauttaa, että jo keinokehoisten ihmisten luominen itsessään kumpuaa tarpeesta, joka täyttyy vasta silloin, kun kopio on mallin veroinen. Tällöin syntyy noidankehä, jos kopiosta tulee niin täydellinen, että se alkaa kyseenalaistaa alkuperäisen mallin asemaa. Näin ollen hierarkkinen kuva lähes jumalallisesta luojusta ja alistetusta luodusta usein kyseenalaistuu tieteisfiktiossa. (Kakoudaki 2014, 19.)

Klara and the Sun -romaanissa transhumanistinen ihmiskäsitys on integroitunut jäljittelyn kierteeseen, koska ihmiset alkavat ihannoimaan ja jäljittelemään geenimuuntelun avulla keinoystävien kaltaista älykkyyttä. René Girard käyttää tällaisesta ilmiöstä termiä *mimeettinen halu*. Girardin mukaan halu on mimeettistä, eli palautuu siihen, että jollakulla toisella on jotain, jota halutaan itsekin. Kun vähintään kaksi osapuolta haluavat saman asian itselleen, syntyy konflikti ja osapuolet alkavat kilpailla keskenään saavuttaakseen halunsa kohteen. (Girard 2004, 197–198.)⁵⁷ *Klara and the Sun* -romaanin maailmassa kilpailuasetelma korostuu sen myötä, miten jäljittelyn kierre vahvistaa transhumanistisen ihmiskäsityksen syventymistä ja sen integroitumista koko ajan vahvemmin osaksi yhteiskuntaa. Teknologian kehittyessä tavoitteet sille, mikä on yhteiskunnan kannalta riittävä ihminen, nousevat yhä korkeammalle. Romaanin maailman uudet ihmisenkaltaiset toimijat ovat sekä muuttaneet sitä, mitä ihmisyydellä tarkoitetaan että pyrkivät vastaamaan aktiivisesti muuttuvaan ihmiskäsitykseen. Näin romaanin ihmiskäsityksestä rakentuu häntäänsä syövä käärme,

---

⁵⁷ Girard puhuu nimenomaan *ihmisen* halusta ja siitä, että mimeettinen halu on ihmiselle ominaista. Hän ei siis huomioi posthumaaneja toimijoita, mutta tulkitsen, että ajatusta voi soveltaa myös tähän kontekstiin.

ouroboros. Kehän myötä niin sanottu ”luonnollinen” ihmisyyttä muuttuu koko ajan vähäpätöisemmäksi, eikä lopulta enää riitä ollenkaan.

Klara and the Sun -romaanin keinoystävät nähdään teoksen yhteiskunnassa sekä välineenä että tavoiteltavana asiana. Niin kauan kuin keinoystävä on vain keinoystävä, joka hoitaa lasta, hänelle ei anneta ihmisarvoa. Kun keinoystävästä tehdään oikean ihmisen korvike ja *ihminen antaa sille ihmisarvon*, keinoystävä saavuttaa jotakin, joka muodostuu tavoitelluksi asiaksi. *Klara and the Sun* -romaanissa ihmisyyttä muodostuu attribuutiksi, jonka kapitalistisista yhteiskuntarakenteista ja nekropoliittisesta vallankäytöstä hyötyvä yksilö, kuten Capaldi, voi siirtää sellaiselle toimijalle, jonka katsoo ansaitsevan sen.⁵⁸ Tämä on esimerkki siitä, miten elämän mekanisoinnin myötä ihmisyyttä voi supistua välineelliseksi (Oliver 2007, 1–2). Filosofit Jean-François Lyotard (1991, 1–7; ks. myös Braidotti 2013, 108) huomauttaa, että teknologian sulautuminen osaksi kapitalistista yhteiskuntaa aiheuttaa subjektin epäinhimillistämistä tehokkuuden nimissä. Kuten luvussa 4 analysoimani tunteiden välineellistäminen valuutaksi, myös ihmisyyteen usein liitettävä itseisarvoinen kohtelu muuttuu kauppatavaraksi. Hinta sille, että Klara saisi ihmisarvoista kohtelua on ”vain” Klaran oman identiteetin menetys.

Ihmisen ja keinoystävien kohtelun vertailun ongelmana on kuitenkin sen antroposentrisyys, koska Klaralle ei anneta *ihmisen kaltaista* itseisarvoa. Siksi olen pyrkinyt korostamaan elimettömän ruumiin ajatusta siitä, ettei toimijuus vaadi ihmisenkaltaisen toimijuuden järjestäytymisen jäljittelyä vaan kehottaa irrottautumaan siitä (Deleuze & Guattari 1987, 158, 165). Vaikka siis olen tuonut esiin, että Klara ansaitsisi ihmisenkaltaisen toimijuuden jäljittämällä, se ei kuitenkaan tarkoita, ettei Klaralla olisi ilman jäljittelyä ollenkaan itseisarvoa. Klara on tyytyväinen elämäänsä ja täyttää näin Aristoteleen (2013, 16) käsityksen *eudaimoniasta*, eli itseisarvoisen tavoitteen siitä, että elämän päämäärä on onnellisuus tai hyvä elämä. Luvussa 4.1 analysoin Josien ja muiden geenimuunneltujen lasten välillä tapahtunutta vuorovaikutustilannetta, jonka myötä Klara oppii ihmisen tarpeen mukautua erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Kyseinen tilanne viestii siitä, että Klaralle onnellisuus ja hyvä elämä tarkoittavat oppimista ja ymmärtämistä.

---

⁵⁸ Kapitalistisista yhteiskuntarakenteista hyötyvä yksilö samalla aktiivisesti osallistuu niiden luomiseen, kuten Capaldi tekee *Klara and the Sun* -romaanissa. Tätä ajatusta ovat sosiologiassa keskeisesti tutkineet Antonio Gramsci, jonka käsite hegemoniateoriasta avataan teoksessa *Selections from the Prison Notebooks* (1971) ja Pierre Bourdieu, jonka kehittämä kenttäteoria esitellään teoksessa *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* (1984).

Klara todistaa tiedostavansa erilaisuutensa ihmisiin verrattuna, koska hän muuttaa mieltään siitä, että hän onnistuisi jäljittelemään Josieta. Odottaessaan sammumistaan kaatopaikalla Klara kertoo keinoystäväliikkeen johtajattarelle:

‘But however hard I tried, I believe now there would have remained something beyond my reach. The Mother, Rick, Melania Housekeeper, the Father. I’d never have reached what they felt for Josie in their hearts. [...] But I believe now he [Capaldi] was searching in the wrong place. There was something very special, but it wasn’t inside Josie. It was inside those who loved her. That’s why I think now Mr Capaldi was wrong and I wouldn’t have succeeded. So I’m glad I decided as I did.’ (KS, 338.)

Klara tulee lopulta siihen tulokseen, että Capaldi on väärässä siitä, että ihmisyyden voisi kopioida. Ihmisessä on todellakin jotain erityistä, jota ei voi kopioida, mutta erityisyys ei ole yksilössä itsessään vaan tätä rakastavissa ihmisissä ja heidän käsityksissään kyseisestä yksilöstä. Klara tiedostaa sen, että ihmisen maailmassa olemisen kokemuksellisuus eroaa hänen kokemuksistaan, koska hän ei usko pystyvänsä performoimaan ihmisten välillä vaikuttavaa rakkautta. Sosiologi Eva Illouz huomauttaa, että rakkaus on prosessi, joka heijastaa rakkauden kohteeseen yksilön omat menneet kokemukset ja sosiaaliset pyrkimykset. Näin rakkauden kokemuksesta muodostuu hyvin vuorovaikutuksellinen yhdessä kehollisuuden, yhteiskunnallisten odotusten ja kokemusten myötä. (Illouz 2007, 103.) Klara pystyy kyllä välittämään, mutta ei rakastamaan. Rakkaus ja muut tunteet ovat Klaralle lopulta kaukaisiksi jääviä ilmiöitä, joiden hän kuitenkin tiedostaa ohjaavan ihmisten toimintaa. Klaran osittain ihmisestä eriävä tapa suhtautua omiin tunteisiinsa ja toiminnan mahdollisuuksiinsa ei kuitenkaan tee hänen toimijuudestaan hierarkkisesti ihmisen toimijuudesta vähäisempää.

Klara and the Sun -romaani herättää kysymyksiä rakkauden välineellistämistä, mutta lopulta korostaa rakkautta romaanin hahmojen toimijuutta keskeisesti ohjaavana intra-aktiivisena voimana, ei performoimalla saavutettavana. Tämän takia olen samaa mieltä siitä, että Klara ei tulisi onnistumaan Josien kopioinnissa täysin. Klara on ensisijaisesti havainnoija, ei kokija, eikä Josien performointi tulisi muuttamaan tätä. Ymmärrys ihmisyyden erityisyydestä, jonka Klara esittää lukijalle romaanin viimeisillä sivuilla konkretisoi myös teoksen kuvaamaa sanomaa posthumaanista toimijuudesta: toimijuudessa keskeistä on lopulta se, miten toimija luo erilaisia affektiivisia vuorovaikutussuhteita ympäröivään maailmaan.

6 Lopuksi

Klara and the Sun on kertomus nukkemaisen androidin ja lapsen välisestä suhteesta. Se on myös Ishigurolle tyypillinen syvälinen tarina ihmisyyden ja rakkauden merkityksestä maailmassa, jonka toimijat yrittävät löytää keinoja pärjätä monimutkaisten yhteiskunnan rakenteiden puristuksissa. Tutkielmassani olen korostanut *Klara and the Sun* -romaanin transhumanistisen yhteiskunnan rakenteiden välineellistävää ja toiseuttavaa vaikutusta. Olen myös tuonut esiin monimutkaisia affektiivisiä suhteita, jotka ovat sidoksissa siihen, minkälaisia toiminnan mahdollisuuksia romaanin erilaisille toimijoille annetaan. Nämä elementit luovat ihmisyyden ja toimijuuden käsitteiden määrittämisestä moniulotteisen, toisiinsa kietoutuneen prosessin.

Nykylukijaa Ishiguron romaanissa viehättää ja kammottaa erityisesti sen ajankohtaisuus sekä kompleksinen tekoälyn ja inhimillisen toimijuuden suhde. Aiempi tutkimus *Klara and the Sun* -romaanista onkin keskittynyt sen havainnointiin, miten romaani kuvaa uskottavia yhteiskunnallisia ongelmia, joita tekoälyn kehittyminen voi saada aikaan. Keskeistä aiemmassa *Klara and the Sun* -romaanin tutkimuksessa on myös se, että teosta on tutkittu erityisesti siitä näkökulmasta, mitä ongelmia tekoälyn integroituminen yhteiskuntaan aiheuttaa ihmisille. Tässä tutkielmassa olen itsekin tehnyt huomioita ajankohtaisista yhteiskunnallisista ongelmista, joita teknologian integroituminen yhteiskuntaan luo. Tutkielmassani olen kuitenkin pyrkinyt korostamaan sitä, miten Ishiguron romaani kehottaa lukijaansa tarkastelemaan mahdollisesti rajoittunutta käsitystään toimijuuden ihmiskeskeisyydestä. Ihmiskeskeinen toimijuus ei välttämättä ole avain onneen, kuten Ishiguro todistaa jatkuvassa välitilassa elävien ja yhteiskunnan rakenteiden puristuksissa kamppailevien ihmishahmojen kautta. *Klara and the Sun* -romaanissa esiintyy paljon moniulotteisia yhteiskunnallisia tasoja, joita voisi vielä tutkia syvemmin erityisesti sosiologian tutkimusalalta käsin. Kirjallisuustieteen kentän puitteissa olen kuitenkin pyrkinyt keskittämään havaintoni siihen, miten yhteiskunnan rakenteet vaikuttavat fiktiivisessä kertomuksessa esiintyvien erilaisten toimijuuksien määrittämiseen.

Klara and the Sun -romaanin ei tarjoa yksinkertaisia ratkaisuja siihen, miten toimijuutta tulisi määrittää. Olen pyrkinyt tutkielmassani korostamaan sitä, että posthumaanin toimijuuden määrittely vaatii ymmärrystä siitä, miten teknologian integroituminen yhteiskuntaan vaikuttaa käsityksiin ihmisyydestä ja ihmisarvosta. Romaanin aikaisemmassa tutkimuksessa onkin otettu huomioon ihmisyyden määrittelyn monimutkaisuus nopeasti kehittyvän tekoälyn

kontekstissa. Olen ottanut kantaa tähän keskusteluun posthumanismin ja uusmaterialismin teoriaperinteistä käsin ja pyrkinyt havainnollistamaan, että sekä inhimilliset ja ei-inhimilliset että materiaaliset ja immateriaaliset entiteetit voivat omata toimijuutta ja osallistua toimijuuden luomiseen. Posthumanismi ja uusmaterialismi tarjoavat siis moniulotteisia ja laajoja mahdollisuuksia tutkia toimijuuden merkitystä. Valitsemieni tutkimusperinteiden yksi erityinen anti on se, että niiden kautta päästään tarkastelemaan erilaisia yhteyksiä ja suhteita, jotka vaikuttavat toimijuuden muodostumiseen.

Olen korostanut tutkielmani myötä, että posthumaania toimijuutta määriteltessä normaaleista inhimillistä toimijuutta määrittävistä hierarkioista irrottautuminen on tärkeää. Tämän tiedostamisen myötä avautuu mahdollisuuksia tarkastella laajemmin suuria eettisiä kysymyksiä, joita toimijuuden ja ihmisyyden käsitysten toisiinsa kietoutuminen herättää. Yksi romaanin esittämä monimutkainen eettinen kysymys liittyy siihen, miten välinearvollinen Klara voi saavuttaa ihmisarvoisen kohtelun vain siirtymällä Josieta mallintavaan androidikehoon ja jatkamalla Josieta tämän kuoltua. Tuomalla esiin sen, että Josien androidikeholle annetaan romaanissa hierarkkisesti korkeampaa toimijuutta kuin Klaralle, Ishiguro kiinnittää lukijan huomion siihen, miten keinotekoinen ja yhteiskunnan rakenteisiin kietoutunut prosessi ihmisyyden määrittely lopulta on.

Tutkielmani yksi keskeinen pyrkimys on ollut huomioida yhteiskunnallisten valtarakenteiden suuri vaikutus posthumaanin toimijuuden määrittämisessä. Älykkyyden tavoittelun kierre on sitoutunut koko *Klara and the Sun* -romaanin yhteiskunnan ihmiskäsityksen muutokseen. Olen myös pyrkinyt korostamaan sitä, että valtarakenteiden ja transhumanistisen ihmiskäsityksen suhde on kehämäinen, ja tämä kierre vaikuttaa siihen, minkälaisia toiminnan mahdollisuuksia annetaan niin geenimuunnelluille ja ei-geenimuunnelluille ihmisille että keinoystävälle. Olen ottanut tämän huomioon tutkielmassani erityisesti painottamalla sen ongelmallisuutta, miten kapitalismin ja transhumanistisen ihmiskäsityksen toisiinsa integroituminen johtaa epätasa-arvoisiin rakenteisiin ja erilaisten toimijuuksien epäämiseen. Korostamalla näitä yhteyksiä, olen pyrkinyt tuomaan *Klara and the Sun* -romaanin tutkimuskentälle uutta näkökulmaa, joka ottaa laajasti huomioon posthumaanin toimijuuden taustalla vaikuttavia eri tekijöitä.

Romaanin kuvaamaa emotionaalisen työn kapitalisointia ja hoitorobottien roolia on tuotu paikoittain esiin aiemmassa tutkimuksessa, mutta tässä työssä olen tuonut esiin aiempaa tutkimusta tarkemmin ja laajemmin erilaisten affektiivisten prosessien vaikutusta toimijuuden

määrittelykseen. Tutkimalla *Klara and the Sun* -romaanin keskeisimpiä affekteja – yksinäisyyttä, rakkautta ja pelkoa – olen myös korostanut transhumanistisen yhteiskunnan ja posthumanin toimijuuden yhteyden monimutkaisuutta. Affektiivisia vaikutussuhteita voisi tutkia *Klara and the Sun* -romaanin kontekstissa vielä laajemmin ja monialaisemmin. Tämän tutkielman puitteissa olen joutunut rajoittumaan siihen, miten tunteita voi tutkia posthumanismin ja uusmaterialismin teoriaperinteistä käsin. Vaikka olen tuonut paikoittain esiin lukijan kyvyn samaistua Klaraan, sen vaikutusta toimijuuden määrittelyssä voisi tutkia vielä tekemääni enemmän esimerkiksi lukemisen affektiivisuuden tutkimisen näkökulmasta. Tunteita tutkiessani olen pääosin rajoittunut havainnoimaan niitä fiktiivisen tekstin sisällä esiintyvänä elementteinä, jotka osallistuvat toimijuuden muodostumiseen. Olen pyrkinyt korostamaan, että Klaran rooli hoitorobottina kuvastaa kaikille elämän osa-alueille ulottuvaa yhteiskunnan kapitalisoitumisen otetta: jopa emotionaalisista tarpeista huolehtiminen ja kuolema ovat integroituneet pääoman kasvattamisen haluun. Kapitalisoitumisen makaaberiutta havainnollistaa myös se, että Josien sairaus ja kuoleman mahdollisuus ovat keskeisimpiä asioita, jotka luovat Klaralle toimijuutta.

Empaattinen, mutta naiiviksi ja osittain etäiseksi jäävä Klara on kaikessa ambivalenttudessaan taitavasti rakennettu hahmo. *Klara and the Sun* -romaanina on syystäkin verrattu Ishiguron aikaisempaan *Never Let Me Go* -romaaniiin. Jälleen kerran Ishiguro rakentaa osittain epäluotettavasta, perinteisestä ihmisestä eroavasta näkökulmahenkilöstä samaistuttavan hahmon, jonka myötä lukija päätyy pohtimaan suuria eettisiä ja moraalisia kysymyksiä siitä, mitä ihmisyydellä todella tarkoitetaan. Kirjoittamalla romaanin empatiaa herättävän ja havaintokykyisen Klara-androidin näkökulmasta, Ishiguro todistaa, että myös sellaiset toimijat, joilta ihmisarvoinen kohtelu evätään, voivat muodostaa aktiiviseen toimijuuteen johtavia merkityksellisiä suhteita. Näin Klaran hahmon kautta todistuu, että ihmisyyden ja toimijuuden määrittelyssä keskeistä ovat tavat, joilla toimija luo vuorovaikutuksia ja yhteyksiä ympäröivään maailmaan.

Olen tuonut esiin sen, että Klaran hahmossa yksi keskeinen elementti on se, että hänen toimijuutensa jää välineelliselle tasolle. Klara jää usein kerronnan tasolla sivuun omassa kertomuksessaan. Suurin osa romaanista on myös kirjoitettu retrospektiivisellä kerronnalla, kun kertakäyttöinen ja hylätty Klara muistelee elämäänsä kaatopaikalla odottaessaan hiipumistaan. Nämä kerronnalliset ratkaisut rakentavat Ishiguron tyylille uskollisesti kertomuksesta aktiivista prosessia, jossa lukijan rooli on merkittävä. Yhteiskunnan dystooppisten piirteiden ja Klaran todellisen tarkoituksen esiin tuominen hiljalleen ovat

elementtejä, jotka kehottavat lukijaa ottamaan kantaa Klaran kohtaamaan epäoikeudenmukaisuuteen, sillä Klara ei siihen itse kykene. Tuomalla esiin tapoja, joilla Klaran toimijuus välineellistyy, olen pyrkinyt korostamaan sitä, että ihmisyyden määrittely on aina ollut poliittinen ja jatkuvasti muuttuva kysymys.

Lukijan mahdollisuus kiintyä empaattiseen Klaraan toimii *Klara and the Sun* -romaanissa keskeisenä välineenä inhimillisen ja ei-inhimillisen rajan tarkastelulle. Vertaamalla empatiaa herättävän naiivin Klaran toimijuutta esimerkiksi etuoikeutettuun geenimuunneltuun Josieen, epätasa-arvoisen yhteiskunnan rakenteista kärsivään ”normaaliin” Rickiin tai kylmään tiedemieheen Capaldiin, Ishiguro tuo esiin sen, miten inhimillisyyteen liittyviä attribuutteja löytyy joskus eniten sellaisilta toimijoilta, joilta niitä yritetään evätä. Inhimillisyyden ja inhimillisen kohtelun epääminen kuvastuu erityisesti sen kautta, miten usein tieteisfiktiossa kuvataan kauhugenren kautta asetelma, jossa ihmisen luoma keinotekoinen olento kääntyy ihmisiä vastaan. *Klara and the Sun* -romaanin Klara käyttäytyy kuitenkin täysin päinvastaisesti. Kritiikkittömyys ja kapinointihalun puuttuminen korostavat sitä, miten *Klara and the Sun* ei ole kauhutarina, jossa vastakkain ovat teknologia ja ihminen. *Klara and the Sun* on varoitus siitä, mitä ihmisyydelle ja yhteiskunnalle voi käydä, jos teknologian integroitua yhteiskuntaan yhä vahvemmin ihminen ei kyseenalaista valtarakenteita ja omaa osaansa niiden ylläpidossa.

Lähteet

Primäärilähde

Ishiguro, Kazuo 2021, *Klara and the Sun*. Lontoo: Faber.

Sekundäärilähteet

- Abrams, Robert 2021, "Klara and the Sun: Kazuo Ishiguro's new model for "completion" at the end of life". *Journal of the American geriatrics society*. Vol. 70 (2), 636–637. DOI: <https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1111/jgs.17547>. Haettu 28.9.2024.
- Adkins, Berent 2015, *Deleuze and Guattari's A Thousand Plateaus. A Critical Introduction and Guide*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Agamben, Giorgio 2004, *The Open: Man and Animal (L'aperto: L'uomo e l'animale, 2002)*. Käänt. Kevin Attell. Stanford: Stanford University Press.
- Ahmed, Alshaymaa Mohamed Mohamed 2024, "A New "Mammy" in the Age of Digitalization; Human Insecurity Versus Utopian Affective Algorithms in Kazuo Ishiguro's *Klara and the Sun*". *3L, Language, Linguistics, Literature*. Vol. 30 (1), 24–35. DOI: <https://doi.org/10.17576/3L-2024-3001-03>.
- Ahmed, Sara 2014, *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ajeesh, A. K. & Rukmini, S. 2022, "Posthuman perception of artificial intelligence in science fiction: an exploration of Kazuo Ishiguro's *Klara and the Sun*". *AI & Society*. Vol. 38, 853–860. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00146-022-01533-9>. Haettu 13.9.2023.
- Alesich, Simone & Rigby, Michael 2017, "Gendered Robots: Implications For Our Humanoid Future". *IEEE Technology & Society Magazine*. Vol. 36 (2), 50–59. DOI: 10.1109/MTS.2017.2696598. Haettu 5.5.2024.
- Allardice, Lisa 20.2.2021, "Kazuo Ishiguro: 'AI, gene-editing, big data... I worry we are not in control of these things any more'" [haastattelu]. *The Guardian*. Saatavissa [www.muodossa: <https://www.theguardian.com/books/2021/feb/20/kazuo-ishiguro-klara-and-the-sun-interview>](https://www.theguardian.com/books/2021/feb/20/kazuo-ishiguro-klara-and-the-sun-interview) Haettu 12.9.2024.
- Fox, Nick J. & Alldred, Pam 2017, *Sociology and the New Materialism*. Croydon: SAGE.
- Altieri, Charles 2003, *The Particulars of Rapture. An Aesthetic of the Affects*. Ithaca & Lontoo: Cornell University Press.
- Aristoteles 2013, *Aristotle: Eudemian Ethics*. Toim. & käänt. Brad Inwood & Raphael Woolf. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barad, Karen 2008, "Posthumanist Performativity: Toward An Understanding Of How Matter Comes To Matter". – Toim. Stacy Alaimo & Susan Hekman. *Material Feminisms*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press. 120–154.

- Battersby, Doug 2023, "Ishiguro and Genre Fiction". – Toim. Andrew Bennett. *The Cambridge Companion to Kazuo Ishiguro*. Cambridge: Cambridge University Press. 138–151. DOI: 10.1017/9781108909525. Haettu 7.2.2024.
- Bourdieu, Pierre 1984, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste (La Distinction: Critique sociale du jugement, 1979)*. Käänt. Richard Nice. Cambridge: Harvard University Press.
- Braidotti, Rosi 2013, *The Posthuman*. Cambridge: Polity Press.
- Braidotti, Rosi 2019, *Posthuman Knowledge*. Cambridge: Polity Press.
- Butler, Judith 1993, *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. New York & Lontoo: Routledge.
- Butler, Judith 2005, *Giving an Account of Oneself*. New York: Fordham University Press.
- Butler, Judith 2010, "Performative Agency". *Journal of Cultural Economy*. Vol 3 (2), 147–161. DOI: <https://doi.org/10.1080/17530350.2010.494117>. Haettu 3.4.2024.
- Butler, Judith 2021, *Hankala sukupuoli (Gender Trouble. Feminism, and the subversion of Identity, 1990)*. Käänt. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.
- Clough, Patricia 2004, "Future matters: technoscience, global politics, and cultural criticism". *Social Text*. Vol. 22 (3), 1–23. DOI: 10.1215/01642472-22-3_80-1. Haettu 17.7.2024.
- Cohn, Dorrit 2006, *Fiktio mieli (The Distinction of Fiction, 1999)*. Käänt. Paula Korhonen, Markku Lehtimäki, Kai Mikkonen & Sanna Palomäki. Helsinki: Gaudeamus.
- Collomb, Cléo & Goyet, Samuel 2020, "Meeting the Machine Halfway: Toward Non-Anthropocentric Semiotics". – Toim. Sanna Karkulehto, Aino-Kaisa Koistinen & Essi Varis. *Reconfiguring Human, Nonhuman and Posthuman in Literature and Culture*. New York: Routledge. 203–217. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429243042>. Haettu 12.9.2023.
- DeFalco, Amelia 2020, "Towards a Theory of Posthuman Care: Real Humans and Caring Robots". *Body & Society*, Vol. 26 (3), 31–60. DOI: <https://doi.org/10.1177/1357034X20917450>. Haettu 22.8.2024.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1987, *A Thousand Plateaus: Capitalism And Schizophrenia. (Capitalisme et schizophrénie 2: Mille plateaux, 1980)*. Käänt. Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deleuze, Gilles 1988, *Spinoza: Practical Philosophy (Spinoza: Philosophie pratique, 1970)*. Käänt. Robert Hurley. San Fransisco: City Lights Books.
- Diederich, Joachim 2021, *The Psychology of Artificial Superintelligence*. Springer. DOI: https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1007/978-3-030-71842-8_4. Haettu 16.9.2024.
- Dorfman, Eran 2020, *The Double Trouble: Doppelgängers from Romanticism to Postmodernism*. New York: Routledge.
- Eaglestone, Robert 2023, "Ethics and Agency in Ishiguro's Novels". – Toim. Andrew Bennett. *The Cambridge Companion to Kazuo Ishiguro*. Cambridge: Cambridge University Press. 187–199. DOI: 10.1017/9781108909525. Haettu 7.3.2024.

- Genette, Gérard 1972, *Narrative Discourse*. Ithaca: Cornell University Press.
- Girard, René 2004, *Väkivalta ja pyhä (La violence et le sacré, 1972)*. Käänt. Olli Sinivaara ja Tutkijaliitto. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Goldie, Peter 2012, *The Mess Inside: Narrative, Emotion, and the Mind*. Oxford: Oxford University Press.
- Gramsci, Antonio 1971, *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. Toim. & käänt. Quintin Hoare & Geoffrey Nowell Smith. Lontoo: Lawrence and Wishart.
- Gregg, Melissa & Seighworth, Gregory 2010, *The Affect Theory Reader*. Durham: Duke University Press.
- Hampton, Gregory 2015, *Imagining Slaves and Robots in Literature, Film, and Popular Culture: Reinventing Yesterday's Slave with Tomorrow's Robot*. Lontoo: Lexington Books.
- Hayles, N. Katherine 1999, *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature and Informatics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Helle, Anna & Hollsten, Anna 2016, ”Tunnetko kirjallisuutta? Johdatus suomalaisen kirjallisuuden tutkimuksen tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta”. – Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7–33.
- Hendriks, Delilah; Pagliaro, Anna; Andreatta, Francesco; Ma, Ziliang; van Giessen, Joey; Massalini, Simone; López-Iglesias, Carmen; van Son, Gijs J. F.; DeMartino, Jeff; Damen, J. Mirjam A.; Zoutendijk, Iris; Staliarova, Nadzeya; Bredenoord, Annelien L.; Holstege, Frank C. P.; Peters, Peter J.; Margaritis, Thanasis; de Sousa Lopes, Susana Chuva; Wu, Wei; Clevers, Hans & Artegiani, Benedetta 2024, ”Human fetal brain self-organizes into long-term expanding organoids”. *Cell*. Vol. 187 (3), 712–732. Saatavissa pdf-muodossa: < [https://www.cell.com/cell/pdf/S0092-8674\(23\)01344-2.pdf](https://www.cell.com/cell/pdf/S0092-8674(23)01344-2.pdf)> Haettu 17.9.2024.
- Hollin, Gregory; Forsyth, Isla; Giraud, Eva & Potts, Tracey 2017, ”(Dis)entangling Barad: Materialisms and ethics”. *Social Studies of Science*. Vol. 47 (6), 918–941. DOI: <https://doi.org/10.1177/0306312717728344>. Haettu 17.9.2024.
- Illouz, Eva 2007, *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Illouz, Eva 2018, *Emotions As Commodities: Capitalism, Consumption and Authenticity*. Lontoo: Routledge.
- Kakoudaki, Despina 2014, *Anatomy of a Robot: Literature, Cinema, and the Cultural Work of Artificial People*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Karttunen, Laura 2009, ”Kazuo Ishiguro ja ihmisyyden banaali taide”. – Toim. Päivi Kosonen, Päivi Mäkirinta & Eila Rantonen. *Imperiumin perilliset: Esseitä brittiläisestä nykykirjallisuudesta*. Helsinki: Avain. 87–100.
- Klopp, Charles 2012, ”Workshops of Creation, Filthy and Not: Collodi’s Pinocchio and Shelley’s Frankenstein”. – Toim. Katia Pizzi. *Pinocchio, Puppets, and Modernity: The Mechanical Body*. New York & Lontoo: Routledge. 63–74.

- Koistinen, Aino-Kaisa 2016, "The (care) robot in science fiction. A monster or a tool for the future?" *Transhumanist Education, Politics, and Design*. Vol. 4 (2), 97–109. DOI: <https://doi.org/10.3384/confero.2001-4562.161212>. Haettu 25.11.2023.
- Koivisto, Aino & Nykänen, Elise 2013, "Näkökulmia kaunokirjalliseen dialogiin". – Toim. Aino Koivisto & Elise Nykänen. *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 9–56.
- Kosonen, Päivi; Mäkirinta, Päivi & Rantonen, Eila 2009, "Lukijalle". – Toim. Päivi Kosonen, Päivi Mäkirinta & Eila Rantonen. *Imperiumin perilliset: Esseitä brittiläisestä nykykirjallisuudesta*. Helsinki: Avain. 9–13.
- Lacoue-Labarthe, Philippe 1998, *Typography: Mimesis, philosophy, politics*. – Toim. Werner Hamacher & David E. Wellbery. Stanford: Stanford University Press.
- Lucas, Ann Lawson 2012, "Puppets on a String: The Unnatural History of Human Reproduction". – Toim. Katia Pizzi. *Pinocchio, Puppets, and Modernity: The Mechanical Body*. New York & Lontoo: Routledge. 14–62.
- Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea 2014, "Johdanto: Mitä posthumanismi on?" – Toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola. *Posthumanismi*. Turku: Eetos. 13–32.
- Lummaa, Karoliina 2020, "Posthumanist Reading: Witnessing Ghosts, Summoning Nonhuman Powers". – Toim. Sanna Karkulehto, Aino-Kaisa Koistinen & Essi Varis. *Reconfiguring Human, Nonhuman and Posthuman in Literature and Culture*. New York: Routledge. 41–56. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429243042>. Haettu 22.10.2023.
- Lytard, Jean-François 1991, *The Inhuman: Reflections on Time*. Stanford: Stanford University Press.
- Mäkikalli, Aino & Steinby, Liisa 2013, "Kertomakirjallisuuden lajeja". – Toim. Aino Mäkikalli & Liisa Steinby. *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 135–149.
- Mallonee, Laura 29.3.2018, "Photographing a Robot Isn't Just Point and Shoot". *Wired*. Saatavissa www-muodossa: <<https://www.wired.com/story/photographing-a-robot/>> Haettu 30.9.2024.
- Massumi, Brian 1987, "Notes on the Translation and acknowledgements". – Gilles Deleuze & Félix Guattari. *A Thousand Plateaus: Capitalism And Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press. xi–xix.
- Mejia, Santiago & Nikolaidis, Dominiqu 2022, "Through New Eyes: Artificial Intelligence, Technological Unemployment, and Transhumanism in Kazuo Ishiguro's *Klara and the Sun*". *Journal of Business Ethics*. Vol. 178 (1), 303–306. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05062-9>. Haettu 30.9.2024.
- Mori, Masahiro 2012, "The Uncanny Valley" ("Bukimi No Tani", 1970). Käänt. Karl F. MacDorman & Norri Kageki. *IEEE Robotics & Automation Magazine*. Vol. 19 (2), 98–100. DOI: 10.1109/mra.2012.2192811. Haettu 14.3.2024.
- Negri, Antonio 1999, "Value and Affect". Käänt. Michael Hardt, *Boundary 2*. Vol. 26 (2), 77–88. JSTOR: <<http://www.jstor.org/stable/303792>> Haettu 21.8.2024.

- Newman, Stuart 2010, "The Transhumanism Bubble, Capitalism Nature Socialism". Vol. 21 (2), 29–42. DOI: 10.1080/10455752.2010.489667. Haettu 16.9.2024.
- Oliver, Kelly 2007, "Stopping the Anthropological Machine: Agamben with Heidegger and Merleau-Ponty". *PhaenEx*. Vol. 2 (2), 1–23. DOI: <https://doi.org/10.22329/p.v2i2.236>. Haettu 5.6.2024.
- Olson, Daniel 2011, "Introduction". – Toim. Daniel Olson. *21st-Century Gothic: Great Gothic Novels Since 2000*. Lanham: Scarecrow Press. xxi–xxxiii.
- Online Etymology Dictionary 2023, "Android" [www-dokumentti]. Saatavissa www-muodossa: <<https://www.etymonline.com/word/android>> Haettu 12.12.2023.
- Online Etymology Dictionary 2023, "Clara" [www-dokumentti]. Saatavissa www-muodossa: <<https://www.etymonline.com/word/clara>> Haettu 12.12.2023.
- Online Etymology Dictionary 2023, "Cyborg" [www-dokumentti]. Saatavissa www-muodossa: <<https://www.etymonline.com/word/android>> Haettu 12.12.2023.
- Parikka, Jussi & Tiainen, Milla 2013, "Kohti materiaalisen ja uuden kulttuurianalyysia – tai representaation hyödyistä ja haitasta elämälle". – Toim. Asko Nivala & Rami Mähkä. *Tulkinnan polkuja: Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Turku: Cultural History – Kulttuurihistoria 10. 322–348.
- Pisters, Patricia 2018, "Body Without Organs". – Toim. Rosi Braidotti & Maria Hlavajova. *Posthuman Glossary*. Lontoo: Bloomsbury Publishing. 74–76.
- Potolsky, Matthew 2006, *Mimesis*. New York & Lontoo: Routledge.
- Raipola, Juha 2014, "Inhimilliset ja postinhimilliset tulevaisuudet". – Toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola. *Posthumanismi*. Turku: Eetos. 35–56.
- Raipola, Juha 2015, *Ihmisen rajoilla. Epävarma tulevaisuus ja ei-inhimilliset toimijuudet Leena Krohnin "Pereat munduksessa"*. Tampere: Tampere University Press.
- Riva, Massimo 2012, "Beyond the Mechanical Body: Digital Pinocchio". – Toim. Katia Pizzi. *Pinocchio, Puppets, and Modernity: The Mechanical Body*. New York & Lontoo: Routledge. 201–214.
- Roelvink, Gerda & Zolkos, Magdalena 2015, "Posthumanist Perspectives on Affect". *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities*. Vol. 20 (13), 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1080/0969725X.2015.1065106>. Haettu 12.9.2023.
- Rouse, Joseph 1987, *Knowledge and Power: Toward a Political Philosophy of Science*. Ithaca: Cornell University Press.
- Sahu, Om Parakash & Karmakar, Manali 2022, "Disposable culture, posthuman affect, and artificial human in Kazuo Ishiguro's Klara and the Sun (2021)". *AI & Society*. Vol 39. 1349–1357. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00146-022-01600-1>. Haettu 13.9.2023.
- Sim, Wai-chew 2010, *Kazuo Ishiguro*. Cornwall: Routledge.
- Simondon, Gilbert 1958, *Du mode d'existence des objets techniques*. Pariisi: Aubier.

- So, Derek; Crocker, Kelsey; Sladek, Robert & Joly, Yann 2021, "Science fiction authors' perspectives on human genetic engineering". *Medical Humanities*. Vol. 48 (3), 285–297. DOI: <https://doi.org/10.1136/medhum-2020-012041>. Haettu 7.6.2024.
- Soper, Kate 2012, "The Humanism in Posthumanism". *Comparative Critical Studies*. Vol. 9 (3), 365–378. Edinburgh University Press. DOI: 10.3366/ccs.2012.0069. Haettu 14.7.2024.
- de Spinoza, Benedictus 1994, *Etiikka (Ethica, ordine geometrico demonstrata, 1677)*. Käänt. Vesa Oittinen. Jyväskylä: Gaudeamus.
- Steinby, Liisa 2013, "Tarinan analyysi: henkilöt ja tapahtumat sekä tapahtumien jäsentyminen tarinaksi". – Toim. Aino Mäkikalli & Liisa Steinby. *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 63–95.
- Tan, Jerrine 2023, "Immigration and Emigration in Ishiguro". – Toim. Andrew Bennett. *The Cambridge Companion to Kazuo Ishiguro*. Cambridge: Cambridge University Press. 57–73.
- de Tarde, Gabriel 1903, *The Laws of Imitation (Les lois de l'imitation, 1890)*. Käänt. E. C. Parsons. New York: Henry Holt and Company.
- Teo, Yugin 2023, "Memory and Understanding in Ishiguro". – Toim. Andrew Bennett. *The Cambridge Companion to Kazuo Ishiguro*. Cambridge: Cambridge University Press. 226–239.
- The Nobel Prize 2024, "Kazuo Ishiguro – Facts" [www-dokumentti]. Saatavissa www-muodossa: <<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2017/ishiguro/facts/>> Haettu 10.9.2024.
- Thrift, Nigel 2008, *Non-Representational Theory: Space, Politics, Affect*. Lontoo & New York: Routledge.
- Tieteen termipankki 22.10.2015, "Realismi" [www-dokumentti]. Saatavissa www-muodossa: <<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:realismi>> Haettu 30.1.2024.
- Tieteen termipankki 13.7.2016, "Pluralismi" [www-dokumentti]. Saatavissa www-muodossa: <<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:pluralismi>> Haettu 30.9.2024.
- Vasterling, Veronica 1999, "Butler's Sophisticated Constructivism: A Critical Assessment". *Hypatia*. Vol. 14 (3), 17–38. Project MUSE: <muse.jhu.edu/article/14077> Haettu 14.3.2024.
- Vermeulen, Pieter 2014, "Posthuman Affect". *European Journal of English Studies*. Vol. 18 (2), 121–134. DOI: <https://doi.org/10.1080/13825577.2014.917001>. Haettu 13.9.2023.
- Wormald, Mark 2003, "Kazuo Ishiguro and the Work of Art". – Toim. Richard J. Lane, Rod Mengham & Philip Tew. *Contemporary British Fiction*. Cambridge: Polity Press.
- Xiao, Yiqun 2023, "Emotional Repression in Kazuo Ishiguro's *Klara and the Sun*." *Texas Studies in Literature and Language*. Vol. 65 (4), 354–373. Project MUSE: <<https://muse.jhu.edu/article/915361>> Haettu 30.9.2024.